DOĞU PERİNÇEK'İN ESERLERİ-31

Doğu Perinçek

ORTA ASYA UYGARLIĞI

KAYNAK YAYINLARI

Birinci Basım: Nisan 2005
Genişletilmiş İkinci Basım: Eylül 2008
Kapak Resmi: Hun çağına ait geyik avlayan kartal deseni
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Analiz Basım Yayın
ISBN: 978-975-343-420-1
KAYNAK YAYINLARI: 416

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA
TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3
34430 Galatasaray-İstanbul
web adresi: www.kaynakyayinlari.com
e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: (0212) 249 28 92

Doğu Perinçek

ORTA ASYA UYGARLIĞI

ÖNSÖZ

Kırk yıldır, Türk tarihinin özellikle iki büyük devrimci atılımı üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunuyorum.

Birincisi, Türklerin MÖ 1000'lerden MS 1000'lere kadar devam eden uygarlığa sıçrama sürecidir.

İkincisi, 150 yıldır devam eden Millî Demokratik Devrimimizin en büyük atılımı olan Kemalist Devrim'dir.

Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişimlerini inceleyen Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek başlıklı kitabımı, daha 1973 yılında yazmıştım. İlk üç basımı toplam 23 bin adet satan bu kitabı, sürekli geliştirmeye çalıştım. Bu arada son yıllarda Orta Asya'nın uygarlaşma süreçlerine ilişkin çok yeni bulgu ve bilgilere ulaştım. Turfan havzasında çölün altında inşa edilen 5 bin kilometre boyundaki sulama kanalları ağının geçmişi 2 300 yıl öncelerine kadar uzanıyordu. Orta Asya'da olağanüstü bir yerleşme iradesini ve devlet birikimini ifade eden bu büyük eser, "Yeraltındaki Çin Seddi" olarak adlandırılıyordu.

4-6 Ekim 2004 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapılan II. Türk Uygarlık Kongresi'ne katılan arkadaşım Dr. Yavuz Daloğlu sayesinde, Göktürk parasının bulunduğunu öğrendim.

Bu arada Kaşgarlı Mahmut'un anıtsal eseri Divanü Lügat-it Türk'ün dünyadaki benzerlerinden dört-beş yüzyıl erken üretilmiş olmasını açıklama çabalarım oldu.

Bütün bu bilgileri, Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek kitabımın 6. basımında değerlendirmeyi düşünüyordum. Ancak hepsini yan yana koyduğum zaman, aslında yeni bir kitabın ortaya çıktığını gördüm.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, Türk tarihçilerinin Orta Asya süreçlerine ilişkin Milliyetçilikten kaynaklanan ciddî bilimsel yanlışlarının eleştirisi ekseninde yazılmıştı.

Elinizdeki Orta Asya Uygarlığı ise, Avrupa merkezli tarihçiliğin Orta Asya'ya tepeden bakışlarını çürütüyor ve Orta Asya'nın görülmek istenmeyen uygarlık birikimine bazı örneklerle dikkat çekiyor. İşin ilginç

yanı, Avrupa merkezli tarih yazımının görmek istemediği olguları, bizim Milliyetçi tarihçilerimizin de görmemiş olmalarıdır.

Altı bölümden oluşan kitabın I. bölümü, Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek başlıklı kitabımın II. bölüm, 4. kesimiyle bazı tekrarlar içeriyor. Ancak bu gerekliydi. Çünkü Türk adının siyasal ve devrimsel kökeni, başka deyişle Türk adının uygarlığa sıçrama ile aynı tarihsel sürece denk düşmesi, her iki kitabın tezlerinin kanıtlanması açısından şarttır.

İlerde bu kitaba, devlet teorisi alanında dünya bilimine önemli katkılarda bulunmuş olan Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig ve Nizamülmülk'ün Siyasetname'si üzerine iki incelemeyi eklemeyi düşünüyorum.

Orta Asya uygarlığı üzerine öne sürdüğüm görüşlerin eleştirilmesi ve tartışılması umuduyla…

Doğu Perinçek,
Gayrettepe, 27 Mart 2005

GENİŞLETİLMİŞ İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Bu basıma yaptığımız en önemli ek, “Türklerde İmparatorluk Mirası” başlıklı VI. bölümdür.

Bunun dışında kitabı gözden geçirdik ve geliştirdik.

Aslında okuyucuya çok daha geliştirilmiş bir 2. basım sunmak için gerekli hazırlıkları yapmıştık. Birçok eser incelemiş ve gerekli notları almıştık. Ancak F Tipi Cezaevi koşullarında bu zengin kaynakları değerlendirme ve dipnotlarında gösterme olanağı bulunmuyor. O nedenle bu basıma üç yıldır yaptığımız incelemelerin ürünlerini belleğimizde süzülüp kalanlarla yansıtıyoruz. Özellikle yeni eklediğimiz VI. bölümün dipnotlarının yetersiz olmasını okuyucularımızın bağışlayacağını umuyoruz. Bilinmelidir ki, öne sürdüğümüz görüşler, çok daha zengin kaynaklarla doğrulanmaktadır.

Önümüzde daha geniş zaman var. Gelecek basımlarda dipnotlarını zenginleştireceğiz.

Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamülmülk'ün Siyasetname'si üzerine incelememiz de aşağı yukarı hazır. O sözümüzü yerine getirmeyi de önümüzdeki basıma bırakıyoruz.

Asya'nın imparatorluklar coğrafyası, 21. yüzyılın devrim coğrafyasıdır. Biz imparatorluklar ve devrim birikimimizle o coğrafyadayız. Bu büyük gerçeği yalnız biz bilmiyoruz, onlar da biliyor. Korkuları o yüzden. Onların korkuları, bizim umutlarımızdır.

Bu Önsöz'ü her zaman umutlu ve iyimser kardeşim Feyza Perinçek'in doğum gününde yazdım. Feyza'yı özlemle anıyorum.

18 Ağustos 2008
Tekirdağ F Tipi Cezaevi B/54

I - TÜRK ADININ KÖKENİNDEKİ UYGARLIK DEVRİMİ

Türk adı, tarihin gündemine devrimlerle gelmiştir. Türk adı, tarih sahnesine birinci çıkışında, uygarlaşma, devletleşme, kurumlaşma ve hukuk yaratma süreciyle örtüşmektedir. Tarih sahnesine ikinci çıkışı ise, 19. yüzyıl ortalarında başlayan Türk Devrimi'nin (millî demokratik devrim) dayatmasıyla olmuştur. Türk adı, toplam olarak baktığımız zaman, tarih içinde devrim, devlet, siyaset ve hukukla bağlantılı bir içerik kazanmıştır.

Türk Adının Tarih Sahnesine Çıkması

Tarihte Türk adıyla ortaya çıkan ilk topluluk, bilindiği üzere Göktürklerdir.[1] Göktürük adı, Orhun Yazıtları'nın yalnız iki yerinde geçiyor. Bu topluluk, Yazıtlar'da genel olarak Türük, bazen de Türk diye anılmaktadır. Ancak biz, 552 yılında Orta Asya'da hâkimiyeti ele geçiren Türk adlı boylar ittifakını, daha sonra Türk adıyla tarih sahnesinde yer alacak diğer Türk kavimlerinden ayırabilmek için, onları özel olarak Göktürkler diye adlandırmayı yeğliyoruz.

1 Göktürkler konusunda, Çin kaynaklarına dayandığı için, Türk tarihçileri arasında eski çalışmaların ötesine geçen Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın araştırmaları özellikle incelenmelidir. Bkz. Göktürkler, I, II, III, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995, 1999, 2004.

Göktürkler, 552 tarihinde Avar (Juan Juan/Cücen) hâkimiyetine son verdiler ve Orta Asya'da yeni ve büyük bir kabileler konfederasyonu, daha doğrusu devlet kurdular. Türük, başlangıçta bu konfederasyona (devlete) hâkim olan boyun veya boyların adıydı.[2]

2 Türk sözcüğünün 11. yüzyıldaki açıklaması için bkz. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, çev. Besim Atalay, c.I, s.350 vd.

Göktürklerde hiyerarşinin en üstünde, kağanın boyu ve ondan sonra da diğer en soylu Türk boyları (Türük Sir bodunu) yer alıyordu. Bilge Kağan, "Som altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek atını, aygırını, kara samurunu, sincabını Türüküme, bodunuma kazanıverdim, düzenleyiverdim" diyor.

"Türüküm" ve "bodunum" diye ayrı ayrı sayılması, Türük adının, boylar içinde "Türük Sir bodunu" denen en soylu boya ait olduğu kanısını kuvvetlendiriyor. Bilge Kağan'ın adının Türük Bilge Kağan olarak geçmesi de bu fikri doğrulamaktadır. Çünkü göçebe aristokrasisinin adlarının başına mensup oldukları boyun adı konmaktaydı. Göktürk kağanlarının boyunu ifade eden Türük adı, zamanla "Türük bodunu" ifadesinde olduğu gibi, diğer Göktürk boylarını, giderek Göktürklere akraba olan diğer kavimleri de kapsadı. Göktürk konfederasyonunun denetlediği coğrafyaya dışardan bakan yabancıların, zamanla konfederasyon içindeki Türkçe konuşan bütün kavimleri Türk diye isimlendirdiği biliniyor.

Bununla birlikte, Göktürk hâkimiyetine bağlanan Dokuz Oğuzlar, Türgişler, Karluklar, Kırgızlar vb kendilerini hiçbir zaman Türk adıyla çağırmıyorlardı. Aynı şekilde, Türük Bilge Kağan da onlardan Türük adıyla söz etmiyor, onları Türük bodunu'ndan ayırıyordu.

Orhun Yazıtları'ndaki Oğuzlar veya Dokuz Oğuzlar, 9. yüzyılın sonlarında Oğuz Yabgu konfederasyonunu örgütleyecek ve sonra Anadolu'ya akacak olan Sir-i Derya Oğuzları değildir. Orhun Yazıtları'nda dokuz boydan oluştuğu için zaman zaman Dokuz Oğuzlar diye de anılan Oğuzlar, daha sonra Uygur boyuyla birleşip On Uygurları oluşturacak ve Uygurlar adıyla Orta Asya'daki hâkimiyeti ele geçireceklerdir.

Dokuz Oğuz ile Uygurların aynı kavim olduğunu tereddütsüz saptayan Gumiliev, dokuz boyun oluşturduğu ittifak içinde en güçlüsünün Uygurlar olduğunu belirtir.[3] Çin kaynakları, Uygur kağanından "dokuz soyun [boyun olsa gerek] kağanı" diye söz ederler.[4] Radlov da, Uygur, On Uygur, Dokuz Uygur, Oğuz, Dokuz Oğuz adlandırmalarının hepsinin Uygurları ifade ettiğini belirtir.[5]

3 Gumiliev, Eski Türkler, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, Genişletilmiş ikinci basım, İstanbul, 2002, s.85, 397.

4 Collin Mackerras, Uygurlar, çev. Prof. Dr. Şinasi Tekin, Denis Sinor'un derlediği Erken İç Asya Tarihi içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.429.

5 Aktaran: Seyfeddin Aziz, Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han, Kaynak Yayınları, Şubat 2000, s.16.

Bu isim karışıklığı, Oğuz sözcüğünün zamanın Türkçesindeki anlamından gelmektedir. Oğuz sözcüğü, tıpkı bodun sözcüğü gibi boylar ve boylar ittifakı anlamına geliyordu. Og boy demekti, -uz ise, çoğul ekiydi. Oguz sözcüğü, g harfinin yumuşamasıyla oğuz'a dönüştü. Örneğin Orhun Yazıtları'ndaki Dokuz Oğuz, Dokuz Boy anlamını taşıyordu. Karluklar'ı anmak için söylenen Üç Oğuz, üç boy anlamındaydı. Yine Yazıtlar'da Türgiş bodunu yerine zaman zaman kullanılan On Ok bodunu, on boydan oluşuyordu. Bizim bugün Oğuzlar diye bildiğimiz, Maveraünnehir bölgesinden Anadolu'ya gelen Sir-i Derya Oğuzları'nın kökeni bu On Oklar'dı. On boyun daha sonra batıya göç ederken başka boyları da içine alarak 24 boy halinde örgütlendiği anlaşılıyor.

Başlangıçta tıpkı bodun gibi boylar ittifakı anlamına gelen oğuz sözcüğü, Sir-i Derya Oğuzları'nda bir etnik grubun özel adına dönüştü. Bu yönden oğuz sözcüğü, boylar topluluğundan etnik gruba geçiş sürecinin serüvenini izlemiş oldu. Eskiden her boylar ittifakından içindeki boy sayısına göre, Üç Oğuz, Sekiz Oğuz, Dokuz Oğuz diye söz edilirken, oğuz sözcüğü, zamanla Sir-i Derya Oğuzları'nın özel adı oldu. Destanlarda geçen Oğuz Kağan'ın da bir özel isim olmaktan önce Boyların Kağanı anlamını taşıdığı ve daha sonra destan kahramanı olan belli bir kağanın özel ismine dönüştüğü düşünülebilir.[6]

6 Gumiliev, Abul Gazi'ye gönderme yaparak bu konuda şöyle diyor: "Zamanla 'oğuz' kelimesi (budun anlamındaki) asıl manasını kaybederek

Türkmenler'in efsanevi atası, Müslümanların peygamberleri arasında gösterdikleri Oğuz Kağan'ın ismi haline gelmiştir." (Eski Türkler, s.86.)

Peki oğuz kavramı ile yine boylar ittifakı anlamına gelen bodun kavramı arasındaki fark neydi? Orhun Yazıtları'nda Oğuz veya bazen Dokuz Oğuz diye anılan boyların diğer tabi olan boy topluluklarından ayrı bir statüsü olduğu anlaşılıyor. Gumiliev, Bilge Kağan'ın "Tokuz Oğuz benim bodunum idi" demesini, şöyle açıklıyor: "Yani Dokuz Oğuz'lar ona şad-tarduş-bağlı budun idi; başka deyişle doğrudan ona itaat arzetmişlerdi."[7]

7 Gumiliev, Eski Türkler, s.85.

Bilge Kağan, Yazıtlar'da, "Türk Oğuz beyleri bodunu işitin" diye seslenmektedir. Buradan, Dokuz Oğuz beylerinin Türk beylerine yakın bir konumda oldukları, diğer bodunlar kadar özerk olmadıkları, doğrudan Türk Kağanına bağlı oldukları anlaşılıyor. Veya buradaki Oğuz sözcüğünün metinlerin bazı yerlerinde, Dokuz Oğuz, Üç Oğuz veya Sekiz Oğuz gibi belli boy topluluklarını değil, genel olarak Bilge Kağan'a bağlı bütün boyları ifade etmek için kullanıldığı da tartışılabilir. Radlov, Yazıtlar'da Oğuz sözcüğünün, her zaman Dokuz Oğuzları ifade ettiği görüşündedir. Ancak bu görüş tartışmaya açıktır.

Orhun Yazıtları'nın Anlattığı Devrim

Türk adının ortaya çıkışı aynı zamanda tarihsel devrime de denk düşüyor. Türk adıyla anılan kabilenin beyleri, zamanla diğer kabile ve kabile topluluklarını itaat altına alarak kendisine tabi kılmaktadır. Kabileler arasındaki yağma savaşlarının ve baskınların yerini, yeni tabiyet ilişkilerinin biçimlendirdiği bir kurallar sistemi (törü veya töre) almaktadır. Buna hukuk da diyebiliriz.

Zenginlik ve özel mülkiyetin gelişmesine paralel olarak kanbağlarının çözülüşünü, Bilge Kağan çok açık bir şekilde anlatmaktadır. Birçok kavmin tabiyet altına alınması ve savaşlarla kazanılan ganimet sonunda ortaya çıkan manzara şudur:

"O zamanda kul kullu olmuştu, cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşi bilmezdi, oğul babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene

sokulmuş ilimiz, töremiz vardı.”

Gelişen özel mülkiyet sonucu, kanbağları çözülüyordu. Bu süreç, Bilge Kağan Yazıtı’nda “küçük kardeş büyük kardeşi bilmezdi” diye anlatılıyor. Toplum artık, soy (klan) esasına göre değil, yeni filizlenmekte olan özel mülkiyet ilişkilerine göre biçimlenmektedir. Soylar dağılmakta, aynı soydan insanlar farklı yerlere kondurulmakta, farklı kabilelerin savaşçılarından oluşan askerî birlikler oluşturulmaktadır. Kanbağına dayanan toplumun çözülmesiyle ilin ve törenin düzene sokulmasının birbiri peşi sıra ifade edilmesi bir raslantı değildir. Kısacası, toplum bir devrim dönemini yaşamaktadır. Orhun Yazıtları, baştan sona bu toplumsal gelişmeyi, bu devrimi anlatıyor.[8]

8 Aynı süreci Batı toplumlarındaki örnekleriyle karşılaştırmak için bkz. Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, çev. Kenan Somer, 3. basım, Sol Yayınları, s.232.

Eski kanbağına dayanan kabile örgütlenmesini dağıtmakta olan yeni unsurlar nelerdi? Bu unsurların başını özel mülkiyet çekiyordu. Soyun kolektif mülkiyeti, özel mülkiyet karşısında geriliyor ve yok oluyordu. Toplum içindeki sınıflaşma, kanbağına dayanan eşitlikçi kabile örgütlenmesini dağıtıyordu. Belli bir kabilenin üyesi olmanın yerini, belli bir aristokrata bağımlılık alıyordu. İşte Orta Asya’nın yüzyıllardan beri yaşadığı ve Orhun Yazıtları’na da yansıyan devrimsel süreç buydu. Göktürk devletinin kurulması, Orta Asya’da MÖ 1000 yıllarından beri, her konfederasyonun kuruluşunda dalgalar halinde yaşanan ileri atılımlarda yeni bir dalgalanmanın ötesinde, uygarlığa sıçramayı ifade ediyordu. Bu sıçrama Hun (Hiungnu) hâkimiyetinden başlayarak kurulan konfederasyonların yarattığı birikimin ürünüdür.

Bu devrim sürecinde Kağan, “ili tutup, töreyi düzenlemektedir”. Burada il belli bir toprak parçası ve o toprak üzerindeki halk anlamına gelirken, zamanla onun üzerinde kurulan siyasal örgütlenmeyi ve giderek devleti de ifade edecektir. “İlin kaybedilmesi” ve “kazanılması”, “ilin karışması” deyimlerinden bunlar anlaşılıyor. İl, tabi olan belli bir halk topluluğudur; siyasal düzendir ve bazen “karışmaktadır”. Öte yandan il, bir toprak parçası, bir mülktür. Ve il, bir siyasal kuruluştur; devletin çekirdeğidir; daha sonra devlettir.

Göktürk aristokrasisi, Orhun Yazıtları'nda, Çin hâkimiyetine girildiği sırada, kara kemikli bodunu (sömürülen halk kitlesi) şöyle konuşturuyor:

"'İlli bodun idim, ilim şimdi hani? Kime il kazandırıyorum? Kağanlı bodun idim, kağanım hani, hangi kağana işi gücü veriyorum?' der imiş. Öyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. Kendisini düzene sokmadığından yine teslim olmuş."

Buradan da anlaşılıyor ki, il, hâkim olunan toprak parçası ve onun üzerinde kurulan düzen ve örgütlenme idi. Orhun Yazıtları sık sık "kazanılmış" ve "düzene sokulmuş" il'den söz etmektedir.

MÖ 1000'lerde başlayan sınıflaşma sürecinde, toprak parçası üzerindeki halk ile göçebe konfederasyonunun başındaki kağan arasındaki bağımlılık ilişkisi, devletin oluşmasıyla birlikte devlet ile uyruğu arasındaki ilişkiye dönüşme yönünde gelişmektedir. Bu sebeple il sözcüğü, zamanla devletin eşiğinde bulunan ve devlet kuran bir toplumun siyasal örgütlenmesi anlamını da yüklenmiştir. Yalnız Türkçede değil, başka dillerde de devlet kelimesinin köken olarak "mülk" anlamına gelmesi dikkat çekicidir.[9]

9 Talat Tekin, il sözcüğünü bugünkü Türkçeye hep devlet diye çevirmiş (örneğin Talat Tekin, Orhun Yazıtları, Simurg Yayınları, İstanbul, 1995, s.37, 39, 41 ve daha birçok yerde). Dikkatle incelenirse, devlet sözcüğü, metnin ilgili yerlerindeki anlama her zaman oturmuyor. Bizce Orhun Yazıtları'ndaki il sözcüğü olduğu gibi bırakılmalıdır. O zamanki il kavramını bugünkü dilde karşılayacak bir sözcük bulunamaz. Çünkü il, o çağa özgü tarihsel bir kategoridir. Bazen ülke anlamına gelmektedir. Bazen ülke üzerindeki siyasal örgütlenmeyi dile getirmektedir. İl kavramına, devletleşme sürecine uygun olarak zaman içinde yeni anlamlar yüklenmektedir.

Devlet ve mülk sözcükleri arasındaki köken birliğini, değişik Türk lehçelerinde Oguz sözcüğü ile aynı anlamlara gelen Ogur/Oğur sözcüğünde de görebiliyoruz. Divanü Lügat-it Türk'te kaydedildiği üzere, Ogur, hem zenginlik, hem devlet anlamını taşımaktadır.[10] Buradan da görülmektedir ki, Türkçedeki mülk, zenginlik, boylar, örgütlenme, dolayısıyla düzen ve devlet sözcükleri hep aynı kökten gelmektedir. Bu konuya Göktürk parasıyla ilgili II. bölümde daha geniş olarak değineceğiz.

10 Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1941, c.I, s.53.

Gumiliev, Göktürk kağanlığının hâkim olduğu toprakların olağanüstü büyüklüğünü, güçlü bir toplumsal sistemin varlığıyla açıklar. Türkler, böyle bir sistemi kurmayı başarmış ve ona el (il) adını vermişlerdi.[11] Bu büyük tarihçi, Göktürklerin bozkırda belli bir barış ve düzen kurmada gösterdikleri başarıya dikkat çekerek, 8. yüzyılda devlet düzenine geçtiklerini kabul eder.[12] Göktürk parasının bulunmasıyla birlikte bu görüş, doğrulanmış bulunmaktadır.

11 Gumiliev, Son ve Yeniden Başlangıç, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004, s.265.

12 Gumiliev, Eski Türkler, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, genişletilmiş 2. basım, İstanbul, 2002, s.396.

Biz daha önce Göktürk kağanlarının kendi adlarına madeni para kesmediklerinden hareketle, Göktürklerde para ile değişimin, yani meta ekonomisinin yeterince gelişmediği yargısını paylaşıyorduk. Bu nedenle Göktürk konfederasyonunu, devlete geçiş sürecinde önemli bir basamak olarak görüyorduk. Ancak bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz üzere, son yıllarda Göktürk madeni paralarının bulunmasının ötesinde yeni bulgulardan sonra artık bu görüş eskimiştir.[13] Göktürk kağanlığının kuruluşu, kabile konfederasyonundan devlete ve dolayısıyla uygarlığa geçiş anlamında bir devrimdir. Böylece Orta Asya'da MÖ 1000 yıllarından gelen toplumun ilkel komünizmden çıkması, özel mülkiyetin gelişmesi, sınıfların ve devletin doğması yönündeki süreç, Hun (Hiungnu) ve Göktürk kağanlığının kuruluşlarıyla büyük bir tarihsel sıçramaya varmıştır.

13 Bu konuda geniş bilgi için, Bilim ve Ütopya dergisinin "Tarihi altüst eden büyük keşif: Göktürk parası bulundu" başlıklı özel sayısını inceleyiniz. Özellikle Özbekistanlı bilim adamı Dr. Gaybulylah Bahtiyar'ın, Prof. Dr. Sergei Klyaştorniy'in, Prof. Dr. Altay Amanjolov'un, Dr. Yavuz Daloğlu'nun, Prof. Dr. Takashi Osawa'nın ve Dr. Cengiz Alyılmaz'ın bu konudaki yazıları, Türkiye'nin bilim hayatında bilinmeyen bilgileri içermektedir. Bkz. Bilim ve Ütopya, sayı 128, Şubat 2005.

Bu devrim sırasında Ortadoğu'nun Allah inancıyla aynı toplumsal gelişme aşamasını ifade eden Göktanrı da keşfedilmiş ve diğer uygarlık inançlarına yöneliş başlamıştı. Çin kaynakları, Bilge Kağan'ın tebaasını şehir hayatına ve Buda dininin ayinlerine alıştırmak düşüncesinde olduğunu belirtirler.[14]

14 Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayını, İstabul, 1976, s.8.

Kanbağı Yerine Siyasal Bağ

Göktürk konfederasyonu içinde yaşayan kavimlerin binlerce yıllık bir geçmişten geldiği, tartışılmaz bir gerçektir. Ancak onların hepsine daha önce Türk denmiyordu.

İkincisi, Türük bodunu da Türk milleti anlamına gelmiyordu. Orta Asya'nın göçebe toplulukları henüz millet aşamasına gelmemişlerdi. Daha doğrusu o tarihte dünyanın hiçbir kavmi veya toplumu, millet özellikleri taşımıyordu. Millet, kapitalizmin doğuşu sırasında oluştu.

Tarihsel sürece göz atacak olursak, kabile döneminde, insan topluluklarını birleştiren etken, kanbağıydı; belli bir soyun ve kabilenin üyesi olmaktı. Özel mülkiyetin gelişmesiyle kabileler içinde toplumsal farklılaşma ortaya çıkınca, insan topluluklarını birleştiren harç, artık belli bir aristokrata bağımlılıktı. Böylece kabile toplulukları, etnik gruplar olmaktan çıktılar, siyasal topluluklara dönüştüler.

Konfederasyonun başına Hunlardan sonra Avarlar, peşinden Göktürkler, arkasından Uygurlar, sonra Oğuzlar, derken Moğollar geçiyordu. Konfederasyonun başındaki kağana tabi kılınan, "diz çöktürülen" kabile ve kavimler ise değişik dilleri konuşuyorlardı. Aralarında bırakalım millet bağını, dil birliği bile yoktu.

Bozkır kabileleri, çeşitli ittifak ve düzenlemelerle baştaki kabileyi (aslında o kabilenin aristokrasisini) altedip konfederasyonun başına geçmek, böylece zenginlikleri ele geçirmek, diğer kabile ve kavimleri basıp yağmalamak, hayvan sürülerini ve kadınlarını çevirip getirmek, onları kul ve cariye yapıp "işlerini güçlerini vermelerini" sağlamak tutkusu içinde yaşıyorlardı. Bu savaşlarda, hanların kendi kavmine veya akraba kavimlere karşı, çevredeki uygar imparatorluklarla ve farklı kavimlerle sık sık işbirliği yapmaları, bu nedenle doğal sayılıyordu.

Bazı milliyetçi tarihçiler, milletin tarihselliğini unutarak, Göktürk Yazıtları'ndaki bodun kavramını bugünkü Türkçeye millet diye

çevirmişlerdir.[15] Oysa bodun, millet değildir, bir bağımlılık ilişkisini belirtir. Bodun, Orhun Yazıtları'ndaki deyişle, belli bir aristokrasiye "işini gücünü veren", onlara mal ve hizmet sunan kabileler ittifakıdır. Türkçe konuşmayan bazı kabile toplulukları da, Göktürk hakanına bağımlı hale gelmiş ve Bilge Kağan'ın bodun'u olmuşlardır.

15 Örneğin Prof. Dr. Muharrem Ergin, bodun sözcüğünü bugünkü dile hatalı olarak millet diye çevirmeye devam etmiştir (Bkz. Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, 20. basım, İstanbul, Nisan 1996). Prof. Dr. Talat Tekin ise, bizim bu konuda 1976'dan bu yana yaptığımız eleştirileri benimsemiş ve "boylar, halk" olarak çevirmiştir (bkz. Talat Tekin, Orhun Yazıtları, Simurg Yayınevi, İstanbul, 1995, s.7).

Eski Moğollar'da ise, bodun'a denk düşen kavram, ulus'tu. Haan, noyan, tayşı, baatur gibi kabile aristokratlarına tâbi olan soy, oymak, kabile birliklerine ulus deniyordu. Burada ulus, "mülk-halk", "tebaa" demekti.[16] Ulus sözcüğünün Moğolcaya Türkçeden geçtiği görüşü de vardır. Bu tartışmaya girmiyoruz. Binlerce yıl aynı konfederasyonlarda birbirine karışmış ve hep birlikte bir Orta Asya kültürü yaratmış kavimler arasında yoğun sözcük alışverişi olması doğaldır.

16 Vladmirstov, Moğolların İçtimaî Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944.

Türk Adının Tarihin Seyri İçinde Yüklendiği Anlamlar

Orhun Yazıtları'ndaki Türük kavramı, görüldüğü gibi başlangıçta Türk kavimlerini kapsamıyordu. Türük kavramı, Türgişler, Dokuz Oğuzlar, On Uygurlar, Karluklar, Azlar, Edizler, Ouz Tatarlar (bazen Dokuz Tatarlar) gibi çeşitli boy birliklerine (bodunlar) "diz çöktüren" hâkim kabile grubunu, hatta Bilge Kağan'ın soyunu (klanını) ifade ediyordu. Nasıl Selçuklu ve Osmanlı kavramları, önceleri bir sülalenin adı iken, zamanla o sülalenin egemenliği altındaki bütün halkı kapsamışsa, Türk adı da başlangıçta öyleydi.

Bu gerçekler ışığında, Türk adını, bir kavmin adı olarak, binlerce yıl öncelere götürmek, bilimsel bir tutum gibi gözükmüyor. MS 1. yüzyılda

Azak denizinin kuzeyindeki bölgeye Tucae denmesinden veya aynı bölgedeki halkların listesi verilirken Tyrcae'den söz edilmesinden hareketle Türk adının o tarihlere uzatılması, kanıtlanmış bir sav değildir.[17] Çin kaynaklarında MÖ 1582-568 tarihleri arasında Tik, Dik, Ti diye anılan kavmin, aslında Türk sözcüğünün Çince söylenişi ve yazılışı olduğu görüşü, Edkins, Franke ve De Groot gibi Batılı Türkologlardan sonra Hüseyin Namık Orkun tarafından da savunulmuştur.[18] Çincede "r" sesinin olmaması nedeniyle Türk sözcüğünün Çin kayıtlarına Tik olarak geçtiği usavurmasına dayanan bu iddia, başka kanıtla desteklenmiyor. Tikler, Çin kaynaklarına göre, Jonglarla birlikte, daha Hunlardan önce Çin'in kuzeyinde yaşıyorlar ve Çin'e akınlarda bulunuyorlardı. Hüseyin Namık Orkun, Hunlardan daha eski olduklarından hareketle, Tiklerin geçmişini MÖ 2500'lere kadar uzatmaktadır ve zaman zaman da bu kavmi Tik Hunları diye anmaktadır. Ancak kayıtlarda MÖ 568 tarihinden sonra bu kavmin ismine rastlanmıyor. Bin yıl ortadan kaybolan bir kavim isminin MS 5. yüzyılda bu kez Tucyu veya Tüküe diye ortaya çıkması, bu iddianın kabul edilmesi için başka kanıtları gerekli kılıyor.

17 Bkz. Denis Sinor, "[Köktürk İmparatorluğunun] Kuruluş ve Yıkılışı", çev. Prof. Dr. Talat Tekin, aynı yazarın derlediği "Erken İç Asya Tarihi" içinde, s.385.

18 Bkz. Hüseyin Namık Orkun, "Türk Adı", Ülkü, c.3, sayı 15, Mayıs 1934, s.195 vd. ve "Türk Adının Eskiliği", Ülkü, c.3, sayı 17, Temmuz 1934, s.344 vd.

Ancak bugün Türkçe diye andığımız dili konuşan halkların geçmişinin binlerce yıl öncesine uzandığı kesindir. Çin kaynakları, Türklerin ataları olan Beitilerin MÖ 2000'de Çin'in kuzeybatısında Huaxia (Han, yani bugün Çinli dediğimiz) kavminin komşusu olarak yaşadığını yazıyor. Ramested, Türk dilinin en eski gelişme alanının Kuzey Çin ve Kore olduğunu saptayarak bu tezi doğrular. Yine Çin kaynaklarına göre Beitilerin fizik görünüşleri Hanlara benziyordu, ancak dilleri farklıydı ve göçebeydiler. O tarihte yazıları yoktu. Yine Çin kaynaklarına göre Beitilere MÖ 11-5. yüzyıllar arasında Tiler deniyordu. Ön Qing ve Batı ile Doğu Han hanedanları dönemlerinde Ti kavmi mensuplarına Dingling ya da Tili dendi. MS 3. yüzyıldan sonra bu kavim, Chile, Gaoche ve Teli (Tiele) diye adlandırıldı. MS 376'da Ön Qin yönetimini bu kavim kurdu. Çin

kaynaklarına göre, bu kavim, MS 6. yüzyıldaki yazıtlarda kendilerine Türük ya da Türk diyorlardı. MÖ 2000'den beri Çincede Beiti, Ti, Dingling, Tili, Tiele diye geçen isimlerin hepsi, Türk sözcüğünün farklı telaffuzlarına dayalı Çin yazısındaki çevirilerdi.[19]

19 Bkz. Li Sheng, Çin'in Xinjiang Bölgesi, Xinjiang Halk Yayınevi, Urumçi 2006, s.19, 31 vd.

Tiler, Hüseyin Namık Orkun'un Tik dediği kavim. Rus kaynakları Tilerin ve Jongların MÖ 3 binlere kadar Kuzey Çin'de yaşadıklarını ve Sarıbaşlar diye anıldıklarını belirtiyorlar. Sarıbaşlar, Çin'in daha güneyinde yaşayan Karabaşlar (bugünkü Çinlilerin ataları) ile binlerce yıllık rekabette yenik düşüyorlar ve Asya'nın daha kuzeylerine göç etmek zorunda kalıyorlar. Hatta bir kısmı Gobi Çölü'nü ilk geçen kavim sayılıyor.[20]

20 Sofi Tram-Semen'in Rus kaynaklarına dayanarak verdiği bilgiler için bkz. Atalarımız Hunlar, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

Tiler ve Jonglardan gelenlerin daha sonra Hun (Hiungnu) konfederasyonu içinde yer aldıkları görülüyor.

Ti veya Tik sözcüğü ile Türk sözcüğü arasında bir bağ olduğu kanıtlanamıyor. MS 5. yüzyılda başlangıçta bir soyun veya boyun adı olarak tarih sahnesine çıkan Türk adının MÖ 3 binlerde bir kavmin adı olması pek mantıklı gözükmüyor. Tıpkı Osmanlı ve Selçuklu adlarının daha önce bir kavim adı olmayışı gibi. Ancak Tilerin (Tikler) Türklerin ataları arasında bulunduğu ve Kuzey Çin'de yaşadıkları Çin kaynaklarınca kabul edilmektedir. Yine Çin kaynaklarına göre Tiler Mongolsudur. Rus kaynakları ise Tilerin ve Jongların sarışın, uzun yüzlü kavimler olduklarını, Kuzey Çin'den ayrıldıktan sonra yuvarlak yüzlü Mongolsu ve başka Ariyen kavimlerce sürekli karıştıklarını öne sürmekteler.

Bugün dünya ölçeğinde önemli bulunan bazı Çinli tarihçilerin Türk tarihi üzerine yazdıkları eserlere İskitlerle başlamaları da dikkat çekiyor.

Türk dediğimiz kavimlerin köklerinin MÖ 3. binlerde Tiler ve Jonglar, MÖ 1. binlerde İskit (Saka) ve Hun (Hiungnu) konfederasyonları içinde bulundukları söylenebilir.

Çin kaynakları Tucyuların, yani Türüklerin Hunlardan geldiklerini açıkça belirtmektedirler. Pasifik Okyanusu'ndan Hazar Denizi'ne kadar çok geniş bir alana hükmeden Hunların içinde bugün Türkçe dediğimiz dili

konuşanların ağırlıklı oldukları ve hâkim gücü oluşturdukları da tarihsel bir gerçektir.

Çin kaynakları, Tucyuların, yani Türüklerin Hiungnularla (Hunlar) aynı dili konuştuklarını ve o mirası sürdürdüklerini saptıyorlar.

Yine Çin kaynaklarına dayanan tarihçiler, Hiungnuların mirasçılarından olan Dinglinglerin veya Tielelerin, sonradan Dokuz Oğuz ve Uygur olduklarını saptıyorlar.[21]

21 Örneğin Jean-Paul Roux, Türklerin Tarihi, çevirenler Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınevi, 3. basım, Temmuz 2007, s.68 ve 160.

Türklerin kökenleri üzerine bir kazıya girişecek olursak, önce Türük (Göktürk) hâkimiyeti altında yaşayan Türkçe konuşan kavimlerle karşılaşıyoruz. Daha derindeki ikinci katta, Hiungnu ve İskit dönemleri bulunuyor. En derinde ise, MÖ 3. binde Kuzey Çin'de yaşayan Beitiler, Tiler ve Jongların izlerine rastlıyoruz.

Türk halklarının kökenleri ve anayurtları konusunda birçok görüş ileri sürülmüştür:[22]

22 Görüşlerin özeti için bkz. Lászlo Rásónyi, Tarihte Türklük, 2. basım, çev.: H.Z. Koşay, T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, Haziran 2008, s.15 vd.

- Altay Dağları (Klapproth, Vánbéry ve çok sayıda Türk tarihçisi),
- Altay Dağları'nın daha doğusu, Doğu Asya (Ramstedt),
- Baykal'dan Gobi Çölü'ne kadar uzanan bölge (Parker, Gahs, Koppers),
- Orta Asya (Poppe ve Türk tarihçilerinin önemli bir bölümü),
- Batı Asya, Aral Gölü çevresi veya Ural-Altay Dağları arasındaki bozkır (bugünkü Kazakistan [Németh])
- Kuzey Çin [Çinli kaynaklar ve Ramested].[23]

23 Türklerin kökenini MÖ 3. bine kadar Çin'in kuzeyinde yaşayan Tilere ve Jonglara bağlayan görüşler konusunda bkz. Sofi Tram-Semen, Atalarımız Hunlar.

Bu görüşlerin hepsinde bir gerçeklik payı bulunmaktadır.

Bugün Türkçe konuşan halkların köklerinin, Pasifik Okyanusu'ndan Ural Dağları'na kadar Asya'nın kuzeyinde ve ortasında olduğu söylenebilir.

Türkler, MS 5. yüzyılda "Türk" adı çıkmadan binlerce yıl öncesinden beri varlar. Orhun Yazıtları'ndaki gelişmişlik düzeyi, Türkçenin daha önce en az

2-3 bin yıldan beri gelişmiş bir dil olarak işlendiğine işaret etmektedir. Moğol araştırmacısı Finli bilim adamı Ramested, Türk dilinin en eski gelişme alanının Kuzey Çin ve Kore olduğunu saptar.[24]

24 Aktaran A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1981, s.14.

Eğer Türkçe konuşan kavimlere, Türk adının ortaya çıkmasından önce yaygın bir ad bulmak istiyorsak, Türkçedeki ogur, oguz kökenli sözcüklerin de bir çıkış noktası olduğu söylenebilir. Bu kitabın II. bölümünde, daha ayrıntılı olarak göstereceğimiz gibi, Türk dilinde zenginlik, boylar, devlet ve ordu anlamına gelen ugur, uğur, ogur, oguz, oğuz, ordu kavramları, aynı zamanda Asya, Anadolu ve Ortadoğu'da Türkçeye akraba diller konuşan kavimlerin, kurdukları devletlerin ve kent devletlerinin isimlerinde de geçmektedir. Sumer başkenti Ur, Hurriler, Guzlar, Gutiler, Urartular, Kutrigurlar, Utrigurlar, Magyarlar ve en sonunda Orhun Yazıtları'nda geçen Oğuz, Dokuz Oğuz, Uygur, Azlar, daha sonra Altın Orda vb; dikkat edilirse, hep ur, og, ugur ve uguz köküyle bağlantılı adlandırmalardır. Devletin temelinde zenginlik, örgütlenme ve ordu olduğu dikkate alınırsa, Türkçe ya da Türkçeye akraba diller konuşan bu kavimlerin kurdukları devletlerin isimlerinin aynı ur ve uz kökünden türemesi, araştırılmaya değer bir ipucudur.

Göktürklerden önceki çağlarda, Türkçe konuşan halkları ifade etmek için, Ön-Türk (Proto-Türk) kavramına ihtiyaç duyulmuştur. Türk veya Türük kavramının tarih sahnesinde çıkışından önce de Türkçe konuşan halklar vardı, ancak onların kendilerine Türk dediğini veya konuştukları dile Türkçe dediklerini ispatlayan bir kanıt yoktur. Türük adı, ortaya çıktığı 5. yüzyılda bir kavmin adı değil, fakat bir soyun (klan) adıydı. Dolayısıyla Türk adının, ancak o soyun adı kadar eski olabileceği görüşü yaygındır. MS 5 ve 6. yüzyılda ortaya çıkan bu sülale, bir kağanlık kurdu, Asya'nın çok geniş kesimlerine hükmetti ve kendi adını büyük bir kavme vermiş oldu. Aslında Türk kağanlarının, kendi adlarını itaat altına aldıkları bütün kavimlere kabul ettirmek gibi bir sorunları da yoktu. Orhun Yazıtları'nda okuduğumuz üzere, onlar, hükmettikleri her kabileler topluluğunu, o zaman taşıdıkları adla çağırıyorlardı ve kendilerine bağlı olan kavimlerin tamamını aynı Türk adı altında toplama gayreti içinde değillerdi. Hatta böyle bir adlandırmadan uzak durmaya özen gösterdiklerini söylemek daha doğru

olur. Çünkü hâkim kabile veya kabileler topluluğu olan Türük'ün diğer tabi kabile toplulukları ile karıştırılması ve aynı statüye konması, sistemin dayandığı asalet ilişkilerinin bozulması ve çökmesi anlamına gelirdi.

Türk Kağanı'nın hâkimiyeti altındaki bütün kavimleri, Tucyu veya Türk diye adlandıranlar, Çinliler ve Araplardır. Orta Asya kavimlerine Güney'den veya Batı'dan bakanlar, Türk adını, başlangıçta Göktürk konfederasyonu içindeki bütün kavimleri içeren bir anlamda kullandılar. Bu kavimlerden bazıları farklı diller konuşuyor, fakat Türk kavramı içinde anılıyorlardı. O kadar ki, bazı Arap yazarları, Rusları ve Slavları bile Türk olarak anmaktadır.[25] Yine Moğol, Tatar gibi genel adlar da, Asya'da belli bir konfederasyona bağlı farklı dillerden, farklı kavimlerden halkların toplamını ifade ediyordu.

25 İbn Fazlan, Seyahatnâme, yayımlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1995.

Türk adının, MS 5-6. yüzyılda ortaya çıkışından 13. yüzyıla kadarki tarihsel süreçte yüklendiği anlamları, bizim açıklamalarımızla da uyumlu olarak, tarihçi Gumiliev, üç başlıkta toplamaktadır:

Bir: 6-8. yüzyıllarda Büyük Bozkır'da (el) devasa bir devleti yöneten ve 8. yüzyılın ortalarında Dokuz Oğuzlar ve Çinliler tarafından tamamı imha edildiği için tarihten silinen küçük bir etnos (Türküt).

İki: 9-13. yüzyılda, aralarında Madyarlar, Ruslar ve Slavyanların da bulunduğu savaşçı kuzey halklarının genel adı.

Üç: Çağdaş Şarkiyatçıların gözünde, farklı kökenlere sahip olmakla birlikte aynı dili (Türkçe) konuşan etnosların temsil ettiği bir dil grubunu konuşan halklar.[26]

26 Gumiliev, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, c.I, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.48 vd, dipnot 5.

Gumiliev, burada Türk sözcüğünün, yakın tarihin öncesindeki anlamlarını incelediği için, daha sonra 19. yüzyılda bir milletin adı oluşuna değinmiyor.

Türk Adının Temelindeki Siyasal Zemin

Tarihsel gerçeklere dayanan bütün bu açıklamalar göstermektedir ki, başlangıçta bir soyun adı olan Türk, tarih sahnesine bir imparatorluğun kuruluşuna önderlik ederek çıkmış ve ırksal bir zemine değil, siyasal bir zemine oturmuştur. Başlangıçta bir hanedanın ve boy topluluğunun adı iken, o topluluğun hâkimiyeti altındaki bütün kavimler, hızla Türk diye anılmıştır. Özetle Türk (Göktürk) kağanına bağlılığı ifade eden siyasal bağ, Türk kavramını belirlemiş oldu.

Türük veya Törük sözcüğünün kökenine ilişkin bilimsel tartışmalar da, bizi siyaset ve hukuk düzleminde çözümler bulmaya yöneltmektedir.

Tarihsel İçeriğe Denk Düşen Kökenbilimsel Yorumlar

Ziya Gökalp, Türk sözcüğünün kökenini töre veya törü sözcüğüne bağlayarak, aslında Türk kavramının kazandığı siyasal içeriği doğrulamaktadır.[27]

27 Ziya Gökalp, Türk Töresi, İstanbul, 1339, s.4'ten aktaran Hikmet Kıvılcımlı, "Dinin Türk Toplumuna Etkileri", Aydınlık Sosyalist Dergi, sayı 17, Mart 1970, s.10.

Thomsen, Orhun Yazıtları'ndaki törü sözcüğünü, kanun ve kurum diye çevirir. Yazıtlar'da "Türk bodun ilinin, törünin kim artty" (Türk bodununun siyasal teşkilatlanmasını ve kurumlarını kim yıkardı) diye sorulmaktadır.[28]

28 Thomsen, Çözülmüş Orhun Yazıtları, çev. Vedat Köken, AKDTYK Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.104- 105. Törü kavramı için bkz. Ümit Hassan, Osmanlı/ Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.25 vd., 71 vd.

Yine Orhun Yazıtları'nda törü kavramı ile iktidar, yönetme, hukuk arasındaki ilişkiyi gösteren çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Örneğin: "Olurupan, Türk bodunıng ilin, törüsin tuta birmiş, iti birmiş."

Bugünün Türkçesiyle: "Tahta oturarak Türk bodunun töresini yönetivermiş, düzenleyivermiş."[29]

29 Bkz. Talat Tekin, Orhun Yazıtları, s.62-63.

Kaşgarlı Mahmud, törü sözcüğünün görenek, âdet anlamına geldiğini belirttikten sonra şu atasözüne yer verir: "İl kalır törü kalmaz", yani "İl

bırakılır, törü bırakılmaz”.[30]
30 Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat-it Türk, III, s.221.
Töre sözcüğü, kabile toplumundaki görenek anlamından devlet yaptırımıyla, yani zor gücüyle uygulanan hukuka dönüşürken, Türk sözcüğü de tarih sahnesinde beliriyor.
Hukuk, devletin koyduğu ve silahlı güçle uygulanan kurallar bütünüdür. Bu nedenle töre, hukuk anlamını kazanırken, ordu teşkilatlanması da belirmiştir.
Türk sözcüğünün Törük’ten kaynaklandığını ve töreli anlamına geldiğini öne süren tarihçi ve sosyalbilimciler, kökenbilimsel açıdan doğru veya yanlış, fakat tarihsel açıdan doğru bir tez ileri sürmüşlerdir. Bu tez, eğri olsa bile, doğrusuna denk düşmüştür.
Türk kavramı, Orta Asya kavimlerinin devletleşme sürecinde, dolayısıyla hukuka ve siyasal kurumlara kavuştukları aşamada ortaya çıkmıştır. Daha önce Türk adını taşımayan Türkçe konuşan kavimler, devlet kurduktan ve uygarlığa sıçradıktan sonra Türk adıyla anılmıştır. Türk, gerçekten de törelidir; devlet halinde örgütlenerek hukuk düzeni içine sokulmuştur. Türk, başlangıçta bir sülale veya boylar grubunun adıyken, bir feodal toplumun, siyasal bir topluluğun, hukukla bağlı, devlet kurmuş bir kavmin adı olmuştur.
Türk sözcüğünün ortaya çıkışı, bir devrimle birlikte gerçekleşti. Türk adı, Orta Asya kavimlerinin büyük tarihsel sıçramalarını yaptıkları, devlete ve uygarlığa sıçradıkları süreçle örtüşmektedir. Sözcüğün kökenbilimsel kaynağından daha önemli olan bu tarihsel gerçekliktir. Türk adının 1 500 yıl öncesinden gelen böyle devrimsel ve siyasal bir anlam taşıması, bugün için çok önemli bir mirastır. Çünkü milleti oluşturan etken, ırk değil, siyasal bağdır ve kültürdür.

Türk Adının Tarih Sahnesine İkinci Çıkışı

Türk adının tarih sahnesine Göktürkler dönemindeki ilk çıkışı, uygarlık devrimine denk düşüyor. Türk adının tarihin gündemine ikinci gelişi, yine devrimle oldu; bu kez millî demokratik devrimle.

Türk adı, hem Göktürkler döneminde hem de Kemalist Devrim'de siyasal bağı ifade eden bir içerikle ortaya çıktı. Türk adının, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte yeniden tarihsel kökenindeki siyasal bağı öne çıkaran bir içerik kazanması çok anlamlıdır.

Atatürk, Medenî Bilgiler kitabında "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı" diye tanımladığı Türk milletinin oluşumunu, Cumhuriyetin kuruluşuna bağlamıştır.[31] Atatürk'ün kendi eliyle yazdığı bu tanım, Yurttaşlık Bilgisi derslerinde okutulduğu için, o zamanki resmî görüşü yansıtmaktadır.

31 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.23, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2008, s.17. Ne yazık ki, Atatürk'ün bu millet tanımı, bugün bazı resmî yayınlarda değiştirilerek aktarılmaktadır. Örneğin TC Kültür Bakanlığı'nın Ekim 1999'da yayımladığı Kurtuluş Kuruluş Cumhuriyet adlı kitabında, "Türkiye halkı" kavramı, "Türk halkı" diye değiştirilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarda belirtilen millet tanımında, üç unsur göze çarpmaktadır: Türkiye, Türkiye halkı ve Cumhuriyet Devrimi.

Birinci unsur, Türkiye'dir; bağımsız bir cumhuriyet kurularak yaratılan vatandır. Millet, bu vatanın üzerinde yaşamaktadır.

İkinci unsur, Türkiye halkıdır. Milletin maddesi, yani hamuru halktır. Atatürk'ün, 1930 yılında, milleti oluşturan insan unsurunu "Türk halkı" olarak değil, Türkiye halkı olarak, yani belli bir coğrafya üzerinde yaşayan bütün halk olarak tanımlaması anlamlıdır. Burada millet, etnik kökene göre değil, vatana göre tanımlanmaktadır. Bizim milletimiz de, bütün büyük milletler gibi farklı kavimlerin (ırkların) karışmasından ve özümlenmesinden oluşmuştur.

Üçüncü unsur, o halkı millet haline getiren devrimdir.

Bu üçüncü unsur, milletin oluşumunda belirleyicidir. Çünkü ülke unsuru ve o topraklar üzerinde yaşayan halk, zaten vardı. Türkiye halkı, Cumhuriyet Devrimi'ni gerçekleştirirken, kendisini de millet haline getirmiştir. Halkın cumhuriyeti kurma pratiği, milletin ortak yaşama bilincinin temelini oluşturmaktadır.

"Türkiye Cumhuriyetini kurma" eylemi bir devrimdir. İşte bu Cumhuriyet kuruculuğu, milletin siyasal unsurudur.

Atatürk, devrimle yaratılan millet tanımıyla, milletin oluşmasında siyasal bağın belirleyici olduğunu vurgulamıştır. 1926 yılında "Millet ve Milliyetler

Prensibi” üzerine yazdığı notlarda, “millet” kelimesi ile “kavim” kelimesinin karıştırıldığını saptadıktan sonra şöyle der:

> “Millet kelimesiyle siyasî kuruluş anlaşılır. Kavim ‘peuple’ kelimesi ise her şeyden önce kök bağını ve ırkı hatırlatır.”[32]

32 Atatürk’ün Bütün Eserleri, c.18, Kaynak Yayınları, 1. basım, 2006, s.317.

Atatürk, bu notlarının devamında, milleti devletin yarattığını, milletin tarihsel bir kategori olduğunu, milliyetler prensibinin Fransız Devrimi’yle ortaya çıktığını, milletlerin farklı kavimleri özümleyerek oluştuğunu da belirler.

Milleti siyasal bağla tanımlayan anlayış, CHP 1931 yılı Programının 2. maddesine de konmuştur:

> “Millet, dil, kültür ve mefkûre (ülkü) birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve toplumsal heyettir.”[33]

33 Doğu Perinçek, Kemalist Devrim-6/ Atatürk’ün CHP Program ve Tüzükleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008, s.127.

Türk milletini yaratan Cumhuriyet Devrimi, aynı zamanda Ortaçağ’dan kopuştur; siyasal düzlemde padişahlıktan, ideolojik düzlemde şeriattan, toplumsal düzlemde ağadan ve şeyhten kurtulmaktır. Artık devletin tebaası, “şeyhlerden, dervişlerden çelebilerden, müritlerden, mensuplardan oluşan” ümmet değil, fakat millettir.

Nitekim Atatürk, Medenî Bilgiler kitabının Millet başlıklı bölümünü kendi eliyle yazarken, kendi devrimci millet tanımını açar. “Türk milletinin oluşumundaki etkenler” başlığı altında, Türk milleti tablosunu iki maddede anlatır:

> “1. Türk milleti, halk idaresi olan cumhuriyetle idare olunur bir devlettir.
>
> “2. Türk Devleti laiktir. Her reşit, dinini seçmekte serbesttir.”[34]

34 Atatürk’ün Bütün Eserleri, c.23, s.17.

Burada Atatürk, aslında bir milletleşme programı olan Altı Ok ile millet arasındaki bağı açıklamaktadır. Türk Devrimi’nin programını özetleyen Altı Ok, 20. yüzyılın Ezilen Dünya ülkelerindeki millî demokratik devrimler için bir model oluşturmuştur.[35]

35 Altı Ok konusunda bkz. Doğu Perinçek, Kemalist Devrim-3/ Altı Ok, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1999.

Irk Değil, Siyasal Bağ

Görüldüğü gibi, Göktürkler döneminde olsun, Cumhuriyet Devrimi'nde olsun, Türk adı, birbirine kanbağıyla bağlı insanları değil, belli bir devlete bağlı insanları ifade etti.

Türk, Göktürklerde Bilge Kağan'ın bağımlılarıydı.

Türk, cumhuriyet döneminde, devlete yurttaşlıkla bağlı olan ve birlikte yaşama iradesini bir kurtuluş savaşıyla eyleme geçirmiş olan Türkiye halkıdır.

Türk'ü oluşturan bağ, her ikisinde de siyasal bağdır.

Türk kavramı, bu nedenle tarihsel olarak bir ırkı değil, ortak siyasal bağa sahip olan bir tebaayı (Göktürklerde) veya milleti (Cumhuriyet'te) ifade eder.

Bu tarihsel gerçek, Türk adı verilen insanların ırksal bir harman oluşturmalarıyla da örtüşür. Saf bir Türk ırkı, Orta Asya'nın bilinen geçmişinin ilk zamanlarında bile yoktu. Çeşitli kavimleri bir araya getiren konfederasyonlar, farklı kavimlerin arasındaki ilişkiler, göçler, savaşlar vb sebebiyle, Orta Asya'da yaşayan kavimler, çeşitli ırkların bir karışımını oluşturmuşlardır. Hatta denebilir ki, Orta Asya dünyada ırksal karışımın en yoğun yaşandığı coğrafyalardan biridir. Ve ciddi tarihçilerin saptadığı gibi Türkler, bu ırksal karışımları örgütlemedeki yetenekleriyle kendilerini göstermiş ve uygarlaşmışlardır.

Koppers, anayurtlarının Hazar Denizi ile Karadeniz'in kuzeyinde bulunduğunu belirttiği İndogermenlerle Türklerin arasında genetik bağlantılar olduğuna kesin gözüyle bakar.[36] Çinli tarihçiler de Türklerin atalarının sarışın, mavi gözlü İndogermenler ile esmer Mongolsu halkların sürekli karışımından oluştuğunu çeşitli bulgularla kanıtlıyorlar.

36 Koppers, "Urtürkentum und Urindogermanentum", Belleten, V, s.481-525.

Bugün Hun mezarlarından çıkan insan iskeletlerinin incelenmesi, Hun adı verilen konfederasyonun yöneticisi durumundaki Hun aristokratlarının bir kesiminin Moğol soyundan geldiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, daha sonra Türk adıyla tarih sahnesinde görülecek kavimlerin ataları da Hun konfederasyonu içinde bulunuyorlardı ve her iki kavim sürekli olarak birbirine karışıyordu.

Göktürk devletinin kurucusu olan Aşina soyunun da benzer bir özümlemeyi yaşadığı öne sürülür. Gumiliev'e göre, Türkütler, 439 yılında mağlup edilemez, acımasız Tabgaçların (Türkçe konuşan bir kavim) önünden kaçarak Kuzeybatı Çin'e gelen Prens A-shih-na'ya bağlı küçük bir gruptan türemişlerdi. Bu gruptakilerin yapısı karışıktı; fakat hâkim zümre Siyenpi, yani eski Moğollardı. Bunlar, Altay eteklerine yerleşerek yerli halklarla kaynaştılar. Demiri eritip silah yapmakta ustaydılar.[37] Derken, imparatorluk kurmada da usta oldular. Asıl önemli olan, Aşina boyunun imparatorluk kurarken Türkleşmek durumunda kalmasıdır. Devlet kuruculuğu ve uygarlaşma, o tarihte Türk kavimleri içinde eriyerek ve Türkleşerek oluyordu.

37 Gumiliev, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, c.I, s.48 vd.

Türkçe konuşan kavimler, yalnız Moğollarla değil, Ari ırktan sarışın mavi gözlü kavimlerle, gene Ari ırktan İranlı kavimlerle, Slavlarla, Ural-Altay kavimlerinden Samoyedler ve Tunguzlarla ve diğer çeşitli kavimlerle sürekli olarak karışmış ve kültür alışverişinde bulunmuştur. Örneğin Türk kavimlerinden olan Kırgızlar, Ari ırktan gelen daha çok sarışın ve mavi gözlü kavimlerle karışmıştır. Bunların Türk dilini sonradan konuşmaya başladıkları bilinmektedir. Örneğin Özbekler, batıya göç eden Moğolların bir kısmının Batı Türkleri ile karışması ve Türk dilini benimsemeleriyle ortaya çıktılar.

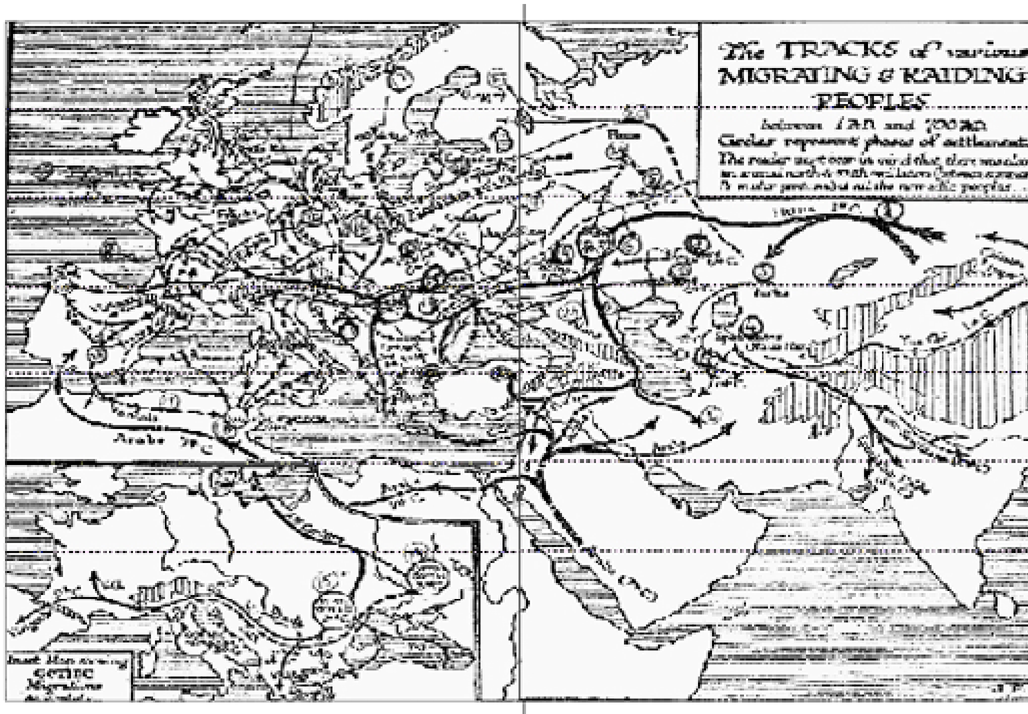
Türklük içinde özümlenen halklar olduğu gibi, başka kavimler içinde eriyen eski Türk kavimleri de bulunmaktadır. Örneğin Bulgarlar, yerli Slavlarla kaynaşmış ve dilini bile kaybederek, Bulgarca diye anılan Slav dilini konuşmaya başlamıştır.

Uzatmayalım, Türkçe konuşan halkların daha Orta Asya'da iken başka dilleri konuşan çeşitli halklarla karıştıkları konusunda, tarihçiler arasında görüş birliği vardır. Ortadoğu'dan Orta Asya'ya doğru bir göç akını olduğu da dikkate alınırsa, bu nedenle de bir kavimler harmanlanması yaşanmıştır.

Çocukluğumuzdan beri okul kitaplarımızdaki haritalarda göç yollarını öğreniriz. Bu haritalar, bize Türklerin çok göç ettiklerini ve bütün dünyaya yayıldıklarını gösterir. Ancak bu haritaları o kitaplara koyanlar, bir yandan da Türklerin saf bir ırk olduğu propagandasından da vazgeçmezler. Çok mantıksız bir tavır, çok garip bir çelişme değil mi? Önceki sayfaya, dayım Em Tümg. Turhan Olcaytu'nun arşivinde bulduğum bir göç yolları

haritasını aynen alıyorum. Bu harita, Hun, İskit (Saka) Guz, Avar, Macar, Akhun, Kıpçak (Kuman), Bulgar, Moğol, Tatar, Oğuz vb Türkçe konuşan veya akraba kavimlerin, nasıl birbirine karıştıklarını ve göç ettikleri Ural, Kafkas, Avrupa, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve hatta Kuzey ve Güney Amerika halkları ile harmanlandıklarını göstermektedir. Kaldı ki, Batı'dan Asya içlerine doğru yoğun bir göç ve karışma da vardır.

Saf ırk kavramının gerçekle ve bilimle ilgisi bulunmadığı bir yana, eğer göreli daha az karışmış halklar aranacaksa, gözlerin kutuplara ve dünyanın uzak köşelerine dikilmesi gerektiği apaçık ortadadır. Bu açıdan göreli karışmamışlık, aynı zamanda ilkellikle ve kültürler alışverişinin kenarında kalmakla örtüşmektedir.

Büyük Kültürleri Yaratan Kavimler Harmanı

Türklerde boy, belli bir toplumsal gelişme düzeyinden sonra, artık kanbağına dayanmaz, hakan ve bey'in hâkimiyetinde ifadesini bulan siyasal bağa dayanır. Akrabalık ilişkilerini çözen sınıflaşma sürecinde, çeşitli kavimlerden gelen insanlar, aynı boyda bir araya gelirler. Boy, bu andan

itibaren artık bir beye bağlılık temelinde var olur. Böylece kanbağına dayanan boy, bir kabuk haline gelir. İçeriği, beylere olan tabiyet bağı belirler. Bu gelişme nedeniyle boy topluluklarına akraba olmayan yeni boyların eklendiği veya akraba olan boyların topluluktan ayrılarak başka topluluklara katıldığı görülür. Bütün Asya tarihçileri gibi Gumiliev de, Türklerin çeşitli kavimlere mensup boylardan oluştuğunu saptar.[38] Türkler, Gumiliev'e göre, farklı kavimleri bir konfederasyon halinde birleştirme yetenekleri ve savaş düzenleri sayesinde, diğer Orta Asya kavimlerine önderlik edebildiler ve 6. yüzyılın en gelişmiş sosyo-politik sistemini kurdular.[39] Yine Gumiliev, Türklerin yaşadığı coğrafyayı, "Etnik kaynaşma bölgesi" diye adlandırmış ve Hazar Çevresinde Bin Yıl adlı eserinin dördüncü bölümüne bu başlığı vermiştir.[40]

38 Gumiliev, Eski Türkler, s.105. Aynı şekilde Dennis Sinor, Erken İç Asya Tarihi, s.388 vd.

39 Gumiliev, aynı eser, s.87.

40 Gumiliev, Hazar Çevresinde Bin Yıl, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s.132-189.

Aynı şekilde Koppers, Menghin, Eickstedt gibi bilim adamları İndogermenlerin ataları ile Türklerin ataları arasındaki Orta Asya ve Batı Asya coğrafyalarındaki ırksal harmanlanma ve kültürel alışverişler üzerinde derin çalışmalar yapmış ve çok önemli bulgulara ulaşmışlardır.[41] Eski İndogermen ırk tipinin Turan bozkırlarında oluştuğu belirtilmektedir.[42]

41 Bkz. Rásónyi, Tarihte Türklük, s.16 vd.

42 Eickstedt'ten aktaran: Rásónyi, age, s.22.

Rásónyi'ye göre, Türklük, üç büyük ırk ailesi (Europid, Mongolid ve Negrid) içinde Europid kümesine dahildir. "Türklerde Mongolid ırkın ancak silik izleri sezilmektedir." Avrupai ırkların Türklerin de içinde bulunduğu Turanid kolu, dünya ölçeğinde yaygınlıkta diğer bütün ırklarla yarışabilir. Doğu'dan Batı'ya, Sibirya'dan Rusya, Balkanlar, Orta Avrupa ve Fransa'ya kadar uzanır; Kuzey'den Güney'e Hindistan ve İran'a kadar bulunur. Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Uygurlar, Macarlar, Peçenekler, Kumanlar, bütün Türk ve Tatarlar içinde gerek sayı gerekse etkinlik bakımından en büyük kitleyi Avrupai-Turanid ırkın insanları oluştururlar.[43]

43 Rásónyi, age, s.22 vd.

Bütün bunlar, Türklerin akrabalık bağlarını aşan, dolayısıyla ilkel etnik toplulukların ötesine geçen toplumsal sitem kurmada gösterdikleri yeteneğe ilişkin gerçeklerdir. Bu tarihsel olgulara dayanan Gumiliev, ırkçılığın “kadim Türklerin kültürüne yabancı” olduğunu saptamıştır. Doğrudur ve çok önemlidir.[44] Türk, devlet halinde örgütlediği etnik gruplar harmanına kendi siyasal ve kültürel damgasını vurmuştur.

44 Gumiliev, Eski Türkler, s.209. Aynı şekilde bkz. Rásónyi, Tarihte Türklük, s.22 ve Jean-Poul Roux, Türklerin Tarihi, s.29 vd.

Hal böyleyken kanbağlarına sarılma gayretleri, Türk tarihinin Orta Asya’da gelişme süreçlerinden beri, her zaman gerici bir rol oynamıştır. Orta Asya’nın uygarlaşma tarihi, özel mülkiyetin gelişmesi ve zenginleşme temelinde, kanbağının çözülmesi ve siyaset bağına dayanan örgütlenmelerin (konfederasyonlar ve giderek devletler) kurulması tarihidir.

Türklerin Asya’da başlayan kavimler harmanlanması, doğal olarak Anadolu’da devam eder. Daha Asya’da iken siyasal bağ temelinde feodal toplum kuran Türk aristokrasisinin, hele Anadolu’ya geldikten sonra kanbağını esas alan bir topluma dönmesi, hatta bu bağların çözülmesini yavaşlatması mümkün değildi. Feodal bir toplum, başka deyişle uygarlığa sıçrayan bir toplum, kanbağı esasına dayanan kabileler içinde örgütlenemezdi. Bu nedenle Selçuklu ve Osmanlıların, daha Orta Asya’da bile kanbağına dayanmayan kabile örgütlenmesini dağıttıklarını ve Anadolu’da ve fethettikleri diğer coğrafyalarda yaşayan halkları kendi sistemleri içine alan siyasal örgütlenmelerini geliştirdiklerini görüyoruz. Kanbağına dayanan kabile örgütlenmesini geride bırakarak devlet kuran Türk aristokrasisi, farklı kavimleri kendi feodal sistemlerinin içine alarak uygarlaşabilirdi ve öyle yaptı. Bu nedenle bütün kavimler için olduğu gibi, Türkler için de uygarlaşma süreci veya başka deyişle kabile toplumundan feodal topluma ilerleme olayı, aynı zamanda diğer kavimlerle kaynaşma süreciydi.

Boğazköy kazılarını da yönetmiş olan ünlü Alman arkeoloğu Hugo Winckler’in de belirttiği gibi, kültür yaratmış milletler, ırk bakımından asla saf değillerdir, aksine kültür her çağda hep çeşitli ırkların şu veya bu ölçüde karışmalarının ürünü olmuştur.[45] (Kuşkusuz burada “kültür yaratma”yı, köklü ve zengin kültür yaratma olarak anlıyoruz. Çünkü kültürü olmayan bir toplum yoktur.) Dolayısıyla Türk ırkçılığı, Türklerin zengin ve etkili

kültür yaratan bir millet olmadığı iddiasını da kendiliğinden içermektedir. Bu tezin Batı merkezli olduğunu biliyoruz. Avrupa kendi ırkçılığını, aslında ırkçılığa yabancı olan Türklere de dayatmıştır. Oysa Asya, 19. yüzyıla kadar ırkçılığı bilmiyordu ve binlerce yıllık birlikte yaşama geleneğine sahipti.
45 Aktaran A. Ahmet Uhri, “Bir Kitap Adının Anatomisi: Kara Atena”, Bilim ve Ütopya, sayı 99, Aralık 1999, s.83.

Türk Adı ve Uygarlık Devrimi

Bu bölümde açıklanan tarihsel verilerden anlaşılacağı üzere, Türk’ün, daha ortaya çıkışından başlayarak, çeşitli etnik grupları kaynaştırdığı ve Türk dili içinde eriterek birleştirdiği görülüyor.

Bu özümleme (asimilasyon) olayında üç etkenin rolü belirleyicidir: İmparatorluk kuruculuğu, Türklerin ticaret yolları üzerindeki egemenliği ve Türk dilinin gücü.

Devlet kurma yeteneği, ticaretin büyümesi için elverişli koşulları yaratmak ve meta ekonomisinin yayılması için şart olan, yerelliği aşmış bir dil geliştirmek: Türklerin Orta Asya uygarlık birikiminin üç dinamiğini oluşturur.

İşte bu dinamikler, Türk adının ortaya çıktığı aşamada belli bir olgunluğa ulaşmışlardır. Göktürk imparatorluğu, İpek Yolu ve Göktürk parası, Orhun Yazıtları, toplam olarak Türk adıyla aynı döneme denk düşen uygarlık sıçramasının simgeleridir. Bu konuya sonuç bölümünde daha geniş değineceğiz.

Türk Adının İki Devrim Dalgasındaki Ortak İçeriği

Türk tarihi, iki büyük devrim dalgasını içerir.

Birinci devrim dalgası, kabile toplumundan devlete ve uygarlığa geçiştir. Türk adı, MÖ 1000 yıllarından MS 1000’lere kadar dalgalar halinde

yaşanan bu devrim sürecinde, Göktürk imparatorluğunun kuruluşunda, siyasal bağı vurgulayan bir içerikle ortaya çıkmıştır.

İkinci büyük devrim, 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve hâlâ devam eden millî demokratik devrimdir. Feodal toplumdan millî ve demokratik bir topluma geçişi ifade eden bu sürecin en önemli atılımı, Kemalist Devrim'dir. Türk adı, Kemalist Devrim'de bir kavmin adı olmaktan bir milletin adı olmaya dönüşürken, bir kez daha siyasal bağı vurgulayan bir içerik kazanmıştır.

Türk adı, tarihin gündemine devrimlerle gelmiştir.

Türk adı, tarih sahnesine birinci çıkışında, uygarlaşma, devletleşme, kurumlaşma ve hukuk yaratma süreciyle örtüşmektedir.

Türk adının tarih sahnesine ikinci çıkışı ise, millî demokratik devrimin dayatmasıyla olmuştur.

Türk adı, toplam olarak baktığımız zaman, tarih içinde devlet, siyaset ve hukukla bağlantılı bir içerik kazanmıştır.

II - ORTA ASYA'DA PARA VE DEVLET

Para, bir toplumun uygarlığa geçişinin en kesin ve en somut kanıtlarından biridir; hatta ikincisi değilse birincisidir denebilir. Bir toplumda para varsa; özel mülkiyet, ticaret, yazı, aritmetik, devlet, hukuk, bilim ve din vardır; özet olarak uygarlık vardır. Göktürk kağanlarına ait sikkelerin bulunması, Orta Asya ve Türk tarihinin yeniden yazılmasını gerektirmektedir.

Göktürk kağanları adına kesilen sikkelerin bulunması, dünya ve Türk tarihi açısından olağanüstü önemdedir. Kırgızistan'da gerçekleşen İkinci Uluslararası Türk Uygarlıkları Kongresi'nden dönen Sayın Dr. Yavuz Daloğlu'ndan aldığım bu muştuyu, büyük coşkuyla karşıladım. Daha sonra, bu heyecanım acaba abartılı mı diye kendime sordum. Sayın Prof. Dr. Halil İnalcık hocamıza telefonda Göktürk parasının bulunduğu haberini verdiğim zaman gösterdiği heyecandan sonra içime ferahlık doldu. Haberi Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın da büyük coşkuyla karşıladığını, arkadaşım Hüseyin Haydar'dan öğrendim. Sevincimde yalnız değildim.

Göktürk parasının bulunduğunu Türkiye'deki bilim çevrelerine ilk kez duyuran Bilim ve Ütopya dergisinin ilgili sayısını büyük bir zevkle okudum. Dr. Gaybullah Babayar'ın, Prof. Dr. Sergey Klaştornıy'ın, Prof. Dr. Altay Amanjolov'un, Dr. Yavuz Daloğlu'nun, Dr. Cengiz Alyılmaz'ın, Prof. Dr. Takashi Osawa'nın ve Hüseyin Namık Orkun'un imzalarını taşıyan bu yazıları okumalarını bütün okuyucularıma öneririm. Aynı dergide benim de bir yazım bulunmaktadır.[46]

46 Bkz. Bilim ve Ütopya, sayı 128, Şubat 2005.

Paranın Tarihsel Anlamı

Para tarihsel süreçte ne anlama gelir?

Para, üretilen malların değişiminde belli bir aşamayı ifade eder. Öncelikle üretici güçlerde belli bir gelişme, üretimde istikrarlı bir artış gerçekleşecek, toplumun tüketmediği bir ürün fazlası olacak, ürün fazlasının değişildiği pazarlar oluşacak, o pazarların ve ticarî faaliyetin güvenliğini sağlayan bir kamu otoritesi kurulacak, malların değişiminde kullanılan araç kurumlaşacak ve siyasal otoritenin silahlı güvencesine kavuşacak.

Bütün bu süreçte para, özel mülkiyetle, toplumun sınıflara bölünmesiyle, yazıyla, aritmetikle, bürokrasiyle, orduyla, devletle, hukukla, bilimle, sanatla, felsefeyle, dinle birlikte tarih sahnesine çıktı. Bu açıdan para, bir toplumun uygarlığa geçişinin en kesin ve en somut kanıtlarından biridir; hatta ikincisi değilse birincisidir denebilir. Bir toplumda para varsa; özel mülkiyet, ticaret, yazı, aritmetik, devlet, hukuk, bilim ve din vardır; özet olarak uygarlık vardır.

Herhangi bir toplumda uygarlığa geçişle birlikte ortaya çıkan kurum ve ilişkilerin var olup olmadığı tartışılabilir. Herhangi bir bilgi ne kadar bilimdir, herhangi bir inanç ne kadar dindir, herhangi bir kural ne kadar hukuktur, herhangi bir silahlı güç ne kadar ordudur, herhangi bir siyasal kurumlaşma ne kadar devlettir; her toplumun hayatında bu soruların cevapları somut verilere dayanılarak incelenir, çeşitli savlar ileri sürülebilir. Ancak uygarlık paketinin iki unsurunun varlığı, daha kesindir; daha somuttur. Onlar, yazı ve paradır.

Kuşkusuz yazının ve paranın oluşması da bir süreç. Yazının ve paranın da bir kuluçka dönemi, doğuşu ve gelişmesi vardır. Kayanın üzerindeki şekiller yazı mı veya şu madenî eşya para mı diye sorulduğu zaman, verilecek cevapta anlaşmak daha kolaydır. Bu nedenle uygarlığa geçişle başlayan tarihin alamet ve işareti olarak yazının kabul edilmesi, boşuna değildir. Bu açıdan para da yazı kadar kesin bir kanıt ve ölçüttür.

Zaten yazı ve para, aynı tarihsel sürecin ürünüdür. Her paranın üzerinde yazı olur. Ve yazının kendisi de başlangıçta malları kayda geçirmek için doğmuştur. Para da belli bir miktar malı temsil eder. Yazının da paranın da temelinde özel mülkiyetin doğuşu ve gelişmesi yatar. Yazı ve para, bu sürecin tartışmasız kanıtları ve göstergeleridir.

Kuşkusuz yazı ve para, her toplumun serüveninde, uygarlığın diğer ilişki ve kurumlarına göre daha erken veya daha geç ortaya çıkabilir. Nitekim özel mülkiyetin ve ticaretin gelişmesinde devletin rolü, Batı ve Doğu

toplumları karşılaştırılarak tartışılmış, bu konuda özel teoriler bile üretilmiştir. Batılı bazı teorisyenler, devlet mi özel mülkiyetli toplumu yarattı; yoksa toplum mu devleti yarattı sorusunu ortaya atmışlar, bu soruya Batı ve Doğu toplumları açısından farklı cevaplar vermişler ve hatta Wittfogel örneğinde olduğu gibi, “Asya tipi üretim tarzı” türünden teoriler bile üretmişlerdir. Batı’da, özellikle Rusya’da yoğun olarak yaşanan bu tartışma, Asya toplumlarına da ihraç edilmiştir. Avrupa merkezli olarak başlayan bu teorik tartışma, Çin, Hindistan ve Türkiye gibi Asya ülkelerinin düşün hayatında ve tarih teorilerinde yankılanmıştır.[47]

47 Bu konuda Rusya ve Türkiye’deki tartışmalar için bkz. Doğu Perinçek, Osmanlı’dan Bugüne Toplum ve Devlet, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1986, s.14 vd.

Bir toplumun uygarlığa geçişindeki özgünlüğü açıklamak, bir bakıma uygarlık paketinin içindeki çeşitli kurum ve ilişkilerin birbirlerine önceliğindeki ve etkisindeki somutluğu ve karmaşıklığı açıklamaktır. Bütün toplumlarda uygarlığa geçişin toplumsal ve ekonomik zemini, artı ürün, özel mülkiyet ve ticarettir. Ve yine bütün toplumlarda uygarlığa geçişin lokomotifi, devlet ve ordudur. Toplumsal-ekonomik zemin ile o toplumsal-ekonomik zemini yönlendiren insan (hâkim sınıf) iradesinin örgütlenmesi olan devlet arasındaki ilişki, bir toplumun tarihindeki somutluktur. Tarihi basma kalıp olmaktan çıkaran da bu somutluktaki farklılıklardır, benzeyenler ve benzemeyenlerdir; kısacası özgünlüktür. Karşılaştırmalı tarih de, bu ilişkilerin çeşitli toplumlar açısından incelenmesidir.

Devlet ile Para Arasındaki İlişki

Devlet olmadan para olmaz. Başka deyişle devlet varsa, para da vardır.

Peki para olmadan devlet olabilir mi? Aslında bu soruya da aynı cevap verilebilir: Para yoksa, devlet de yoktur.

Tavuk mu yumurtadan çıktı, yumurta mı tavuktan sorusuna benzeyen bu tartışma, aslında anlamlıdır.

Ancak devlet ile para arasındaki ilişkiyi, yine devlet ile para ve din arasındaki ilişkiyi, her toplumun kendi tarihinde ve kendi özgün gelişme

süreci içinde incelemek gerekir. Çünkü devletin, yazının, paranın ve dinin oluşması süreçleri, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte yüzlerce yılı, hatta binlerce yılı kapsayabiliyor. O yüzlerce ve binlerce yıl, her toplumda farklı yaşanıyor ve "tavuk ile yumurta" arasındaki ilişki de, aslında bu farklılıklardan başka bir şey değildir.

Orta Asya'da ve hatta Asya'da büyük devletlerin ve orduların örgütlenmesinin, başka deyişle insan iradesinin (hâkim sınıf iradesinin) kurumlaşmasının, uygarlık sürecinde Batı'ya göre daha etkin rol oynadığından söz edilebilir. En azından bazı Batılı tarihçiler, bu tezleri ortaya atmışlardır. Hatta kimileri, devletin bu etkin rolünü, Doğu toplumlarının geri kalmışlığının ve kendilerine göre kısırdöngüsünün nedeni olarak ileri süren teoriler bile üretmişlerdir. Bu teoriler kabul edilecek olursa, Batı toplumlarında devlet ticaretten çıkmaktadır; Doğu toplumlarında ise ticaret devletten çıkmaktadır. Toplum mu devleti yarattı, yoksa devlet mi toplumu sorusu, aslında ticaret mi devleti yarattı, yoksa devlet mi ticareti sorusudur. Çünkü "sivil toplum" dedikleri, özet olarak ve özellikle ticarî toplumdur. Aynı soru devlet ile para arasındaki ilişki açısından da ifade edilebilir.

Yine aynı uygarlığa geçiş paketinin unsurları olan devlet ile din arasındaki öncelik sonralık ilişkisi de, farklı toplumlarda farklı serüvenler izlemektedir. Ortadoğu'da ve Orta Asya'da soyut Allah'ın veya Göktanrı'nın çok erken aşamalarda filizlenmesine rağmen, çok gelişmiş ticaret uygarlıkları olan Yunan ve Roma'da, tanrının hâlâ insan kılığında (Zeus /Jüpiter) olmasını açıklamak gerekir. Orta Asya'da daha erken devlet ve daha erken tanrı görünürken, Yunan ve Roma'da daha erken ticaret ve daha erken para görülmektedir. Tavuk ve yumurta arasındaki göreli öncelikler değişmektedir.

Bunları anlatmamızın bir nedeni, devletin oluşması süreci ile paranın oluşması sürecindeki erkenlik ve gecikmeleri, her toplumun kendi özgünlüğünün belirlediğine işaret etmektir.

Ordu ile Para Arasındaki İlişki

Orta Asya Türk toplumlarında devlet ve ordunun örgütlenmesindeki yetkinlik ile paranın yayılması ve kullanılmasındaki kısıtlılık çelişmektedir. Bu çelişmeyi, Yunan şehir devletlerinin ilk dönemlerinde tersten okuyabiliriz. Orada meta ekonomisinin gelişmişlik düzeyi ile devletin göreli gelişmemişliği arasında bir çelişmeden söz edilebilir veya bu görüş en azından tartışılabilir. Ancak sürecin tamamını incelediğimiz zaman, gelişmiş bir meta ekonomisinin gelişmiş bir devlete ve gelişmiş bir devletin de gelişmiş meta ekonomisine denk düştüğünü görüyoruz. Dünyanın her yerinde güçlü ve merkezî imparatorluklar, meta ekonomisindeki gelişmenin ürünüdür veya gelişmiş meta ekonomileri inşa ederler.

Bu ilişkide, devletin temel gücünü oluşturan ordunun rolünü de saptamak gerekir. Para kesme yetkisi, devlet otoritesini, yani silahlı gücü gerektirir. Bir toplumda halktan ayrı özel bir silahlı güç, yani ordu oluşmamışsa, parayı kendi adına kestirecek bir otorite de bulunmuyor demektir. Silahlı güç olmadan para olmayacağı gibi, para kesme yetkisi olmadan da tam anlamıyla halktan ayrı, özel bir silahlı güç de kurulamaz.

Avrupa Merkezli Teorilerden Kurtuluş

Meseleye Orta Asya’daki kağanlıklar açısından bakacak olursak, Hunlardan başlayarak, bu kağanlıkların o kadar geniş bir coğrafyaya hükmedebilmesi, büyük ve güçlü ordulara sahip olmaları, ayrıntılı ast-üst ilişkilerinin oluşması, siyasal mevkilerin çeşitliliği, tektanrılı dinlerin (Göktanrı) varlığı; paranın ve yazının bulunmasını gerektiren olgulardı. Bu işaretlere bakarak, “Bu kağanlıkların kendi adlarına sikke kesmiş olmaları gerekir” yargısına varmak doğaldı. Ancak bir de Avrupa merkezli önyargılar vardı. O önyargılar nedeniyle bütün araştırmacılar ve tarihçiler, Orta Asya’da devletin ve uygarlığın varlığını değil, yokluğunu araştırıyorlardı.

Bilimde teorinin belirleyici önemine gelmiş bulunuyoruz. Her bilim adamı için başlangıçta bir teori vardır. Avrupa merkezli teori, bilim adamlarını, Orta Asya’da para aramaya değil, raslantı eseri olarak bulsalar bile, o bulunan madenin para olmadığını ispatlamaya yönlendiriyordu. Orta

Asya tarihçiliğine Şarkiyatçılık, yani Oryantalizm hâkimdi. Tarihçiler, Oryantalist olmasalar bile, bilgiler daha önce Oryantalistler tarafından toplandığı için, Oryantalizmin belirlediği verilerle kuşatılmışlardı. İşe o verilerin sorgulanmasından başlamak gerekiyordu. Bu da ancak çok büyük ve zahmetli araştırmalarla başarılabilecek bir işti. Doğulu toplumlar kendi tarihçilerini ve araştırmacılarını henüz çıkaramamışlardı ve yetişenler de daha çok Batı tarihçilerinin çıraklarıydı veya onların güdüm alanı içindeydiler. Üstelik eski parayı bulmak için yeni paraya ihtiyaç vardı. Araştırmalar için gerekli parasal kaynak da daha çok Batı'daydı.

Göktürk parasının bu kadar geç bulunmasının nedeni böyle açıklanabilir. Bulmak da yeterli değildi. Örneğin Turfan'daki Karız diye anılan su kanalları gözler önünde olduğu halde, tarihçiler tarafından görmezden geliniyordu. Yalnız Batılı tarihçiler değil, Doğulu ve Türk tarihçiler de Karız'ı sıradan insan gözüyle görüyor, fakat tarihçi olarak göremiyorlardı.[48] Hatta tarihçi olmak burada sıradan insana göre daha da olumsuz bir konumda bulunmaya neden oluyordu. Çünkü sıradan insanın hiç olmazsa Avrupa merkezli teorilerden haberi yoktu ve gördüğüne ikna olması daha kolaydı.

48 Karız konusunda bkz. elinizdeki kitap, s.60 vd.v

Sayın Dr. Yavuz Daloğlu'nun Kırgızistan'da yapılan bir tarih kongresinden getirdiği Göktürk parasının bulunduğu konusundaki bilgiye, bugüne kadar Türkiye tarihçileri niçin ulaşamadılar? Türk tarihçileri bu çok önemli buluşu Türkiye'nin bilim çevrelerine niçin duyurmadılar? Bu soru haklıdır. Çünkü Göktürk parasının bulunduğu bilgisi, Rusya ve Orta Asya tarih yazınında yıllar önce yer almış. Bunları bizim tarihçilerimizin görmemiş olmaları, biraz da görmeyi engelleyen perdelerle ilgilidir. Karız'ın görülmesini perdeleyen teorik kısıtlılıklar burada da geçerlidir. Yani biz, Orta Asya'da neyi arayacağımızı Batı merkezli teorilerin sınırları içinde düşünüyoruz. O nedenle bulunanları bile, eğer o kalıpların dışında ise göremiyoruz.

Burada çok çarpıcı olan gerçek, Milliyetçi Türk tarihçilerinin çoğunun Avrupa merkezli teorilere daha sıkı bağlanmış olmalarıdır. Çünkü Avrupa merkezli teori, Milliyetçi Türk tarihçisini cengâverliğin tarihçisi olmaya yönlendirmiştir. O cengâverliğin örgütlenmeyle, daha doğrusu uygarlıkla bağlantısının araştırılması ise, bir bakıma yasaklanmıştır. Burada Nihal

Atsız örneği öğretici olacaktır. Atsız'ın romanları incelendiği zaman, orada Göktürklerin ticaret ve para gibi uygarlık belirtilerinin çok uzağında bulundukları sürekli vurgulanır. Hatta Türklerin üstünlüğü tezleri, uygarlık öncesi toplumsal-ekonomik ilişki ve kurumlara dayandırılır. Nihal Atsız'ın bu "Türkçülüğü"nün, Türk gerçeğini değil, fakat Avrupa tarihçisinin tanımladığı Türk görüntüsünü yansıttığı çok açıktır.

Ancak Orta Asya tarih araştırmalarının son zamanlarda Avrupa merkezli önyargılardan kurtulmaya başladığını görüyoruz.

Eskiden Türk tarihçisi, Orta Asya tarihini İngilizce, Almanca ve Fransızca üzerinden, dolayısıyla at gözlükleriyle inceleyebiliyordu. Artık Türkiye'de ilk kaynakları Çince ve Rusça olarak inceleyen bilim adamları yetişti.

İkincisi, bağımsız Orta Asya cumhuriyetlerinin kurulmasıyla birlikte, Orta Asya tarihinin araştırılması ve tartışılmasında yeni bir sayfa açıldı. İyi Rusça ve Çince bilen Orta Asya tarihçileri, hem yeni kazılara ve çalışmalara yöneldiler, hem de eski bulguları yeniden değerlendirme gayreti içine girdiler. Çeşitli Orta Asya ülkelerinde birbiri peşi sıra toplanan tarih çalıştayları ve sempozyumlarında yeni veriler ortaya kondu ve tartışılmaya başlandı. Bizim Göktürk parasının bulunması bilgisine, değerli araştırmacı Dr. Yavuz Daloğlu'nun Kırgızistan'da toplanan İkinci Uluslararası Türk Uygarlıkları Kongresi sayesinde ulaşmamız, bu açıdan dikkate değer.

Fakat en önemlisi, özellikle Tarihsel Materyalizm cephesinden yapılan Avrupa merkezciliğe yönelik eleştiriler sayesinde, adım adım bilimsel bir tarih teorisinin oluşmasıdır. Gerek Orta Asya, Çin ve Rusya'da gerek Türkiye'de, Batı denetiminden kurtulan bir tarihçiliğin yükseldiği görülmektedir.

Göktürklerde Devlet ve Para

Sayın Prof. Dr. Osman F. Sertkaya, 2001 yılında yapılan "Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu"na sunduğu bildirisinde, üzerinde "Runik" denen Türkçe harflerle yazılı Türkçe okunan bir belgenin "belki altın paraya" işaret ettiğini söylemektedir.[49] Runik harfli yazıyı, Sergey Grigoryeviç Klyaştornıy, "ang (e) b(e)g" diye Türkçe

okumuştur.[50] "Belki" kaydı bir yana, paranın kendisini olmasa bile hiç olmazsa resmini bulmak da kuşkusuz bir ilk adımdı. Ancak şimdi paranın kendisi bulunmuştur; üstelik bir, iki, üç adet değil, onlarca adet ve tek yerde değil, birden fazla yerde.

49 Prof. Dr. Osman F. Sertkaya, "Eski Türkler Okur Yazar mıydı", Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2001, s.23-37.

50 Sergey Grigoryeviç Klyaştornıy-D. Savinov, V. Şkoda, "The golden bracteatus from Mongolia, A Bizantine motif in the Central Asian toreutics". Information Bulletin, 16. International Association for the Study of the Cultures of Central Asia, Moscow 1989, s.5-19'dan aktaran Sertkaya, aynı yerde.

Sayın Prof. Dr. Sertkaya'nın sözünü ettiği belgedeki altın paranın hangi döneme ait olduğu tartışılmaktadır. Bazıları bu altın paranın 8-9. yüzyıla ait olduğu görüşündedir; ancak daha önemlisi, belgedeki "altın paranın" Hun dönemine ait olduğunu savunan bilim adamları da vardır. Eğer Hunlardan kalma ise, bizim için şaşırtıcı olmayacaktır. Üretici güçlerin gelişme düzeyi açısından Göktürklerden geri olmayan, hatta bazı alanlarda, özellikle sanatta daha ileri oldukları bile tartışılan Hunlara ait paraların da önümüzdeki yıllarda bulunacağını kestirmek zor değildir.

Nitekim Orta Asya'da bulunan sikkelerin tarihi, günden güne daha eski dönemlere doğru uzanmaktadır. Turfan'daki Mani dinine ait Tapınak "K"da, 8. yüzyıla ait Türgiş sikkelerinin bulunmuş olması, Göktürk parasının varlığı için de bir işaretti.[51] Bilindiği gibi Göktürkler ile çok yoğun ilişki içinde bulunan Türgişler, MS 699-766 yılları arasında hâkimiyet kurmuşlar ve 704 yılında çok önemli bir ticaret merkezi olan Koço'yu ele geçirmişlerdi. Orhun Yazıtları'nda On Oklar (On boy) diye de anılan Türgişlerin, Türkiye Türkleri açısından önemi, daha sonra Batı'ya geçerek Sir-i Derya Oğuzları diye anılmaları ve Selçuklu-Osmanlı devletlerinin kuruluşunda belirleyici bir rol oynamalarıdır.

51 Prof. Dr. Emel Esin, İslam Ansiklopedisi, Turfan maddesi, c.12/2, s.116.

Bilim ve Ütopya dergisinde resimleri yayımlanan sikkeler ise, Türgiş sikkelerinden daha erken bir döneme aittir. Bu sikkeler, 6. ve 7. yüzyıllarda Batı Göktürk kağanları ve tiginleri adına kesilmiştir. Bulunan Göktürk sikkelerinin yine köklü ticaret geleneğine sahip bir bölgede ortaya çıkması

doğaldır. Buradan hareketle 6-8. yüzyıllar arasında zaman zaman İpek Yolu'na ve diğer önemli ticaret yollarına hâkim olan Doğu Türk kağanlarının da, kendi adlarına sikkeler kesmiş oldukları düşünülebilir. Türgiş ve Batı Göktürk sikkelerinden sonra, yazıları olan ve Gök Tanrı'ya inanan Doğu Göktürk kağanlarına ait sikkelerin bulunması beklenmelidir.

Ogur, Oguz, İl: Devlet ve Zenginlik

1973 yılında sınırlı tarihsel malzemeyle yazmış olduğum Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek adlı Orta Asya kavimlerinin gelişme süreçlerini inceleyen kitabımın 2003 yılında yayımlanan son basımında (geliştirilmiş 5. basım), "Göktürk kağanları kendi adlarına para kesmezler" bilgisi vardı. Bu bilgi, ne kadar sevindiricidir ki, artık yanlıştır. Göktürk kağanlarına ait sikkelerin bulunması, Göktürk tarihinin yeniden yazılmasını gerektirmektedir.

Kendi adıma, beş yaşımda dedemin dizinde başlayan tarih merakım, 1960'larda başlayarak bilimsel araştırmalarla devam etti. 1973 yılında yazdığım Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek başlıklı Orta Asya kavimlerinin gelişmesi üzerine çalışmamı, 30 yıldan beri her basımında geliştirmek ve yenilemek ihtiyacı duymam, ulaştığım bilgilerin açtığı ufuk içinde olmuştur. Bu süreç, Batı tarihçilerinin bulgularını yeni bilgilerle ve daha dikkatli sorgulamak yönünde ilerledi. Böylece Orta Asya'da devlet ve uygarlıkla ilgili daha kuvvetli kanıtlara ulaşılmıştır. Benim Orta Asya çalışmalarımın serüveni budur ve bu serüven elbette burada bitmiş değildir.

Orta Asya'da MÖ 1000'den MS 1000'lere kadar uzanan 2 bin yıllık, kabile konfederasyonlarından devlete geçiş sürecinde, devlet ve ordunun oluşmasının, Karahanlılardan daha erken tarihlere rastladığı bugün daha kolay söylenebilir. Hunlardan başlayarak Orta Asya'daki kabile konfederasyonları, Orhun Yazıtları'ndaki ifadesiyle, dağınık olan bodunları "kop ediyor", yani bütünleştiriyor ve düzene sokuyor, "ilsiz bodunu illi" hale getiriyordu. Orhun Yazıtları'nın bu ifadeleri, bir bakıma devletin kuruluş sürecini açıklayan ve o tarih için hayranlık duyulacak soyutlukta bilimsel saptamalardır. Bodun, yani boylar sözcüğünün kendisi veya yakın

anlamlara gelen og ve çoğulu olan oguz kavramları, devletin halk unsurunun oluşması sürecinde ortaya çıkmışlardır. Çünkü bu kavramlar, aynı zamanda kağana, yani oluşmakta olan devlete tabiyet bağlarını ifade ediyordu. Kaşgarlı Mahmut'un Oğuz kelimesinden gelen Ogur sözcüğünün karşısına 11. yüzyılda devlet karşılığını yazması, bu sürece işaret eder. Aynı yerde devlet ile meta ekonomisi arasındaki bağlantı da dile getirilmektedir: "Beg ogrında meninğ ışım etildi."

Bugünkü dille: Beyin devleti gölgesinde benim işim düzeldi.

Yine Kaşgarlı Mahmut'tan devlet anlamına gelen Ogur sözcüğünün aynı zamanda, bir işte imkân ve fırsat, karşılık ve ivaz, hayır ve bereket anlamlarının da bulunduğunu öğreniyoruz.[52] Ogur sözcüğü bu son anlamıyla günümüz Türkçesinde uğur olarak yaşamaktadır. Ancak asıl dikkat çekici olan, devlet anlamına gelen Ogur'un aynı zamanda bereket ve zenginlik anlamlarını da taşımasıdır. Burada Marx'ın "nerede zenginlik varsa, orada devlet vardır" yolundaki saptamasını hatırlamadan geçemiyoruz. Ur sözcüğünün eski çağlarda Mezopotamya ve Doğu Anadolu'da yaşayan çeşitli kavimlerin dillerinde de şehir ve kavim isimlerini ifade etmesi dikkate değer. Ur, Urartu, Hurri gibi…

52 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1941, c.I, s.53.

Yine Türkçedeki İl sözcüğü, devlete geçiş süreci içinde değişik anlamlar kazanmış ve bugünlere kadar gelmiştir. Belli bir toprak parçasını ifade eden İl (veya El) kavramı, Orhun Yazıtları'nda görüldüğü gibi, zamanla düzene sokulan toprak parçasını ve halkı, yani bir anlamda devletin ülke ve insan unsurunu ifade etmiş, siyasal anlam yüklenmiştir.

Türklerde devlet kavramını şu veya bu yönden karşılayan kavramların, zenginlik ve mülk kavramlarıyla iç içe geçmesi olağandır. Başka diller için de aynı olay geçerlidir. Arapçadaki devletin mülkiyet ile bağlantısı veya Latincedeki Cumhuriyet'in (Respublica) kamu malı anlamına gelmesi yalnızca iki örnek.

Göktürkler, Macar tarihçisi Ligeti'nin belirttiği üzere, "teşkilatlı bir devlet" idi. Göktürklerde, yabgu, şad, tigin, tarhan, tudun, ilteber, erkin gibi 28 rütbe saptanıyor.[53] 28 unvanın bulunduğu yerde, paranın bulunması kaçınılmazdı. Çünkü bu unvanlar, devlet sürecindeki belli bir gelişmişliğe işaret ediyordu. Ve devlet örgütlenmesindeki gelişmişlik de, biriken

zenginliklerdeki gelişmişlikle bağlantılıydı, dolayısıyla paranın varlığını gerektirirdi.

53 Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 2. basım, Macarcadan çev. Sadrettin Karatay, Ankara, 1986, s.200.

Para ekonomisindeki gelişmişlik, rüşvetin de kapısını açmıştı. Kaşgarlı Mahmut'un ünlü Divanü Lügat-it Türk'ünden, Türkçede rüşvet sözcüğünün o yüzyıllarda var olduğunu, hatta bu konuda atasözlerinin bile bulunduğunu görüyoruz. Urunç veya Orunç rüşvet anlamına geliyor. Yine Oguz, Ogur sözcüklerindeki ur/or hecesini bulmuş oluyoruz. Devlet, zenginlik ve rüşvet sözcüklerinin aynı kökten türetilmiş olmasında şaşırılacak bir şey yok. Atasözü şöyle:

"Bulutuğ tüpi sürer, karanğku ışığ urunç açar."

Bugünkü Türkçesiyle, Kalın bulutu tipi sürer, karanlık işi urunç (rüşvet) açar.[54]

54 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1941, c.III, s.217 ve 449.

Orta Asya'da Kent-Bozkır Diyalektiği

Orta Asya kavimlerinin örgütlenmesinin ne kadar devlet olup ne kadar kabile konfederasyonu olduğu sorusuna verilecek cevaplar için her iki görüşü destekleyen kanıtlar bulmak mümkündür. Çünkü Orta Asya'nın siyasal örgütlenmeleri, ticaretin geliştiği kentler ile çevredeki göçebe hayvancılık ekonomisinin yan yana bulunduğu bir toplumsal ilişkiler ortamında kurulmuştu. Batılı tarihçilerin yaptığı gibi, bozkırdaki yaygın çoban ekonomisinin varlığına işaret ederek, bu siyasal örgütlenmelerin henüz devlete imkân vermeyen bir toplumsal-ekonomik zemine oturduğunu ileri sürmek de mümkün oluyordu. Öte yandan özellikle ticaret yolları üzerindeki kentlere ve birikmiş zenginliklere işaret ederek, devletin oluşması sürecinin tamamlandığını belirtmek de mümkündü. Yine Orta Asya'nın kenarlarındaki kabile toplumuna ait büyücülüğe (Şamanizme) işaret ederek, Orta Asya toplumlarının henüz kabile aşamasında kaldığını iddia edenler de vardır. Hatta Şamanizm ile Göktanrı inancı arasındaki,

bambaşka toplumların varlığına işaret eden büyük tarihsel farkı görmeyen tarihçiler bile vardır. Orta Asya'da ticareti, para ekonomisini ve Göktanrı dinini temsil eden kentler ile göçebe hayvancılığı, kapalı ekonomiyi ve büyücülüğü barındıran bozkır, iki farklı toplumu temsil etmekle birlikte yan yana ve çatışma halinde bulunmuştur. Bir bakıma bu beraberlik, Orta Asya'daki gelişmenin temelindeki çelişmeyi oluşturur.

Ancak tahlilimizi burada bırakıp, çelişmenin uygarlık veya kabile toplumu yönlerine ağırlık veren iki karşıt teze eşit mesafede duramayız. Orta Asya'nın siyasal örgütlenmesinde sürükleyici olan hangisidir, bozkır mı kentleri yönetmektedir, yoksa kentler mi bozkıra hükmetmektedir? Bu sorunun yanıtını ararken, bozkırdan gelen örgütlenmiş göçebe çoban dalgalarının, zaman zaman kentlere egemen olmasına bakarak, bozkırın lokomotif olduğu yargısına varmak yanlıştır. Bu olgu bile, egemen olmanın yolunun kentlere hükmetmekten geçtiğini gösterir. Bozkırdaki nüfus patlamaları ve örgütlenme, ancak kentleri fethederek egemenlik kurmaktadır. Bilge Kağan'ın anlattığı gibi, bir zamanlar "av avlayarak kuş kuşlayarak" geçimlerini sağlayan savaşçı göçebe örgütlenmesi, "ili tutup, toplumu örgütleyip" kentlerin üzerine oturduktan sonra kağanlık haline gelmişlerdir. Orhun Yazıtları'nda onlarca kentin fethedildiği anlatılır. Öte yandan bozkırdaki dinamizmin ihtiyarlayan kentlere gençlik aşıladığı da büyük bir gerçektir.

Bu olay, kentlere dayanan bir uygarlık olduğu tartışılmayan Çin uygarlığı için bile zaman zaman geçerlidir. Kuzeyden gelen iyi örgütlenmiş savaşçı göçebe akınları, zaman zaman Çin devletinin tepesine oturup kendi hanedanlarını kurmuşlardır.

Ancak burada kimin kimi fethettiği sorusu anlamlı cevapları kışkırtır. Bilge Kağan, Orhun Yazıtları'nda Türk bodununa, "Çin'e gitme, o seni yutar" diye özetlenebilecek öğüdü verirken, aslında olağanüstü bir tarih teorisi kurmuştur. Kentler fethedilse bile, kendisini fethedenleri fethetmektedir. Yukardan gelen örgütlü akınlar ile Çin uygarlığı arasındaki bu olay, kuzeyin, yani Orta Asya'nın kendi içinde de defalarca yaşanmıştır. Orta Asya'da Hunlardan beri kurulan örgütlenmeler de, bozkırlardan kentlere doğru büyük uygarlaşma ataklarının ürünüydü. Bozkırdan gelen ve daha göçebe karakterdeki her yeni dalga, Orta Asya'nın hâkimiyetini ele geçirirken, bir bakıma daha önce kurulmuş olan kabile konfederasyonu veya devlet örgütlenmesi tarafından fethediliyordu. Hunlar, Avarlar,

Göktürkler, Uygurlar, Hazarlar, Kırgızlar, Sir-i Derya Oğuzları, Karahanlılar, Cengiz'in Büyük Moğol İmparatorluğu vb, hepsi kendisinden önceki hâkim kabileler topluluğunu devirirken, aynı zamanda o topluluğun devlet ve toplum sistemine fethedilmiş ve o miras üzerinde yükselmişlerdir.

Evet, bozkır Asya tarihinde defalarca fethettiği kentlerce fethedilmiştir. Ancak bu, aynı zamanda bozkırdaki olağanüstü dinamizmi ve gücü de ortaya koyar.

Birçok tarihçi, özellikle Asya tarihçileri, gelişmiş göçebeliğin üstün yönlerini vurgulamış ve açıklamaya çalışmışlardır.

Koppers, atlı çoban ekonomisinin dünya kültür tarihi içindeki yeri üzerinde önemle durmuştur. Bu kültürün doğum yeri, Orta Asya'dır. Bu kültürü Öntürklerin Orta Asya'daki komşuları olan İndogermenler değil, Öntürkler yarattı ve geliştirdi; İndogermenler Türklerin atalarından aldı. Chou hanedanı döneminde (MÖ 1052-MÖ 247) Orta Asya'dan Çin'e yeni devletçi kurumları getirenler de, atlı çoban kültürünü geliştiren Türklerdir.[55]

55 Koppers, “Urtürkentum und Urindogermanentum”, Belleten, V, s.481 vd.

Menghin ve Schmidt gibi bilim adamları, tarih, halkbilimi ve arkeoloji verilerine dayanarak, Ural-Altay kavimlerinin insanlık tarihine hayvan yetiştiriciliğindeki birikimleriyle büyük katkıda bulunduklarını saptarlar. Ancak daha önemlisi, bu hayvan yetiştiriciliği ile devlet kurma yeteneği arasında “Tunç Yasası” düzeyinde bir bağlantı kurmuş olmalarıdır: “Dünyanın başka yerlerinde de nerede güçlü ve sürekli devlet kurulmuş ise, orada da kesin hayvan yetiştiren öğeler vardır. Bunun kökü araştırılırsa sonuçta Ural-Altaylı kavimlerin etkileri ile ilgisi görülür.”[56]

56 Aktaran: Rásónyi, Tarihte Türklük, s.18 vd.

Arapçada siyaset sözcüğünün seyislik, yani at yetiştiriciliğinden ve atı yönetmekten gelmesi de ilginçtir.

Göçebe kültürünün en ileri aşaması olan atlı çoban kültürü ile cihangirlik yeteneği arasındaki ilişki birçok tarihçiyi meşgul etti. Türklerin imparatorluk kurma birikiminin kaynağını atlı çoban kültüründe bulan tarihçiler az değildir. Bunlardan bir diğeri de Macar tarihçisi Rásónyi'dir.[57]

57 Rásónyi, aynı eser, s.14.

Fransız tarihçi Roux da, binlerce yıllık dünya tarihi boyunca göçebelerin yerleşik halklara her zaman üstün geldiğini ve Türklerin “uzun ve şanlı

serüvenlerinin kapısını” bu göçebe dinamizminin “anahtarı” ile açtığını belirtir.[58]

58 Roux, Türklerin Tarihi, s.50.

Toynbee de, göçebeliğin birçok yönden çiftçilikten üstünlüğünün nedenlerini tartışır. Hayvanın evcilleştirilmesi, yabanıl bitkilerin evcilleştirilmesinden zor ve üstün bir uğraştır. Çobanlık becerisi askeri yetenekleri geliştirir. Çünkü ileriyi görme birikimi, sorumluluk duygusu, bedeni ve ahlaki sağlamlık, öncelikle hayvan yetiştiriciliğindedir.[59]

59 Arnold Toynbee, A Study of History, c.III, s.8, 13, 18’den aktaran Rásónyi, age, s.20.

Orta Asya Uygarlığı

Orta Asya’da hâkimiyeti hangi ırkın veya hangi kavmin kurduğu bu açıdan milliyetçi tarihçilerin yüklediği kadar büyük anlam taşımaz. Orta Asya kavimleri, hangi kökten gelirlerse gelsinler, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, kurdukları Orta Asya kağanlıklarına baktığımız zaman, aynı kültür havzasında bulundukları görülür. Hâkimiyet aslında bir kavimden diğerine değil, daha çok bir zümreden bir zümreye, biraz abartarak söyleyecek olursak, bir hanedandan diğerine geçmektedir. Nitekim hâkim olan boylar, yani hâkim zümre, çoğu zaman kendi dilini konuşan, kendi kavminden halklara en ağır şiddeti uygulamaktadır. Orhun Yazıtları, bu gerçeği dillendirir. Kaldı ki, Orta Asya bir kavimler harmanıdır. Belki de dünyada kavimlerin en fazla karıştıkları yer, Orta Asya’dır. Kaldı ki, bu harmanlanma Orta Asya ile de sınırlı değildir. Sürekli göçler ve hâkimiyet değişiklikleri nedeniyle İran veya Hint kökenli veya Batı’dan gelen İraniyen kavimlerle Orta Asyalılar hep karışmışlardır.

Milattan binlerce yıl önce Anadolu ve Mezopotamya’da uygarlık kuran Sumerler, Hurriler, Gutiler gibi kavimlerin Türkçe ile akraba olan bitişgen dillere sahip oldukları biliniyor. Yine bu bölgelerden doğuya doğru göçler olduğu da tarihsel gerçeklerdir. Bütün bu nedenlerle Hunların veya Avarların veya diğer konfederasyon veya devletlerin hâkim zümresinin

hangi kökenden geldiği tartışmalarında her tez ileri sürülmekte ve her tez için kanıtlar da bulunabilmektedir.

Açılan kurganlardan çıkan Hun ve Avar veya Göktürk veya Kırgız asilzadelerinin kafatası ölçüleri ve elmacık kemikleri neye işaret ederse etsin, değişmeyen bir gerçek vardır: Bir Orta Asya ekseni, bir Orta Asya kültürü, bir Orta Asya kağanlığı bulunmaktadır. Asya'nın güneyinde bir Çin ve Hint, batısında bir İran devleti

Orhun alfabesi

bulunurken, Orta Asya'da da bir Orta Asya kağanlığı her zaman vardı. Hun, Avar, Göktürk kağanlıklarının bin yıllık bir imparatorluk geleneğini sürdürürken, hep Ötüken şehrini merkez almaları[60] da bu mirasın devamlılığına işaret eder.

60 Roux, Türklerin Tarihi, s.93.

İkinci ve çok önemli bir gerçek de, Orta Asya kağanlıkları ve kültüründeki Türk damgasıdır. Birbirine sürekli karışan ve aynı kültür havzası içinde binlerce yıldır kültürel alışveriş içinde olan Orta Asya

kavimleri arasında Türk diye anılan kavim, bu kültürleri yoğurmada, devlet kurmada ve insanlık tarihini etkilemede daha etkin bir rol oynamıştır.

Rus tarihçisi Artamanov, Orhun Yazıtları'ndaki "Runik" denen alfabenin, Hazar kitabelerinden Kırgızistan, Buryatya, Turfan Vadisi ve Tun-Huang'a kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmasına bakarak, merkezî Asya'nın bütün göçebelerinin runik yazıyı bildiği sonucuna varmaktadır.[61]

61 M.İ. Artamanov, Hazar Tarihi, Rusçadan çeviren: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004, s.351.

Yeni bulgular, Runik yazının yalnız yaygınlığını değil, tarihsel derinliğini de göstermektedir. Kazak tarihçisi Prof. Musabeyev'in Kırgızistan'ın Canbul bölgesinde bulduğu kaya üzerindeki Göktürk harfli totemik yazıların, Hun çağına ait olduğu belirtilmektedir. Yine Issık Kurganı'nda bulunan Göktürk yazılı çanak, MÖ 5 veya 6. yüzyıldan kalmadır. Runik yazının çok eski çağlardaki göçlerde İskandinavya'ya götürüldüğü anlaşılıyor. Bütün bu bulgular göstermektedir ki, Göktürk yazısının kökleri, en az bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır.[62]

62 Bkz. Nejat Diyarbekirli, Eski Türklerde Kültür ve Sanat, s.851, 853, 855.

Nitekim Eski Çin kaynaklarından Zhou kitabı, Türkçenin Özgeçmişi bölümünde, "Türklerin yazısı Hunların yazısına benzer" deniyor.[63]

63 Li Sheng, age, s.63.

Türk yazısının Arami kökenli olduğu görüşü yaygındır. Ancak bazı harflerin Türkçe seslerle açıklanması, bu yazının Türkçe kökenli olduğu tezlerini de gündeme getirmiştir.

Yanlış adlandırmayla "Runik" denen Türk yazısının Asya'daki yaygınlığı ve tarihsel derinliği de gösteriyor ki, Türkler yalnız dilleriyle değil, yazılarıyla da, diğer halkları özümlemişlerdir.

Özetleyecek olursak, Orta Asya'daki özümleme (asimilasyon) süreçlerinde genellikle ağır basan eğilim, Türkleşme yönündedir. Bunun en önemli nedeni, Türklerin devlet kuruculuğu, ticaret yollarına egemenliği ve Türkçenin egemen ticaret dili haline gelmesidir. O nedenle Orta Asya kavimleri içinde Türkçe konuşanlar, en çok karışmış, en çok özümlemiş olanlardır. Sıradan halkın diliyle söyleyecek olursak, Türk, başka kavimlerin kanını en çok taşıyandır. Türk kavramının kökenindeki

devrimsellik ve siyasallık da, işte Türklerin Orta Asya'daki egemen ve özümleyici konumlarıyla sımsıkı bağlantılıdır.

Orta Asya kağanlıklarının Çin, Hint ve İran'a göre, daha bozkır, daha göçebe, daha atılgan olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla Çin ve İran'ın bu kamplaşmada daha yerleşik olanı temsil ettiğine sanırım kimse itiraz etmeyecektir. Ancak Orta Asya bozkırlarındaki nüfus patlamaları zaman zaman, hayranlık uyandıran silahlı örgütlenmeler halinde güneyindeki ve batısındaki uygarlık havzalarına yönelmiş, bu uygarlıklar ile çok yoğun ilişkiler kurmuş, zaman zaman o uygarlıkların tepesine oturmuş, o uygarlıklar tarafından yutulmuş veya yeni sentezler yaratmışlardır. Oğuzların Anadolu'ya göçleri ve orada kurdukları Selçuklu ve Osmanlı uygarlıkları da, bu büyük dalgalardan biridir. Mehmet Bedri Gültekin arkadaşımın İbn Batuta Seyahatnamesi'ni okuduktan sonra belirttiği gibi, 13 ve 14. yüzyılda Asya içlerinden Kuzey Afrika ve Rus bozkırına kadar uzanan geniş coğrafyada hemen hemen bütün devletlerin başında Türk hanedanları bulunmaktadır.[64]

64 Bkz. Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnamesi, c.I ve II, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Kavimlerin uygarlık sahnesine çıkışlarında öncelik-gecikmişlik tartışmalarına açıklık kazandıran, Rus tarihçisi Gumiliev'tir. Kavimler de insanların dünyaya gelişi gibi, şu veya bu tarihte uygarlık sahnesine çıkmakta ve daha sonra da inişe geçmekte ve hatta bazen kaybolup gitmektedirler. Bu açıdan erkenlik veya gecikme tartışması, insanların erken veya geç doğmalarına dayanarak bir üstünlük iddiası kadar mantıksız olmaktadır.[65] Örneğin Roma İmparatoru Caesar'ı Kanuni Süleyman'dan 16 yüzyıl erken dünyaya geldiği için üstün saymak ne kadar yersiz ise, bir kavmin uygarlık sahnesine diğerinden daha erken çıktığını bir üstünlük olarak görmek de o kadar yersiz olmaktadır.

65 L.N. Gumilev, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, c.II, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.17 vd.

III - TURFAN'DAKİ 2 200 YILLIK UYGARLIK HARİKASI: KARIZ KANALLARI

Turfan bölgesindeki Karız sistemi, Tanrı dağlarının eteklerindeki ve yeraltı kaynaklarındaki suyu çölün altından geçen toplam 5 bin kilometrelik bir yeraltı kanalları ağıyla yerleşim alanlarına taşıyor. Karız kanalları, Çinliler tarafından Çin Seddi'yle eşdeğerde bir uygarlık harikası olarak kabul ediliyor. İnşasına MÖ 200'lerde başlanan ve insan yaratıcılığının doruklarından biri olan Karız, Orta Asya uygarlığının önemini kanıtlıyor. Ne var ki, Batılı ve Türk tarihçilerinin yazdıkları eserlerde Karız olgusuna rastlanamıyor.

O Zaman Anlayamamışız

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'ne ilk kez 1977 yılında Hasan Yalçın arkadaşımla birlikte gittiğim zaman, Tanrı Dağı eteklerinden Turfan'a uzanan yeraltı kanallarının önemini öğrenememişim. O ziyaretimizde kanalların uzunluğu ve teknolojik özellikleri konusunda yeterince bilgilenmemiş ve eserin mucize değerindeki büyüklüğünü kavrayamamışım. 2004 yılı Haziran ayındaki gezimde anladım. İşçi Partisi Heyeti olarak, 2 200 yıl öncesinin uygarlık harikasını coşkuyla karşıladık. O andan başlayarak Çin gezisi bizler için Karız merkezli bir içerik kazandı. Orta Asya uygarlığının derinliklerindeki belki en önemli eseri keşfetmiştik. "Keşfetme" sözcüğünü hoşgörün, oraya geleceğiz.

Önce Karız kanalları konusunda bazı bilgileri aktaracağız. Bu bilgileri, bizi Turfan gezimizde aydınlatan ve ağırlayan evsahiplerimize ve daha sonra Bilim ve Ütopya dergisine yazı yollayarak bizleri bilgilendiren ve yanlışlarımızı düzelten Sinciang Uygur Özerk Bölgesi Karız Kanalları Araştırma Derneği'ne borçluyuz.[66]

66 Sinciang Uygur Özerk Bölgesi Karız Kanalları Araştırma Derneği'nin yazısı için bkz. Bilim ve Ütopya, sayı 124, Ekim 2004, s.4 vd. Yazıyı Çinceden Türkçeye çeviren Rukiye Hacı'ya yürekten teşekkür ederiz.

Sinciang Karız Kanalları Araştırma Derneği, Bilim ve Ütopya dergisine yolladığı mektupta, dernek çalışmaları hakkında özetle şu bilgileri veriyorlar: Son yıllarda Karız kanallarının sayısında azalma eğilimi görülmesi üzerine, Sinciang'da Karız kanalları kültürünü seven yöneticiler ve bilim-teknoloji çalışanları, 1993 yılında Derneği kurdular. Dernek, Karız kanalları ile ilgili araştırma ve koruma çalışmalarını güçlendirmeyi amaçlıyor. Bundan sonraki çalışmalar iki konu üzerinde yoğunlaşacak. Bunlardan ilki, modern bilim ve teknolojilerden yararlanarak Karız kanallarının yenileştirilmesi ve yeniden inşa edilmesini gerçekleştirmek ve bu kanalların üretimde rol oynamaya devam etmesini sağlamak; ikincisi ise Çin milletinin seçkin kültürel miraslarından biri olan Karız kanallarının önemli bir kısmını planlı bir şekilde koruma altına almak ve böylece varlığını sürdürmelerini sağlamak.

Çölün Altında Toplam 5 Bin Kilometre Uzunluğunda Tüneller Ağı

Karız kanalları, Sinciang Uygur bölgesinin Turfan ve Hami bölgelerinde bulunuyor. Buraların iklimi kurak ve sıcak, yağmur miktarı az ve yerüstü su kaynakları oldukça sınırlı. O nedenle bölge insanları, yeraltı su kaynaklarını değerlendirerek su ihtiyaçlarını gidermeye çalıştılar. Tanrı Dağı eteklerinde 90 metre kadar derine iniyorlar ve oradan Turfan'a kadar su taşıyan yeraltı kanalları sistemi yapıyorlar. Başlangıçta yerin 90 metre kadar altında olan kanal, daha sonra, 80, 70 ve en son Turfan'a vardığı zaman yerin 10 metre altında.

Tanrı Dağı'nın eriyen karını ve yeraltındaki zengin su kaynaklarını birleştirip yerleşim ve tarım alanlarına akıtan bir sulama sistemi kurulmuş. Kanalların toplam uzunluğu bir zamanlar 5 bin kilometrenin üzerine çıkmış. Türkiye ölçülerine vurursak, Edirne-Ardahan yolunun aşağı yukarı üç katı. Bize kılavuzluk eden rehberlerimiz ve müze yöneticileri, suyun Turfan'a 60 kilometre uzaktan taşındığını belirtmişlerdi. Sinciang Uygur Özerk Bölgesi Karız Kanalları Araştırma Derneği'ne göre, en uzun kanal 20 kilometre kadar. İki bilgiyi birleştirdiğimiz zaman, 60 kilometre uzaktaki suyun çeşitli kanal sistemleriyle Turfan'a getirildiği sonucuna varabiliriz.

Suyu Buharlaşmadan Taşıyabilmek

Su kanalları sistemi, çölün altında bir ağ gibi örülmüş. Amaç, suyu buharlaşmadan Turfan’a ve diğer yerleşim yerlerine taşımak. Bilindiği gibi Turfan, deniz yüzeyinin 160 metre kadar altında ve çok sıcak. Tanrı Dağları ile Turfan arasında çöl var. Ve suyun o çölü, yerin üstünden geçmesi mümkün değil. Belirli eğimi olan yeraltı kanalları sayesinde su, yer çekiminden yararlanılarak Turfan ve çevresindeki yerleşim merkezlerine ulaştırılıyor. Yeraltı kanallarının eğiminin yer yüzeyinin eğiminden az olması nedeniyle yeraltındaki akarsular, herhangi bir enerji kaynağına veya pompalama benzeri sisteme ihtiyaç olmadan, çölü geçtikten sonra yerleşim bölgelerinde kendiliğinden yer yüzeyine çıkıyor.

Sistemin Dört Unsuru

İnsan eliyle açılmış olan Karız kanalları sistemi dört unsurdan oluşuyor:

Bir: Yeraltı kanalları.

İki: Düz kuyular (Kuduk).

Üç: Yerüstü kanalları.

Dört: Barajlar.

Yeraltı Kanalları

Yeraltındaki su tünellerinin yüksekliği 1,5 metre kadar. İnsan, içinde ancak eğilerek durabiliyor. Çalışma koşulları zor. Kanalları açanlar diz çökerek toprağı kazmışlar. Yan kesitinin küçük olması ve tavanının kemer şeklinde olması nedeniyle, Karız kanallarının taş veya tuğlalarla kaplanmasına gerek kalmıyor. Ancak çökmemesi için her yıl basit bir bakıma ihtiyacı var.

Yeraltı kanalları, suyu toplama ve suyu taşıma olmak üzere iki bölümden oluşuyor. Su taşıma kısmı, genellikle su toplama kısmından daha uzun.

Kuduklar

İşçilerin yeraltı kanallarına inebilmeleri, kazılan toprağın boşaltılması ve içinde çalışan insanların hava alabilmeleri için, tünelleri belli aralıklarla

yeryüzüyle birleştiren düz kuyular açılmış. Bir Karız kanalı üzerindeki düz kuyuların sayısı, birkaç taneden yüzlerceye kadar değişiyor.

Kanalların kaynaklarında yer alan düz kuyuların derinlikleri 80 ila 90 metre arasında. Uygurlar, bu kuyulara “kuduk” diyorlar. Bizdeki y sesi, onlarda genellikle d sesi oluyor. Bu kuyular yeryüzünden aşağı doğru açılmış. Peki onlarca metre aşağıdan geçen bir kanalın geçtiği nokta, yeryüzünden nasıl belirlenebilmiş?

Yerüstü Kanalları

Tanrı Dağları eteklerinden yeraltı kanallarıyla taşınan su, yer yüzeyine çıktıktan sonra barajlara kadar yerüstü kanallarıyla taşınıyor. Bunların uzunlukları çok değişik.

Barajlar

Birkaç tanesi dışında hemen hemen bütün Karız kanallarının uçlarında barajlar kuruluyor. Suyu çok olan bazı kanallar boyunca birden fazla baraj yapılmış. Barajların yüzölçümleri genellikle 100-200 metrekare. Buna dayanarak Turfan ve Hami bölgelerinde yaklaşık 2 bin mu büyüklüğünde mevsimsel su alanlarının oluştuğunu söylemek mümkün. 6 mu bir dönüm ettiğine göre, bu alanlar yaklaşık 350 dönüm, yani 350 bin metrekare kadardır. Su depolama ve su miktarını ayarlama işlevlerini yerine getiren bu barajlar, aynı zamanda ekolojik ortamın düzeltilmesine de katkı sağlıyor.

2 200 Yıl Önce Roma’nın Şaşaalı Dönemi

Turfanlılar, Karız kanallarının inşasına ne zaman başlamışlar?

Bundan 2 200 yıl kadar önce, yani MÖ 200’lerde...

Turfan bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda keşfedilen ve Tang Hanedanı (MS 618-907) dönemine ait olduğu tespit edilen kitaplarda “kuyulu kanallar (Jin Qü)” ve “toprak kazı atölyeleri (Taotuo Suo)” konusunda kayıtlara rastlanıyor. Ancak Toksun ilçesinde yer alan Kilgay Kaya Resimleri’nin incelenmesi sonucu, Sinciang’daki Karız kanallarının Tang Hanedanı döneminden önce var olduğu kanıtlanıyor. Nitekim Çing Hanedanı (1619-1911) döneminde yaşayan tarihçi Wang Guowei’nin imzasını taşıyan Batı Bölgelerindeki Kuyu ve Kanallarla İlgili Araştırmalar

adlı kitap, Turfan'daki Karız kanallarının geçmişinin, Han Hanedanı (MÖ 206-MS 220) dönemine, yani MÖ 3. yüzyıla kadar uzandığını saptıyor.

Yani Karız kanalları Roma uygarlığının şaşaalı dönemlerinde ortaya çıkmış. Roma ve Atina kentlerinin doruk döneminde Turfan'daki Karız kanallarıyla karşılaştırılabilecek düzeyde bir sulama sistemi yok. Turfan'daki Karız teknolojisinin arkasında çok önemli bir bilimsel birikim olduğu anlaşılıyor.

Fırat, Nil, İndus ve Sarınehir Boylarındaki Sulamayla Karşılaştırılmalı

Kanımca Orta Asya çöllerinin ortasında, Turfan'daki Karız kanalları; Sumerlerin, Hintlilerin ve Çinlilerin sulama kanalları ve Mısır ehramları gibi uygarlık harikaları ile karşılaştırılacak önemdedir. Belki de onlardan daha gelişmiş bir bilimsel birikimi ve teknolojiyi gerektirmektedir.

Üç Harikadan Biri

Karız kanalları, birçok Çinli ve yabancı bilim adamı tarafından Çin Seddi ve Büyük Kanal'la birlikte Çin topraklarındaki üç harikadan biri olarak saptanıyor.

Harikalar şunlar:

1. Çin Seddi,
2. Turfan'daki Karız kanalları,
3. Pekin-Hanzhou arasındaki Jinhan kanalı.

Yeraltındaki Çin Seddi

Bilindiği gibi Çin Seddi'nin boyu da 5 bin kilometre. Karızın farkı, yerin altında olması. Bu nedenle Turfan'daki kanallara, "Yeraltındaki Çin Seddi"

deniyor. Karız, Çinlilere göre, Çin Seddi ile eşdeğerde bir uygarlık harikası.

Orta Asya Tarihçilerinin Sırrı

Çinliler, bu kanalların Çin Seddi kadar önemli olduğunu söylüyorlar, fakat kimse duymamış ve gerçek boyutlarıyla kimse yazmamış. 40 yıldır Orta Asya tarihi üzerinde çalışırım, okurum, öğrenirim. Bir de Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek başlığını taşıyan 30 yıl önce yazdığım kitabım var; Orta Asya toplumlarının tarihsel gelişmelerini inceliyor.[67]

67 Bkz. Doğu Perinçek, Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, genişletilmiş 5. basım, Kaynak Yayınları, Şubat 2003.

Çin'den döner dönmez, Karız kanallarının uygarlık tarihindeki önemine hiçbir kaynakta, nasıl oldu da rastlamadım diye yeniden Orta Asya tarihlerine kapandım. Kütüphanemde çok geniş ölçüde yer alan cilt cilt kitapların sayfalarını mecnun gibi çeviriyorum, çeviriyorum... Yeniden şaşırdım. Benim gördüğüm kadarıyla, ne Rus tarihçilerinde, ne Batılı tarihçilerde, Turfan'daki Karız kanallarını gerçek boyutlarıyla bulmak mümkün değil. "Turfan'da kanallar, sarnıçlar var" gibi genel belirlemelere rastlanıyor.

Kanalı, sarnıcı olmayan şehir var mı, elbette olacak. Hani nerede 5 bin kilometre uzunluğundaki tüneller ağı? Nerede 60 kilometre uzaktan yerçekimi kullanılarak pompasız, motorsuz su taşıma sistemi? Hiç olmazsa Barthold yazmıştır diye düşündüm, onda da gerçek boyut ve anlamıyla yok.

Orta Asya tarihçileri, Turfan Karız kanalları, herhangi bir sulama kanalı gibi görüyorlar. Gumiliev'in Etnogenez'inde şu var:

"Turfanlılar, İranlıların yeraltı su teçhizatı sistemini –Kehrizler– kurmayı öğrenmişlerdi. Bu kehrizler sayesinde sulanan alan, çok sayıda ahaliyi besliyor, yılda iki defa ürün alıyorlardı."[68]

68 Gumilliev, Etnogenez Halkların Şekillenişi Yükselişi ve Düşüşleri, İngilizceden çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.100.

Olayın hiç olmazsa birazcık farkında olduğu için, yine Gumilliev'in Hunlar kitabından dürbünle bulabildiğimiz bir alıntı:

“Turfan vadisinin ilk sakinleri, (...) özel sulama usullerini ve çöl ikliminde yaşama tarzını iyi biliyorlardı.”[69]

69 Gummuliev, Hunlar, Rusçadan çeviren D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, s.133.

En kabadayısı bu boyutta yazıyor.

Turfan bölgesinde Rus, İngiliz, Fransız, Alman, Japon, Amerikalı, Macar vb bilim adamları ve gezginler araştırmalar yapmışlar. Bu araştırmaları, Ligeti, Bilinmeyen İç Asya kitabında akıcı ve tatlı bir dille anlatır.[70] Batı'nın bilim adamları ve misyonerleri, kumların altındaki uygarlığı görmüşler; binlerce sandık yükündeki sanat eserlerini ve tarihî kitapları yükleyip götürmüşler. İçlerinde bir göçebe kültürüyle değil, fakat dünyada eşine az rastlanır köklü bir kent uygarlığıyla karşı karşıya geldiğini anlayan, Rus araştırmacısı Kozlov gibi bilim adamları da var.[71] Ancak bu araştırmacılar, Karız kanalları hakkında, benim ulaşabildiğim kadarıyla, birkaç övücü cümlenin ötesinde bir değerlendirme yapmamışlar.

70 Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 2. basım, Macarcadan çev. Sadrettin Karatay, Ankara, 1986, s.209-326.

71 Aktaran Ligeti, age, s.311-326.

Diyeceksiniz ki, onlar Batı tarihçisi ve Rus tarihçisi... Bizim Türk tarihçilerimize, Türk kültür ve uygarlık tarihçilerinin kitaplarını açınız, Turfan'daki sulama tünelleri sistemi, yine gerçek boyutlarıyla yok.

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihi'nde, Turfan bölgesinde, yılmadan araştırmalar yapan A. Stein ve St Julien'den aktararak şu bilgiyi veriyor:

“Gene seyyahlardan öğreniyoruz ki, toprağın yüzünde hüküm süren kuraklığa rağmen, ovanın altında pek çok yeraltı suları mevcuttu. Sayısız kuyular ovadaki tarlaları suluyorlardı. Ayrıca yeraltı sarnıçlarına da pekçok kıymet verilmişti.”[72]

72 Bahaeddin Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1984, s.251.

Burhan Oğuz, Türkiye Halkının Kültür Kökenleri'nde, “Su Çıkarılması” başlığı altında değerli bilgiler veriyor; suyun Asya hayatındaki önemini vurguluyor. Hatta Marti Raesenen'e atfen “boru” sözcüğünün Uygurca ve Doğu Türkçesindeki “muri” (baca, su oluğu, bina deresi) sözcüğünden değişerek günümüze geldiğini belirtiyor.[73]

73 Burhan Oğuz, Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, c.I.

Alıntılarla zamanınızı almayacağız, Orta Asya tarihi ve kültür tarihimiz üzerine yazılan kitaplarda, Turfan Karızları konusunda önemine uygun bilgi bulunmuyor.

Kuyu ve sarnıç, dünyanın her yerinde ve her şehrinde şu veya bu tarihte yapılmıştır. Benim memleketim olan Erzincan ili Kemaliye ilçesi Apçağa köyünde de yerin altında açılmış su kanalları var. Örneğin "Molla Osmangilin bağı" diye anılan bizim eski bağımızın suyu da 500 metre uzunluğundaki tünelden geliyor. Köydeki bağlara bir tür "kehriz" sistemiyle su sağlanmıştır. Oysa Turfan'daki Karız harikası, rastlanır türden bir su kanalı değil, insan yaratıcılığının doruklarından biri. Ve Türk tarihçilerinin yazdıkları ciltler dolusu eserde, ölülerin nasıl gömüldüğü sayfalarla anlatılıyor, fakat Karız gerçeğine rastlanamıyor. Batı kaynaklarında ne varsa, o!

Yine olayın biraz farkında olan, 1930 yılında Atatürk'ün önderliğinde 100 adet basılan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabını hazırlayanlardır. Turfan'daki kültür incelenirken, Türklerin sulama ve kanal açma işinde usta oldukları belirtiliyor ve çöl kumları altındaki arkların önemli bir uygarlık eseri olduğuna dikkat çekiliyor.[74]

74 Türk Tarihinin Ana Hatları, 2. basım, Kaynak Yayınları, s.83 ve 329. Atatürk önderliğinde 100 adet basılan özgün basımda, s.83 ve 409 (Devlet Matbaası, İstanbul, 1930).

Avrupa Merkezli "Türkçülük"

Heyecanlanarak değerli tarihçilerimizi aradım. Bazıları Karız'dan haberimiz var dediler. Ancak bu büyük tarihî sırrı sakladıkları anlaşılıyor.

Aslında olay şudur: Bizim tarihçilerimiz de Türk tarihine Avrupa merkezli bakmaktadırlar. Hele en Türkçü olanlar, daha Avrupa merkezlidir. Çünkü onlar Türkçülüğü, Avrupa'nın tanımladığı, sınırladığı ve görmek istediği gibi anlamışlardır. Türkçülüğün içeriği, onlara Batı'dan dayatılmıştır. Türkçülükleri, daha çok eski Türk kavimlerinin cengâverliğine methiyelerle sınırlıdır. Hatta o cengâverliğin arkasındaki devlet ve ordu örgütlenmesini

ve ekonomik temeli bile araştırma ve açıklama eğiliminde değillerdir. Bu nedenle cengâverlik Türke, uygarlık ise, Batı'ya bırakılmıştır. Bu paylaşımın kökeni de aslında Batı'dır. Türkçülerimiz, istedikleri kadar aksini söylesinler, yazdıkları ortadadır; milliyetçilikleri bile Avrupa ırkçılığının bir türevidir. Asya'nın birlikte yaşama kültürünü hiç anlamamışlardır. O nedenle Türkçülüğü, Türklere en yakın, akraba, karındaş kavimlerle tarihsel miras kavgası vermek olarak sunmuşlardır. Orta Asya'nın ortak uygarlık mirasını orasından burasından çekiştirmeyi ve en sonunda tutup koparmayı bir marifet olarak görmüşlerdir. Oysa Divanü Lügat-it Türk'te yer alan çok güzel bir atasözünde belirtildiği gibi, "Bori koşnısın yemes", yani Kurt komşusunu yemez.[75] Ama bizim Türkçülerimizin işi, komşularını yemektir.

75 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c.III, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1941, s.220.

Orta Asya uygarlık tarihi ve genel olarak Orta Asya toplumlarının gelişmesi yazılırken, Karız harikası başlı başına bir kanıt olarak değerlendirilmemiş ve en azından bir Orhun Yazıtları kadar araştırılmamış ve yerli yerine oturtulmamış ise, tarihçiler Karız olayını görmemişler demektir. Çünkü görmek, ben gördüm demekle olmaz; boyutlarını, derinliğini, önemini, tarih içindeki yerini görmekle olur. Ve tarihçinin herhangi bir olguyu görmüş olmasının biricik kanıtı, göstermesidir. Göstermeyen tarihçi, görmemiştir.

Şurası da garip değil midir? Çinliler, Turfan'daki Karız kanallarını Çin'deki üç büyük harikadan biri olarak görüyorlar; gelgelelim bu değerlendirmeye, Batı tarihçilerinde ve Türk tarihçilerinde rastlanmıyor. Oysa Orta Asya tarihleri hele son zamanlarda Çin kaynaklarından yazılmaktadır.

Demek ki, kaynakları Batı'nın gözlüğüyle okuyoruz; bize gösterilenleri Batı'nın gözüyle seyrediyoruz ve söylenenleri de Batı'nın kulağıyla dinliyoruz. Orta Asya tarihçilerimizin gözleri, gözlükleri ve kulakları Avrupa merkezlidir.

Bu durumda bizim bir gezide gördüğümüz Karızı, bir keşif gibi algılayıp, getirip Bilim ve Ütopya dergisinden dünyaya ilan etmemiz,[76] Marko Polo'nun Asya'da bulduğu erişteyi İtalya'ya getirmesi gibi bir şey oluyor. Marko Polo var mıydı yok muydu, onu tartışmıyoruz. Ancak Asya'dan

getirilen eriştenin İtalya'da makarna ve Ortadoğu'dan alınan pidenin de pizza olduğu biliniyor.
76 Bkz. Bilim ve Ütopya, sayı 123, Eylül 2004.

Orta Asya Tarihi Yeniden Yazılacak

Bu kanallar, Orta Asya tarihinin yeniden yazılmasını gerektirecek önemdedir. Kanımca Karız, Orta Asya tarihini ve uygarlık birikimini aydınlatmada Orhun Yazıtları kadar değer taşır. Hatta daha fazla. Çünkü Orta Asya kavimlerinin yazıları olduğu, Orhun Yazıtları olmasa da biliniyor. Batı'nın burada fazla bir diretmesi yok. Ancak Orta Asya vahalarında, binlerce yıl önce, Çin Seddi ile eşdeğerde bir bilimsel birikim ve teknolojinin bulunması, "bilim" âlemindeki yerleşik önyargıları sarsıyor.

Karız biliniyor, gözle görülüyor, ancak gösterilmeye, açıklanmaya değer bulunmamış. Çin Seddi üzerine yapılan araştırma ve yayınların sayısını düşününüz ve Karızla karşılaştırınız. Niçin? Biri yerin üstünde, ötekisi yerin altında, onun için mi? Hayır, neden başka! Karız bilinirse, Avrupa merkezli safsatalar çökecek, dağılacak, tarih değişecek.

Karız, bir anlamda tarihin dışında tutulmuş. Eh o zaman tarih içindeki yerine oturtulmaması normal oluyor.

Yukarda keşif dedik ya, işte keşfimiz bu!

Orta Asya tarihi üzerine konmuş olan Avrupa merkezli hükümlerin kaldırılmasında, Karız kanalları çok önemli bir işlev görecek.

Hayranlık Uyandıran Yerleşik Kültür İradesi

Avrupa merkezci Orta Asya tarihlerine göre, orada bozkır halkları vardır. Bu halklar esas olarak göçebedir; kabile hayatı yaşamaktadır; sınıflara bölünmemişlerdir ve hesaba katılacak bir şehir kültürü yaratamamışlardır. Barbarlığın bilemediniz yukarı düzeyine ancak gelmişlerdir ve çevre uygarlıkları yağmalayarak hayatlarını sürdürmüşlerdir vb.

Peki bu Karız nasıl açıklanacaktır?

Bütün ansiklopediler ve tarih kitaplarımız hâlâ matbaanın 15. yüzyılda Gutenberg tarafından icat edildiğini yazadursunlar, Uygur mağralarında bulunan 9. yüzyıla ait ve daha önce Çin'deki basım tezgâhları nasıl açıklanacaktır?

Turfan bölgesinde bulunan, Uygur zamanından kalma, ancak gelişmiş bir meta ekonomisinde bulunabilecek, mülkiyet ve borçlar hukukuna ilişkin sözleşme metinleri vb göçebe tarihinin neresine sığdırılacaktır?

Asya kıtasının geniş alanlarına hükmeden büyük siyasal örgütlenmenin ekonomik temelinin sırf atlı göçebe kültürüyle açıklanması mümkün müdür? Örneğin Göktürklerde 28 çeşit rütbe olduğu hatırlanırsa,[77] bu örgütsel düzen ve disiplinin, bu hiyerarşinin, eşitlikçi kabile toplumuyla açıklanmasına imkân var mıdır?

77 L. Ligeti, age, s.200.

Yüzbinlerce askerden oluşan Orta Asya ordularının binlerce kilometre ötelere taşınabilmesi, milyonlarca kilometrekare alanı kapsayan hâkimiyet alanlarında yönetimin, ekonominin, güvenliğin, verginin, asker toplamanın örgütlenmesi ve işlemesi neyle açıklanacaktır?

Kent ve göçebe kültürüne yüklenen toplumsal-ekonomik rütbelendirmenin, Asya toplumları incelendikten sonra yeniden ele alınması gerekmez mi?

Sorular uzar gider...

Ancak saptanması gereken çok önemli bir gerçek var. O da Turfan'daki yerleşik kültür iradesidir.

Çinliler Tanrı Dağı'na “Cennet Dağı” diyorlar; gerçekten öyle. Tanrı Dağları eteklerinde bol su var, çayır var, otlak var. Orada hayvanlarınızı otlatabilirsiniz. Ancak Turfanlılar, oralara yerleşmek yerine, suyu çölün altından geçirip, yerleştiği vahaya taşıyor. Bu muazzam bir yerleşme iradesine ve yerleşik kültür kararlığına işaret etmektedir. Onun için, İdrisî gibi Arap seyyahlarının saptadığı üzere, Orta Asya'da “Şehir çoktur” diye belirtmek yetmiyor; Turfan'daki kentleşme iradesinin arkasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel birikimi araştırmak ve açıklamak gerekiyor. Bu iş, tarihin maddesini açıklama işidir. En önemlisi budur. Türk tarihçilerinin tarihin maddesiyle ilgilenmedikleri ve Avrupa merkezliliğe tutsak düştükleri için yapmadıkları da budur.

Kamu Girişiminin İnsanlığa Büyük Armağanı

Karızı bin yıllardır inşa eden, yıkıldığı zaman yeniden onaran irade, bir kamu iradesidir; bir siyasal iradedir. Karız olayı, bir özel girişim işi değildir; kamu girişimidir.

Ve bu boyuttaki kamu girişimciliği, Avrupalılara göre de, "Asyatik" bir olgudur.

Biz ifade edecek olursak, Karız harikası bir Asya harikasıdır.

Burada Asya vurgusu ne anlama geliyor? Avrupa merkezcilerin Asya'ya yüklediği anlamı hatırlayalım...

Bilindiği üzere, Wittfogel gibi bazı Batılı bilim adamları, Asya ile devlet girişimciliğini eşitleyen teoriler üretmişlerdi. Daha sonra bu teoriler, "Asya tipi üretim tarzı" diye geliştirilmişti. Bu teorilere göre, Asya'da girişimcilik devletteydi. Asya'da devlet, büyük örgütlenme ve emek gerektiren büyük sulama kanalları vb yaptırarak, ekonomik gelişmede önder bir rol oynamıştı. Devletin bu girişimciliği, yine Avrupa merkezci teorisyenlerimize göre, bireysel girişimin önünü kesmiş ve Asya toplumlarının kapitalizme geçiş yollarını tıkamıştı. Asya toplumları, bu nedenle bir kısırdöngü içine girmişlerdi ve kendi dinamikleriyle gelişme olanaklarını kaybetmişlerdi. O nedenle Asya toplumlarına dış dinamiğin müdahalesi gerekiyordu.

Görüldüğü gibi bu teori, aslında Asya'yı sömürgeleştirmenin teorisiydi. Ancak daha önemlisi, Asya'nın üstünlüğünü, Asya'nın geri kalmasının nedeni olarak açıklıyordu. Karl August Wittfogel, bu tezlerini ispatlamak için, yalnız birinci bölümü 767 sayfa tutan, Çin'in Ekonomi ve Toplumu başlıklı bir kitap yazmıştı. Kitabın alt başlığında "Büyük Bir Asyatik Tarım Toplumunun Bilimsel Tahlil Denemesi" yazıyor.[78] Bu yazıyı yazarken, yeniden gözden geçiriyorum. Wittfogel, özellikle Çin'in feodal dönemdeki büyük sulama tesislerine, kanal sistemlerine, su pompalarına vb kafayı takmış.

78 Karl August Wittfogel, Wirtschaft und Gesellschaft Chinas, Verlag von C.I. Hirschfeld, Leipzig, 1931.

Büyük devlet projeleri ve kamu girişimciliği, Turfan'daki Karızlarda da görüldüğü gibi, aslında Asya'nın üstünlüğüdür. Devlet, ister Asya'da, ister Avrupa'da, ister dünyanın başka yerinde olsun, tarih boyunca

uygarlaşmanın biricik lokomotifidir. Yeni bir toplum ancak devlet aracılığıyla kurulabilir; devrimle yapılan budur. Öte yandan eğer devlet artık tükenmiş olan bir sınıfın elindeyse, o devletten kurtulmak ve yeni toplumu örgütleyecek bir devlet kurmak, tarihin gündemine girmiş demektir. Dolayısıyla yeni toplumu düzenleyecek her sınıf, işe devleti ele geçirmekle, kendi devletini kurmakla, yani devletçilikle başlar, başlamıştır, başlamaya mecburdur.

Sumer, Çin, Hint, Mısır, Orta Asya, Atina, Roma, Emevi, Abbasi, Osmanlı vb bütün uygarlık atılımları devletin önderliğinde olmuştur ve başka türlü de olamaz. Kapitalist uygarlık da, burjuvazinin devrimci devletinin önderliğinde kurulmuştur. Bugün çürüyen emperyalist-kapitalist sistemin yerine, yeni sosyalist uygarlığın kurulmasında da, önder güç devlettir. Devrimci sınıf, yeni toplumu devleti aracılığıyla örgütler. Ve artık insanlık, ancak kamu mülkiyetiyle ve büyük kolektif projelerle çözebileceği sorunların eşiğine gelmiştir. Önümüzdeki çağın mülkiyet sistemi, kamucu, yani devletçi ve toplumcu olacaktır. Bu nedenle Asya’nın Turfan’daki Karız kanalları gibi 5 bin kilometre uzunluğundaki yeraltı tünel sistemleri kurarak yarattığı kamucu tecrübe birikimi, geleceği kurmak için çok önemli bir tarihsel mirastır.

İnsanlık, Asya’nın kamuculuğundan, devletçiliğinden çok şey öğreneceği bir çağa girmektedir; Asya çağına.

Turfan’daki Karız kanalları devasa bir kamu örgütlenmesi olarak ve aynı zamanda tarihsel sürekliliğiyle yeniden incelenecek ve değerlendirilecektir.

Kamu iradesi ve girişimi olmasaydı, ne Çin Seddi olurdu, ne Karız kanalları!

Yine kamu girişimi olmasa, Karız geleneği Turfan havzasında 2 500 yıllık bir süreklilik gösteremez ve çöl kumlarının altında kaybolur giderdi.

Turfan’da Kavimler Harmanı

Şimdi o 2 200 yıla kuşbakışıyla bakalım.

Turfan’daki eski Kao-Chang (Kara Hoca) şehri harabesinin önündeki müze duvarında, Turfan tarihinin dönemleri şöyle özetleniyor:

- MÖ 108-MS 450: Gu-Shi prensliği (İslam Ansiklopedisi'ne göre, MÖ 206-MS 220).[79] MÖ 177-60 arasında Hunlara bağlı.

79 Bahaeddin Ögel'in İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Turfan" maddesi, c.12/2, s.115.

- MS 450-640: Gao-Chang (Kao-Chang) prensliği (Tölesler diye anılan Türk boylarınca kuruldu).
- 640-800'ler: Jiaohe (Yargun) prensliği. (692'ye kadar Töleslerin, sonra Çin'in hâkimiyetinde.)
- 856-1209: Hiu Hu (Turfan Uygur) devleti.

Ancak bu tarihler ile çeşitli tarihçilerin verdiği bilgiler, bu arada İslam Ansiklopedisi'ne Prof. Dr. Bahaeddin Ögel tarafından yazılan Turfan maddesindeki tarihler[80] arasında bazı farklar var. Ne var ki, bizim konumuz bunları tartışmak değil, Turfan'daki kavimler harmanını saptamak.

80 Bahaeddin Ögel'in İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Turfan" maddesi, c.12/2, s.115 vd.

Gumiliev, Hunlar kitabında, Turfan bölgesinde bilinen ilk dönemde, Doğu İranlıların, daha doğrusu Soğdiyanalıların yaşadığını, Grumm-Grijimayla tarafından ispatlanmış sayıyor ve ekliyor: "Bu insanlar özel sulama usullerini ve çöl ikliminde yaşama tarzını iyi biliyorlardı."[81]

81 Gumiliev, Hunlar, s.133 vd. Bu eserde Turfan tarihiyle ilgili olarak bkz. s.52 vd, 130, 133, 141, 155 vd, 166 vd, 171 vd, 209, 223 vd, 239, 248, 250, 252, 479, 486, 565.

Ligeti ise, Avrupalı bilim adamlarının yaptıkları araştırmalara dayanarak, Turfan ve Koço'da yaşayan en eski halkın, Khotanlılar gibi İranlı olmadıklarını, hatta İç Asya'ya karışmış olan Hintlilerden de olmadıklarını, Toharca denen Avrupaî bir dil konuştuklarını belirtiyor. Turfan'ın bu eski halkına Toharlar deniyor. Bunlar daha sonra Türklerin içine karışıp kaynaşıyorlar.[82]

82 Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, 2. basım, Macarcadan çev. Sadrettin Karatay, Ankara, 1986, s.245 vd. Ayrıca bkz. A.K. Narain, "İç Asya'da Hint Avrupalılar", çev. Levent Köker, (Denis Sinor, Erken İç Asya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000) içinde, s.209 vd.

Klysthorny ve Sultanov da, bölgede önce İran (Soğd) ve Tohar (Hint Avrupa) halklarının bulunduğunu belirtiyor.[83]

83 Klysthorny-Sultanov, Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.85.

Gumiliev, Etnogenez başlıklı kitabında ise, Turfan'ın yerli halkına Tohar adının bugün verildiğini, bunların Hint-Avrupa grubunun farklı dillerini konuştuklarını, aralarında Avrupa'da bilinenlere benzemeyen Batı Ari dilinin de bulunduğunu saptamaktadır. Ülkenin güneybatısında Tibetli göçebe kabileler yerleşmişlerdi. Miladın ilk yüzyıllarında Kaşgar'dan güneye doğru Hoten'e kadar Sakalar/İskitler vardı ve bunlar daha sonra Çinli göçmenlerle birlikte Turfan'a gelerek Kao-Chang prensliğini kurmuşlardı.[84]

84 Gumiliev, Etnogenez, s.97 vd.

Turfan bölgesinin çevresine bakıldığı zaman, batısındaki eski uygarlık merkezleri olan Hotan, Kuça, Karaşar, Tarım havzası ve doğusunda Karakhota ve Kancov'da Doğu İranlı kavimler, Sogdlar, Hint kökenliler, Tibetliler, Sakalar/İskitler, Türklerin atası olan kavimlerden olduğunu bugün Çin kaynaklarının belirttiği Jonglar, çeşitli Türk kavimleri ve Çinliler yaşıyordu. Bölge tam anlamıyla bir kavimler harmanıydı ve bu harmanlanma daha sonra da devam etti.

Çinliler Turfan'a ancak MÖ 2. yüzyılda ulaşmışlar ve orada Ch'e Shi (Çeşi okunur) ismini taşıyan az nüfuslu fakat bağımsız yaşayan bir halkla karşılaşmışlar.[85] Bu prenslik Ch'e-Shi adını daha sonra alıyor. Prensliğin ilk adı, çeşitli kaynaklarda ve Türkçe çevirilerde farklı yazılıyor: Turfan Müzesi'nde Gu-Shi, Gumiliev'in çeşitli eserlerinin Türkçe çevirilerinde Ku Shi, Kui-chi, Che Shi, Kiu Şe; Eberhard'da Guçi ve Kuça,[86] Ligeti'de Koço,[87] Denis Sinor'da Cü Şı vb.[88]

85 Gumiliev, Hunlar, s.133 vd.

86 Eberhard, Çin'in Şimal Komşuları, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1996, s.89, 197, 269, 272.

87 L. Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, s.244.

88 Gu Shiler ve Turfan konusunda bkz. Denis Sinor'un derlediği Erken İç Asya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.38, 58, 186, 203, 205, 209 vd, 223, 445 vd, 515.

Türk tarihçilerinin de kabul ettikleri gibi, Türklerin bölgeye gelmesi süreci, milattan önceki tarihlerde, Turfan havzasındaki Hun-Çin savaşları sırasında başladı. Gu Shi'lerin hâkim olduğu dönemde, Turfan bölgesi,

Hunlar ile Çin arasındaki büyük rekabetin önemli odaklarından biri. Çünkü bölge, Doğu'yu Batı'ya bağlayan kervan yollarına hükmediyor. Gu Shi prensliği, Çin'e karşı genellikle Hunlar ile işbirliği yapıyordu. Burada Hunların askerî üsleri vardı.[89] Çin tarihçilerinin saptadıklarına göre, Hunların Turfan bölgesine gelişleri, MS 3. yüzyılın sonunda geç dönem Hun kabileler grubunun gelişiyle devam etti. Göktürklerin hâkim boyu haline gelecek olan Aşinaların 3. yüzyıl sonlarından 460'a kadar bugün Toharlar diye adlandırılan yerli halklarla kaynaştıkları saptanmaktadır. Türklerin kültür ve devlet geleneğini etkileyen yoğun Türk-Soğd ilişkileri Turfan'da başlıyor. Hunlar burada 460 yılına kadar tutunuyor.[90] Zaman zaman Çin istilaları oluyor.

89 Ying-Shih Yü, "Hsiungnu (Şyunğ-Nu)", (Denis Sinor, Erken İç Asya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000) içinde, s.186.

90 Klysthorny-Sultanov, Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.85.

Turfan'ın MS 5. yüzyıldan sonraki tarihi, daha öncesi gibi, İpek Yolu'nu ele geçirme mücadelelerinin tarihidir. Çin kaynaklarına göre, 450-640 arasında Kao-Chang (Koço veya Koça) prensliği kuruluyor. Bu prenslik, Türk hanlarıyla sıkı ilişki içinde. Gumiliev, Hunların 442 yılında Kao-Chang'ı alarak kendi prensliğini kurduğunu ve o sırada Orta Asya'nın hâkimi olan Avarlar ile ittifak ettiklerini yazıyor.[91]

91 Gumiliev, Hunlar, s.486.

Prof. Dr. Ahmet Taşağıl da, Türk boylarını incelediği kitabında, Gumiliev'le uyumlu bilgiler vermektedir. Hunlarla aynı dili konuşan Kao-Ch'e boyları, MS 481 yılında Tanrı Dağları'nın doğu eteklerine yerleşiyor ve Kao-Chang'taki küçük devletçiği zapt ediyorlar. Eberhard'a göre, Kao-Ch'eler, Töleslerle aynı. Orta Asya'daki dağınık Türk boylarının Tölesler diye anıldığı dikkate alınırsa, MS 5. yüzyılda Kao-Chang prensliğini kuranlar, daha sonra Türgişler, On Oklar ve Sir-i Derya Oğuzları diye anılan Türk boylarıyla akraba boylardır.[92] Kemalist Devrim önderliğinin tarih görüşünü özetleyen Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında da benzer görüş yer almakta, Kao-Chang prensliği Dokuz Oğuzlar'a bağlanmaktadır.[93]

92 Bkz. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Çin Kaynaklarına Göre Türk Boyları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.28 vd, s.40 vd.

93 Türk Tarihinin Ana Hatları, 2. basım, Kaynak Yayınları, s.384.

Türk efsaneleri hakkında bilgi veren 5. yüzyıl Çin tarihçilerine göre, Göktürk kağanlarının atası olan dişi kurt, Turfan'ın kuzeyindeki Tanrı Dağları'na (Tien Shan) kaçarak bir mağaraya sığınıyor. Bu dişi kurdun çocukları, Turfan kadınlarıyla evleniyorlar ve ünlü Aşina boyu oradan geliyor. Efsaneler, Göktürklerin doğuşunu Tanrı dağlarına bağlamaktadır.[94]

94 Klysthorny-Sultanov, Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003, s.85.

Bahaeddin Ögel, İslam Ansiklopedisi'nde, Tsü-k'ü (veya Çü-ç'ü) Hunlarıyla birlikte Göktürklerin Kağan soyu olan A-shina boyunun 439-460 arasında Turfan'a hâkim olduğunu, yine Türkçe konuşan Töleslerin 485-492 arasında bölgeyi ele geçirdiklerini belirtiyor. MS 550 etrafında Göktürk hakanlığı kurulup Turfan'a hâkim oluyor ve yeni bir Türkleşme dalgası geliyor.[95]

95 Bahaeddin Ögel'in İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Turfan" maddesi, c.12/2, s.115.

MS 640 yılında Çinli kumandanların yönetimindeki Türk süvarileri ve yine Türk olan Töles Ch'i-pi (K'i-pi) savaşçıları, Kao-Chang prensliğine son verdiler.[96]

96 Gumiliev, Eski Türkler, Genişletilmiş ikinci baskı, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, s.284 vd.

MS 640'tan 9. yüzyıl ortalarına kadar Çin kaynaklarına göre, Jiaohe prensliği (Yargun) var. Bahaeddin Ögel'in yazdığı Turfan tarihçesinde, bu dönemi, Çinliler ile ittifak halinde bulunan Töles Türklerinin, 692'den sonra ise Çinlilerin hâkimiyet dönemi olarak niteliyor.

751 Talas Savaşı'ndan sonra Çinliler Turfan'dan çıkarılıyorlar. Turfan, 9. yüzyılın başlarından itibaren Uygurların hâkimiyeti altına girmeye başlıyor.[97] Turfan Uygur devleti 856 yılında kuruluyor ve 1209 yılına kadar yaşıyor.[98] Turfan, Uygurlar döneminde büyük bir uygarlık merkezi haline geliyor. Sulama kanalları ağı genişliyor. Bölge olağanüstü zenginleşiyer. Kültür ve sanat alanında büyük bir atılım gerçekleşiyor.

97 Bahaeddin Ögel, İslamiyet Öncesi Türk Kültür Tarihi, s.349, 357, 359.

98 Turfan Uygur devletini, 745-840 yılları arasında Orta Asya'da hâkimiyeti ele geçiren Uygurların Orhun merkezli devleti ile ve Kansu'daki Sarı Uygurlar ile karıştırmamak gerekir.

Aktardığımız bu bilgilerden Turfan tarihinin hayli karışık olduğu görülecektir. Zaten amacımız, Turfan vadisindeki kavimler harmanını göstermekti. Orta Asya tarihi, bir bakıma kavimlerin harmanlanması tarihidir. Bilindiği gibi, Orta Asya'da hâkimiyetin bir boylar topluluğundan bir başkasına geçmesi süreçleri, aynı zamanda kavimlerin birbirine karıştığı büyük dalgalanmalarla oldu.

Hele Turfan bölgesi, kıtaları birbirine bağlayan en önemli ve en büyük ticaret yolunun üzerindedir. O nedenle herkes, bu yollara göz koymuş, Asya'nın merkezî devletleri ve çeşitli kavimler, yolun üzerindeki vahalara hâkim olmak için büyük mücadele vermiş ve yerleşmişlerdir. Bu amaçla yalnız savaş yöntemi değil, ittifak kurma gibi barışçı yollar da değerlendirilmiştir.[99]

99 Bu konuda bkz. L. Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, s.214.

Bu bölge ve çevresinde, yukarda özetlendiği gibi, Doğu İranlı Soğdlar ve bugün "Toharlar" diye anılanlar, Hint ve Tibet kökenliler, çeşitli Türk kavimleri, Çinliler vb sürekli karıştılar ve kaynaştılar; birbirlerinin içinde eridiler.

Turfan'daki Kültürel Harmanlanma

En sonunda bu karışan kavimlerin Uygurlaştığı, bütün tarihçilerin ittifakla kabul ettiği bir gerçektir. Bu nedenle karışanların hangi etnik gruptan geldiğinin, pratik bir anlamı da kalmamıştır. Uygur ismi, hele Turfan havzasında etnik bir ad olmaktan çıkmış ve siyasal bir içerik kazanmıştır. Bu süreci, Gumiliev şöyle anlatıyor: Uygurlar, 300 yıl içinde yerli ahali arasında eriyip gidiyorlardı. Ancak bu arada yerli halkı Toharca yerine Türkçe konuşmaya mecbur bıraktılar. Türkçenin diğer dilleri tasfiye etmesi olayı, o dönemde Turfan'a özgü değildi. 11. yüzyılda Marmara Denizi kıyılarından ve Karpat dağlarının ormanlı eteklerinden Bengal cangıllarına ve Büyük Çin Seddi'ne kadar uzanan topraklardaki bütün halklar, Türkçenin farklı lehçelerini konuşuyorlardı. Bu nedenle ticaret Türkçeyle yapılabiliyordu. Özellikle zengin birikimlerin oluştuğu vaha halkları Türkçeyi kabule daha eğilimliydiler ve daha hızlı Türkleştiler.[100]

100 Gumiliev, Etnogenez, s.100 vd.

Ancak dil Türkleşirken, diğer halkları özümleyen Uygurların kendileri de özümlendi. Bunu kanıtlamak için, Uygurların benimsediği dinleri hatırlamak yeter: Budizm, Maniheizm, Hıristiyan Nasturiliği, İslamiyet ve birçok din ve mezhepler... Belki de dünyada bu kadar çok din değiştiren ve bu kadar çeşitli din ve mezheplere bağlanan bir halk görülmemiştir. Ünlü Uygur Hakanı Bögü Han, kaç kez din değiştirdi ve değiştirtti?

Bu olay, kültür harmanlanmasının ve kültürel özümlenmenin çok açık bir göstergesidir. Turfan ve çevresi, bir yönüyle bir dinler ve mezhepler müzesidir. Neredeyse Asya'nın ve hatta dünyanın bütün dinlerinin en önemli belgeleri bu bölgede bulunmuştur.[101] Yeni dinler ve mezhepler gelirken, tarım ve sanayi bilgileri, yiyecek kültürleri, savaş kültürleri, kullanılan araçlar da gelmekte ve karışmaktadır. Yaygın et yiyen Uygurlar, bir bakıyorsunuz din değişince, et yemekten vazgeçiyorlar.

101 Bu konuda geniş bilgi için bkz. L. Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, s.209-340.

Kültürel harmanlanma Uygur edebiyatında da kendini gösterir. Uygur tapınaklarında, saraylarında, mağaralarda, Süryanice, Farsça, Sanskritçe, Çince ve Tibetçeden, hatta bugün kaybolmuş olan bazı dillerden yapılan kütüphaneler dolusu çeviri bulunmuştur. Gumiliev, buna dayanarak Turfan vadisinde melez bir kültür oluştuğunu belirtmektedir.[102]

102 Gumiliev, Muhayyel Hükümdarlığın İzinde, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur. Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s.70.

Kültürlerin ve dillerin Turfan bölgesinde birbirine karışması ve birbirinin içinde erimesi, Karız sözcüğünün çok geniş bir alana yayılması ve çeşitli dillere girmesinde de kendini gösteriyor. Uygurca Karız denirken, Farsçada Kâriz ve Kâhriz sözcüğü var. Değerli Türkolog Arif Acaloğlu kardeşimiz, Kafkasya'da Kehriz, Keriz, Geriz diye adlandırılan yeraltı kanalları olduğunu belirtiyor. Keriz, Anadolu'da kanal ve lağım kanalı anlamında da kullanılıyor. Argodaki keriz de buradan geliyor.

Suriye'nin İsrail tarafından işgal edilen Golan tepelerindeki Türkmen köylerinde de, su kuyularına keriz veya kirez deniyor. 2005 yılı Ocak ayında Suriye'ye yaptığımız gezide, Suriye'nin Kuneytra şehrinde Vali Yardımcısı bize, Golan tepelerinin maketi üzerinde bilgi verirken, Irak Türkmen Parlamentosu Başkanı, aziz dostum Prof. Dr. Ümit Akkoyunlu,

birden “Perinçek bakın sizin Karız burada da var” diyerek, maket üzerinde bir noktayı gösterdi. Arapça yazıyla “Keriz el vavi” yazıyordu, Kireyz diye de okunabiliyor. Bir Türkmen köyünün adı. Hemen Vali Yardımcısı dostumuza sorduk, Keriz sözcüğü o bölgede “kuyu” anlamına geliyormuş. Köyün adını Türkçeye çevirecek olursak, Tilki Kuyusu oluyor.

Görüldüğü gibi, Kâhriz, Karız, Keriz, Gehriz, Geriz sözcüğü, Ortadoğu ve Kafkaslar’dan ta Orta Asya içlerine kadar uzanan çok geniş bir alanda aynı veya yakın anlamlarda kullanılmaktadır.

Farsça-Türkçe Lügat’ta, Kâriz sözcüğünün karşılığında şu açıklama var: “Geriz=Su mecrası, lağım. Aslı kâhrizdir. Su yolcular suyun cereyanını tecrübe için saman ve talaş döktüklerinden kâhriz denilmiştir.”[103]

103 Ziya Sükün, Farsça-Türkçe Lügât, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1984, c.3, s.1479.

Su kanalı sözcüğünün kökeninin saman ve talaşla açıklanması acaba ne kadar doğru? Uygurlar “Karız” diyor. Karız, Türkçedeki ark, hark, arık, ırmak, akmak kökeninden gelmiş olabilir mi? Sözcüğün sonundaki iz veya ız ekinin, eski Türkçedeki çoğul eki olan z ile bir bağlantısı olabilir mi?[104] Ayrıca Türkçede karmak ve kazmak fiili de var. Arık sözcüğü Sumercede de var, su anlamında. Karız’ın karmak eylemiyle bağlantısı da olabilir. Büyük olasılıkla karılmış olan anlamında karık’tan geliyor. Karız ise karık’ın çoğulu olabilir mi? Bütün bunlar dilbilimcilerin önündeki sorulardır.

104 Çoğul eki olan –z, günümüz Türkçesinde ikiz, üçüz, dördüz, otuz, yüz, omuz gibi sözcüklerde yaşamaktadır. Oğuz sözcüğünün sonundaki –z takısı da, bilindiği gibi çoğul ekidir. Bu –z çoğul ekinin, bazı Ariyen dillerde, örneğin İngilizcedeki çoğul eki olan –s ile bir ilintisi olabilir mi, bu da bir soru.

Orta Asya tarihine baktığımız zaman, kuşkusuz farklı kavimler, farklı diller ve biçim olarak farklı kültürler var. Ancak bu kültürlerin özüne baktığımız zaman, ortak bir Orta Asya kültüründen söz etmek, şüphesiz daha anlamlı oluyor. Bu ortaklık, hatta geniş ölçüde biçimi de kapsıyor. Hâkimiyeti ele geçiren çeşitli boy toplulukları ve kavimler, bir önceki feodal hâkimiyet sisteminin en azından temellerini koruyorlar ve yenilikleri o temel üzerinde inşa ediyorlar. Bu arada yerleşik kültürler ile atlı göçebe kültürleri de sürekli harmanlanıyorlar ve birbirlerine eklenen bileşimler

oluşturuyorlar. Göçebe ve yarı göçebelerin geniş çayırlardaki hayvancılığı ile vahalardaki kentlerin sanayi ve ticareti birbirini tamamlıyor.

Orta Asya'da hakanlığı ele geçiren boy toplulukları değişiyor, fakat hâkim unsurun yönettiği coğrafyadaki çeşitli kavimlerden oluşan büyük kitle birbirinden etkilenerek ve birbiri içinde eriyerek hayatını sürdürmeye devam ediyor. En önemlisi, bu altüst oluşlar içinde, sürekli ve hummalı bir kültürel alışveriş ve karşılıklı özümlenme olayının yaşanmasıdır. Bu nedenle hâkim unsur değişse de, ortak siyasal, toplumsal ve ekonomik kültür, gelişerek devam ediyor.

Asya'nın Birlikte Yaşama Kültürü

Turfan'daki uygarlık harikası Karız kanalları tartışması, biz de biliyoruz ki, bu harikanın kime ait olduğu biçimindeki bir çekişmeyi de getirecektir. Aslında Asya kültüründe böyle bir tartışmanın anlamı yoktur. Çünkü Asya kültürü, yalnız birbiriyle savaşma kültürü değil, birlikte yaşama kültürüdür.

Birbiriyle savaşanlar, sanıldığı gibi kavimlere denk düşmez. Bunu görmek için, Orhun Yazıtları'nı okumak yeter. Aynı dili konuşan ve birbirine akraba olan, Türkler (Göktürkler), Dokuz Oğuzlar, Türgişler, Kırgızlar, Otuz Tatarlar, Üç Oklar vb arasında çok kanlı savaşlar olurken, bu savaşlarda Çin imparatorluğuyla veya diğer başka kavimlerden hakanlıklarla sık sık ittifaklar kurulabilmektedir. Bu tavır, Asya hakan ve beylerinin kültüründe ve dünyanın bütün feodal kültürlerinde vardır. Çünkü kapitalizm öncesi çağlarda, milliyetçilik henüz doğmamıştı; feodal beylerin kendi hâkimiyet sistemlerini korumaları ve geliştirmeleri, her şeyin üzerindeydi. Bunu anlamak istemeyen, tarihin maddesini bilmeyen Türkçü tarihçilerimiz, sürekli şaşkınlık içinde kalmış ve "ihanet" teorileri icat etmişlerdir.

Kabile toplumunun çözülmesi ve kanbağına sahip olmayan insanların boy sistemi içinde bir araya gelmeleri, kavimlerin sürekli harmanlanması, kaçınılmaz olarak, "biz" tanımını da belirlemiştir. "Biz", Asya'da çok uzun bir zamandan beri, en azından uygarlaşma atağına geçmiş ve hakanlıklar kuran coğrafyalarda, kanbağıyla değil, siyasal birlikle tanımlanmıştır. Bu nedenle, çok çeşitli kavimlerden boylar, farklı kavimlerin boylarını

hâkimiyet altına alabilmekte, onlara karışabilmekte veya beraberlikler oluşturabilmektedir. Tarih bilmese bile, Dede Korkut Hikâyeleri'ni biraz dikkatli okuyan bir meraklı dahi, bunun izlerini görecektir. Ticaretin gelişmesine, ticaret güvenliğini sağlayan hakanlıkların kurulmasına koşut olarak, boylar ve boy toplulukları, artık aynı kanbağından insanları birleştiren eski ilkel içeriğini kaybetmiştir; siyasal birlik anlamını kazanmıştır. Türk, o siyasal birliğin adıdır.

Bu süreci Orta Asya, meta ekonomisinin geliştiği merkezlerden çevreye doğru derece derece birlikte yaşamıştır. Hele Çin, Asya ticaretinin esas büyük ve gelişmiş coğrafyası olarak, siyasal birlik kavramının da merkezini oluşturmuştur.

Bu nedenle Çin hanedanlarının büyük çoğunluğunun kuzeyden gelen başka kavimlerden sülalelerin mensupları olmaları doğaldır. Ancak gelişmiş meta ekonomisi üzerinde yükselen Çin kültürü bu kuzeylileri özümlemiş ve kendi imparatoru haline getirmiştir. Ne Çin tarihleri ne de bu tarihin mirasçıları, bu durumdan yüksünmezler. Çünkü Çin'in tepesine oturan imparator, hangi kökenden gelirse gelsin, artık Çin imparatorudur ve herkesten daha fazla Çinlidir.

Öğretici olduğu için bir anımı aktarayım: 2000 yılında Pekin'de Askeri Müze'yi ziyaretimde, kapıdan girer girmez Mao Zedung ile aynı büyüklükte koskoca bir heykel hemen dikkatimi çekti. Yüzü ve gözleri Han milliyetinden Çinliye pek benzemiyordu. Cengiz Han'ın heykeliymiş. Bilindiği gibi Moğol hakanları, 13. yüzyılın ortalarından sonra Çin imparatoru oldular ve Çin tarihindeki Moğol hanedanını kurdular. Daha önce To-pa Türklerinin hakanları ve başka Türk sülaleleri de Çin imparatoru olmuştu. Ama kökenleri ne olursa olsun, onların hepsi Çinli için Çin imparatorudur. Zaten kendileri de Çin imparatoru olma bilincindedirler. Hiçbiri, gizli Türk, gizli Moğol veya gizli Mançu vb değildi.

Aslında Çinlinin tavrını, en çok yine büyük feodal imparatorluklar kurmuş olan Türkler anlayabilir. Türk tarihçileri de buna dahildir.

Yeniçeriler Türk değil midir? Kanımca yeniçeri, etnik köken olarak Sırp veya Rum olsa da, Anadolu'daki bir köylü veya oduncudan daha fazla Türktü. Çünkü çocuk yaştan itibaren özel olarak zamanın feodal Türk kültürüyle yetiştirilmiş, eğitilmiş ve feodal Türk imparatorluğunun merkezî ordusunda savaşmıştı. Kültürel olarak baştan ayağa Türk feodal kültürüyle donatılmıştı.

Sokullu Mehmet Paşa, Türk değil midir? Veya Mimar Sinan'ın "Büyük Türk mimarı" olduğunu kanıtlamak için, bazılarının yaptığı gibi soyunu sopunu mu araştıracağız? Mimar Sinan da, Sokullu Mehmet Paşa da, dünyanın en halis Türkleridir. Çünkü Türk kültürünün, Türk yaratıcılığının ve Türk devlet adamlığının seçkin örnekleridir. Aynı şey, sürekli olarak annelerinin etnik yönden Türk olmadığı söylenen Osmanlı padişahları için de geçerlidir.

Türk olmak, Göktürkler zamanında da, Cumhuriyet zamanında da siyasal ve kültürel bir içeriğe sahipti. Göktürk hakanına siyasal olarak bağlı olan bodun, Türktü. Cumhuriyetin tanımı da aynıdır. Atatürk'ün dille getirdiği gibi, "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti" denir. Bu tanım, Türk kavramının tarihsel içeriğine uygundur.

Türkler, yeryüzünde belki de başka kavimlerle en çok harmanlanmış olan milletlerden biridir. Bunu tarihten öğrendiğimiz gibi, atasözlerimizden de öğrenebiliriz. Örneğin Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügat-it Türk'ünde, tatıktı (Farslaştı) fiilinin açıklamasında, "Türk tatıktı", yani Türk Farslaştı örneği veriliyor.[105] Yine Kaşgarlı Mahmut, "Erin Farslaşmasından" söz eden bir şiire yer vermektedir.[106] Türklerin Farslaşması ve Farsların Türkleşmesi, dünya tarihinde görülen en yaygın ve sürekli özümlenme süreçlerinden biridir. Yine Divanü Lügat-it Türk'te yer alan bir özdeyiş şöyledir: "Tatsız Türk bolmas, başsız börk olmas." Bugünkü dille, Farssız Türk olmaz, başsız börk olmaz."[107]

105 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c.II, s.116.
106 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c.II, s.281.
107 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, c.I, s.349 ve c.II, s.281.

Türklerin sürekli başka kavimlerle harmanlanırken, siyasal hâkimiyet ve kültür olarak o kavimleri özümsemeleri gerçeğini bilince çıkarmak, hem tarihi anlamak, hem de bugün doğru çözümler üretmek açısından şarttır.

Saf ırkçılık, kaçınılmaz olarak kültürel yüzeysellik ve güdüklükle birlikte olur. Saf ırkçılık, nesnel olarak, kapıları uygarlığa kapamanın teorisidir.

Bütün büyük milletler, çeşitli kavimlerin birbirine karışması ve birbirini özümsemesiyle oluşmuştur. Büyük millet, kültürüyle, yani yaptıklarıyla, ürettikleriyle, yarattıklarıyla büyük millettir. Bütün büyük ve zengin kültürler, ancak çeşitli kavim ve kültürlerin kaynaşmasının ürünüdür.

Alman arkeolog Hugo Winckler’in dediği gibi, (zengin) kültür yaratmış milletler, ırk bakımından asla saf değildirler.[108]

108 Aktaran A. Ahmet Uhri, “Bir Kitap Adının Anatomisi: Kara Atena”, Bilim ve Ütopya, sayı 99, Aralık 1999, s.83.

Belki ırk bakımından en saf olduğunu iddia edecek topluluk, kutuplarda yaşayan Eskimolar ve Avustralya ormanlarındaki Aborcin denen yerlilerdir. Kültürün zenginliği, ırksal saflıkla ters orantılıdır. İranlılar, Çinliler, Ruslar, Türkler, Araplar, Fransızlar, Almanlar, İspanyollar, İngilizler ve Kuzey Amerikalılar gibi dünya tarihinde önemli roller oynamış kavim ve milletlere bakınız, hepsi kavimler harmanıdır; ırksal olarak en çok karışmış milletlerdir.

Turfan’daki Karız olayı da, bu görüşü kanıtlar. Kavimlerin en çok karıştığı Turfan havzası, aynı zamanda dünya uygarlığının merkezlerinden biridir. 2 200 yıllık eşsiz su kanalları tarihi, kavimlerin ve kültürlerin harmanlanması tarihiyle iç içe geçmiştir.

Peki Karız Kimindir?

Karız, Orta Asya kültürünün ve genel olarak Asya kültürünün eşsiz bir harikasıdır ve Orta Asya kültürü de Orta Asyalılara aittir. Türkler, Orta Asya kültürünün önde gelen yaratıcısıdır. Türkler, aynı zamanda, herkesin kabul ettiği gibi, Orta Asya’nın en dinamik, en kurucu, en yapıcı, devlet ve ordu örgütleme yeteneği en gelişmiş kavmidir. Türklerin bu seçkin özellikleri; aynı zamanda komşuları olan İranlılarla, Soğdlarla, Hintlilerle ve Batı Asya’nın diğer Hint-Avrupa kavimleriyle, Moğollar ve diğer Orta Asya kavimleriyle, Çinlilerle, çeşitli Slav kavimleri ve Ruslarla, Ortadoğu’da Araplarla ve Kürtlerle, Anadolu’nun Rum denen eski yerlileriyle, Karadeniz, Kafkas ve Balkan halklarıyla kültürel alışveriş ve kavimsel harmanlanmalarının bir neticesi değil midir?

Bu nedenle, enerjimizi, Karız harikasını sahiplenmek konusunda tarihsel bir çekişmeye harcamak yerine, bu harikanın tarihsel ve kültürel köklerini ortaya çıkarmak için yoğunlaştırmak, herhalde daha verimli ve Türklüğe de daha yakışan bir tavır olacaktır.

Soruları Çoğaltma ve Araştırma Seferberliği

Turfan havzasındaki Karız harikasını Türkiye ve dünya bilim çevrelerine, gerçek boyutlarıyla duyurmak için kolları sıvıyoruz. Amacımız, Karızın incelenmesi için, tarihçilerin, bilim ve teknoloji tarihçilerinin, mühendislerin ve uzmanların merakını uyandırmak.

Ortaya atılabilecek birçok soru var. İlk akla gelenleri sıralayacak olursak:

1. Yerin 90 metre altına indikten sonra, 20 kilometre uzaklıktaki bir hedefe doğru, aralıklarla açılan kuyuların yön tutturmada sağladığı imkânlar dışında, hangi bilgi ve teknolojiyle doğru yön tutturulabilmektedir? Yoksa kanallar, yerleşim merkezlerinden su kaynaklarına doğru mu açılmıştır?

2. 20 kilometre uzaklıktaki bir hedefin 10 metre altına varabilmek için kanallar kazılırken, doğru açı, doğru eğim nasıl tutturulabilmektedir? Bolu tünelinde iki taraftan açılan tünelin birbirine denk düşmediği dikkate alınırsa, binlerce ve yüzlerce yıl önce bu, nasıl başarılmıştır?

3. Kanalları belli aralıklarla yeryüzü ile birleştiren kuyuların yukardan aşağı doğru açıldığı dikkate alınırsa, 90 metre veya 50 metre veya 30 metre aşağıdan geçen bir kanalın geçtiği nokta, yeryüzünden nasıl saptanabilmişti?

4. Bu muazzam bilim ve teknoloji harikasını Türk ve Batı tarihçileri, gerçek boyutlarıyla niçin bilmiyorlar?

5. Çinliler, “Bu kanallar Çin Seddi kadar önemli, bugünkü Çin topraklarındaki üç harikadan biri” dedikleri halde, bunu niçin kimse görmek ve duymak istememiş?

6. 2 200 yıl öncesinden bu yana Turfan’daki Karız mirası, bugünlere yok olmaksızın nasıl ulaşmış? Turfan’daki bu uygarlık birikiminin kavimlerden kavimlere devredilmesinin arkasında yatan süreklilik etkeni nedir? Hangi tarihsel miras, hangi mülkiyet ilişkileri ve kültürel birikim?

7. Karız kanalları acaba kaç yılda yapıldı? Kanal inşaatları tarihin hangi dönemlerinde ve hangi nedenlerle yoğunlaştı?

8. Karız kanallarını yapma kararı, nasıl bir karardır ve o irade nasıl iradedir? O karar ve iradeyi örgütleyen devlet örgütlenmesinin özellikleri nedir?

9. Karız kanallarıyla ilgili projeler nasıl yapıldı, iş nasıl örgütlendi? Çalışan emekçi sayısı ve eğitimleri vb?

9. Turfan, aynı zamanda meşhur Bozkurt efsanesine göre, Göktürk devletini yöneten Aşina'nın ortaya çıktığı havzadır. Bunun Türk tarihi açısından anlamı nedir?

10. Karız kanallarını dünyadaki diğer sulama kanalları ve teknolojisiyle (Fırat ve Dicle nehri boylarındaki Sumer, Elam ve Babil kanalları, İndus, Nil ve Sarınehirdeki sulama tesisleri vb) karşılaştırdığımız zaman, hangi değerlendirmelerde bulunabiliyoruz?

11. Karız sözcüğünün dilbilimsel kökeni nedir, bu sözcük acaba Farsçadan mı Türkçeye geldi, Türkçeden mi Farsçaya gitti? Dilbilimciler ne diyor?

12. Karız kanalları konusunda Çin'de ve dünyada neler yazılmış?

Soruların ortaya konması bile önemlidir. Çinlilerden bazı makaleler buluyoruz, Çin üniversiteleri ile bu konuyu araştırmamıza yardımcı olmaları için ilişki kurduk ve bilgi akışı başladı. Bilim adamlarımız, şüphesiz bu konuya eğileceklerdir. Bu konuda araştırma, inceleme ve tartışmalar birbiri ardı sıra gelecektir. Gençlerimize, bizim kuşaklara Kemalist Devrim'in kazandırdığı bu zevki, bu tadı, bu mutluluğu aşılamalıyız.

Avrupa Merkezciliğin Esaretinden Kurtulmak

Karız harikasının araştırılması, dünya ölçeğinde bir kültür çabasıdır ve aynı zamanda ideolojik mücadele konusudur. "İç dinamikleriyle bir şey yapamazlar" dedikleri Asya halklarının büyük tarihsel başarılarını araştırmak ve ortaya çıkarmak, boş bir böbürlenme değil, fakat Asya uygarlığının 21. yüzyılın ufkunda gözüken büyük yükselişine bir katkıdır ve Asya halklarının ideolojik donanımı için bir hizmettir.

Ancak daha önemlisi, bugün kültür cephesindeki mücadelede esas görevimizi saptamaktır. Kültürel gelişmemiz, Avrupa merkezci esaretten kurtulmaya bağlıdır. Tanzimattan beri Batılılaşma adı altında milletimizin özgüveni yıkılmıştır. Türk Devriminin ataklarıyla ateşlediğimiz özgüven, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Küçük Amerika olacağız" denerek, yeniden yıkıma uğratılmıştır.

Bir milleti esir almak için, önce tarihinin esir alınması gerekir. Çin'de Yakın Çağ Tarihi ders kitabının kapağına Lenin ve Gandi ile birlikte Atatürk'ün resmi konurken, Türkiye'de Yurttaşlık Bilgisi kitaplarının kapağına New York'taki Amerikan abidesi dikilmiştir.

Yeni bir tarih seferberliğine ihtiyacımız var. Elbette devrimci bir tarih seferberliği!

29 Ekim 1933 günü Atatürk'ün devrimci yönetiminin Cumhuriyetin 10. yıldönümü nedeniyle çıkardığı yayında, "İnkılâpçı Türkün Tarih Telâkkisi" başlıklı bölümde şöyle deniyor:

"Yeni Türk tarihi, bizi bize Avrupalıların istedikleri ve işlerine geldiği gibi değil, tarihî hakikatin gösterdiği gibi anlatmaktadır. Yani Türk tarihinin en büyük vasfı, her şeyden önce 'ilmî' oluşudur. (...)

"Yeni telâkkiye göre, Türk milleti, (...) insanlık tarihine hediye etmiş olduğu eserleri tevsik (belgelemek) için büyük bir tarihî tetkik davasının karşısına getirilmiş oluyor."

Asyalı Devrimci Türkiye'nin 1930'lardaki bu yükselen sesi, aslında bütün Asyalıların ve Asya kökenlilerin sesidir. Ligeti'nin Bilinmeyen İç Asya kitabını okumasını herkese öneririm. Macar tarihçisi, Orta Asya'da yapılan araştırmaların sonunda alınan sonuçları coşkulu bir dille şöyle anlatır:

> "Neticede kum sahralarının ortasında kaybolmuş kültürlerin göz kamaştırıcı manzarası canlandı, muhteşem saray harabeleri, bakımlı şehirler, mühim ticaret yolları, kitaplar, anıt yazılar, sanat abideleri meydana çıktı. (...) Asya'nın buz tutmuş toprağını, rüzgârların savurduğu kumunu, yahut azgın tropik bitkilerin örttüğü arazisini neresinden eştilerse, her yerinden, unutulmuş insanlara, ölmüş kültürlere ait sırlar, hayret ve heyecan verici bir bollukla taştı."[109]

109 Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, s.9 ve 10.

Atatürk önderliğinde yayımlanan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı da, aynı Asyalı ruhuyla, "Orta Asya Türklerinin eski medeniyetleri nerede" sorusuna, "kumlar altında" diye cevap vermekte ve Asya çöllerine gömülen şehirleri, su arklarını, sarayları, onbinlerce cilt kitabı bulup çıkarma; çağrıları yapmaktadır.[110]

110 Türk Tarihinin Ana Hatları, Kaynak Yayınları, 2. basım, s.325 vd. Atatürk önderliğinde 100 adet basılan ilk basımda, s.403 vd (Devlet Matbaası, İstanbul, 1930).

Büyük tarihsel gerçeği, bin yılların örttüğü kum yığınlarının altında bulup çıkarmak, işte bilim adamının ve devrimci aydının işi budur. Bunu yapabilmek için öncelikle bilim adamlarımızın beyinlerindeki örtüyü kaldırmamız gerekiyor.

Çünkü Orta Asya uygarlığı, aslında kumların ve buzların altında değil, Avrupa merkezli emperyalist ideolojik örtünün altında kalmıştır. O örtü, en çok tarihçilerin ve araştırmacıların beynindedir.

Tarih, teorisiz yazılmaz. “Ben teorik etkilerin dışında tarih yazıyorum” diyen tarihçiler, kendilerini hafifsemiş oluyorlar. Onların da teorileri var. Avrupa merkezli bilim, artık Fransız Devrimi’nin sosyolojik tarihçiliği değildir; emperyalizmin tarihçiliğidir.

Bugün eğer bilim yapılacaksa, bilim adamı özellikle emperyalist merkezlerin teorilerinden kurtulacaktır.

Tarihin maddesini anlamak, işte mesele buradadır.

En azından İbn Haldun kadar olabilmek!

Türk tarihçiliğini hurafeden ve Avrupa merkezli safsatalardan kurtarmak için girişilen 1930’ların büyük tarih atılımı yeniden incelenmelidir.

İlginç değil midir, bugün Türk tarihçiliği, bilimsel teori ve yöntemde Yusuf Akçura’ların, Fuat Köprülü’lerin çok arkasına düşmüştür. Oysa onların aşılması beklenmez miydi?

IV - KAŞGAR’LI MAHMUT’TAKİ ŞAŞZAMAN

Kaşgarlı Mahmut’un bin yıl öncesinden gelen ve binyıllar ötesine kalacak büyük eserinin Avrupa’daki benzerlerine bakıyorsunuz, 15-16. yüzyılda ortaya çıkıyorlar. Demek ki, Kaşgarlı Mahmut, dünyaya dört yüzyıl erken gelmiş. 8-15. yüzyılın Türk, Arap ve İran coğrafyasına baktığınız zaman, bilim, teknoloji ve ticaret o denli gelişmiştir ki, kapitalizme önce orada yaşayan toplumlar sıçrayacakmış gibi gözükürler. Ancak kapitalizm, o coğrafyadan değil de, Akdeniz ticaretinin çökmesiyle Atlas Okyanusu kıyılarından filizlenir.

İki bilim adamı beni çok şaşırtmıştır. Biri Kaşgarlı Mahmut’tur; ötekisi İbn Haldun.

Dünyaya Dört Yüzyıl Erken Gelen Bilim

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk adlı anıtsal eserini 1074 yılında yazmıştı. Eserin üzerine konan nottan 10 Şubat günü tamamlandığını öğreniyoruz. Keşke 2004 yılı, Kaşgarlı Mahmut yılı ilan edilseydi. 2074 yılı kesinlikle Kaşgarlı Mahmut yılı olacaktır, 2174, 2274, 2374... ve hatta 3074 yılı da Kaşgarlı Mahmut yılı olacaktır. O yılları görmesek bile, öyle olacağından kuşkumuz yok. Çünkü Kaşgarlı Mahmut, büyük şairimiz Dağlarca’nın deyişiyle “Türkçe denilen o sınırsız yapı”nın büyük ustası. Türkolojinin ulu kurucusu ve büyük mimarıdır.

Kaşgarlı Mahmut’un bin yıl öncesinden gelen ve binyıllar ötesine kalacak büyük eserinin Avrupa’daki benzerlerine bakıyorsunuz, 15-16. yüzyılda ortaya çıkıyorlar. Demek ki, Kaşgarlı Mahmut, dünyaya dört yüzyıl erken

gelmiş. Macar tarihçisi Rásónyi, bu gerçeğe dikkat çekerek, o tarihte İngiliz ve Rus zekâsının henüz eser vermemiş olduğunu vurgular.[111]

111 Rásónyi, *Tarihte Türklük,* s.30.

Kuzey Afrikalı İbn Haldun da öyle. Bilindiği gibi 1332-1406 yılları arasında yaşadı. İbn Haldun, bütün dünyada, sosyolojinin, siyaset sosyolojisinin, tarih felsefesinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Aslında tek bir toplum bilimi vardır. O da Tarihsel Materyalizmdir. İbn Haldun, "Bilimlerin anası tarihtir" demişti. Bizim murat ettiğimizle aynı anlama gelir. İbn Haldun, çağdaş toplum biliminin temellerini atmıştı; Marx'ın habercisidir. Benzerleri 18-19. yüzyılda ortaya çıktı. Demek ki, İbn Haldun da, Avrupalı meslektaşlarına göre dört yüzyıl kadar önce dünyaya gelmiş bulunuyor.

Şaşzaman

Başlıktaki şaşzaman sözcüğünü soracaksınız. Anakroni karşılığında kulanılmasını öneriyorum. Anakroni, Eski Yunancadaki kronos sözcüğünden geliyor. Kronos, zaman anlamına geliyor. Kronoloji sözcüğünün iki anlamı var. Türkçemizde her iki anlam için ayrı karşılık bulunuyor. Birinci anlamı zamanbilimi, tarihsel olayların zamanlarının saptanmasıyla ilgileniyor. Kronolojinin diğer anlamı zamandizini. Kronika ise, bizdeki vakayiname, yani tarihsel olayların yıllara göre yazılması. Anakroni veya anakronizm ise, Eski Yunancada geri anlamına gelen ana sözcüğü ile zaman anlamına gelen kron sözcüğünün birleştirilmesiyle türetilmiş.

Anakroni ve anakronizm, Brockhaus, Britanica, Knaurs Lexikon, Larousse, Politika Sözlüğü gibi sözlük ve ansiklopedilerde şöyle tanımlanmış: Zamanın belirlenmesindeki yanlış. Bir olayın başka bir zamanda gösterilmesi, bir çağın diğeriyle karıştırılması. Zamana uymayan davranış. Zamanı geçmiş veya zamanından önce vb. Örneğin Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Dirse Han oğlu Boğaç Han'ın veya Bamsı Beyrek'in kır bir küheylana değil de Jaguar marka bir otomobile bindirilmesi, anakroni

olur. Veya Sinoplu filozof Diogenes'in Newyork mağazalarında alışveriş yapmak için dolaşması da anakronidir.

Anakronizm ve anakronik karşılığında Neşe Atabay ve Ayla Bayaz'ın Karşılıklar Kılavuzu'nda çağaşım ve çağaşımsal sözcükleri yer alıyor. Bu sözcük tutmamış, pek kullanılmıyor. Ayrıca yalnız çağın aşılması çağrışımı veriyor. Oysa anakroni, bir olgunun zamanın gerisinde gösterilmesi yanında, zamanın ilerisinde gösterilmesi anlamına da geliyor. Ayrıca anakroni, başka ülkelere ve toplumlara göre önce veya sonra görülen olgular için de kullanılıyor. Bu nedenle anakroni, bir bakıma zamanın şaşırılmasıdır. Bu şaşırma, öznel de olabilir, nesnel de. Zaman konusunda yanılan insanlar vardır, o zaman özneldir. Veya olgunun kendisi, başka coğrafya ve toplumlara göre, zamanından önce veya sonra ortaya çıkmıştır; erken öten horoz veya geç öten horoz gibi. Bu durumda anakroni, nesnelliğin kendisindedir. O nedenle şaşzaman sözcüğü, anakroni sözcüğünü sanki daha iyi karşılıyor. Bu kavramdan şaşzamansal, şaşzamanlı, şaşzamancı, şaşzamancılık gibi kavramlar da türetilebiliyor.

Türkolojinin Babası

Kaşgarlı Mahmut'un yaşadığı ve Divanü Lügat-it Türk adlı büyük eserini yazdığı tarih, sizi şaşırtıyor. 11. yüzyılda böyle bir bilim adamının yaşamaması gerekirdi diye düşünüyorsunuz.

Divanü Lügat-it Türk, basit bir sözlük değil, dilbilim alanında önemli bir eser. Kaşgarlı Mahmut'un bu kitabıyla daha 11. yüzyılda Türkolojinin temellerini attığı rahatlıkla söylenebilir. Divanü Lügat-it Türk, Türkçenin yapısı konusunda teorik görüşler geliştiriyor ve aynı zamanda Türkçe ile Arapçanın yapısını karşılaştırmalı olarak inceliyor. Bu açıdan dünya dillerinin sınıflandırılması alanında, daha 11. yüzyılda ciddi saptamalarda bulunuyor. Divanü Lügat-it Türk, aynı zamanda, tarih, coğrafya, haritacılık, halkbilimi, folklör vb alanlardaki araştırmalara kaynak olarak da eşsiz bir eserdir. İçinde ne ararsan bulunuyor, tıpkı Avrupa'nın ansiklopedistlerinin eserleri gibi.[112]

112 Bilim ve Ütopya dergisinin Aralık 2004 tarihli 126. sayısı, “Kaşgarlı Mahmut ve Divanü Lügat-it Türk” konusunu işliyor. Bu satırları okuyan bütün okuyucularımıza bu sayıyı mutlaka okumalarını öneririm. Bilim ve Ütopya’nın Kaşgarlı Mahmut sayısında, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Haluk Akalın’ın, verimli araştırmalarıyla dikkat çeken Arda Odabaşı’nın, ülkemizin Kaşgarlı Mahmut uzmanlarından Prof. Dr. Reşat Genç’in, müzikbilimi uzmanı Dr. Yavuz Daloğlu’nun, Doğu Tabletleri’nin şairi Hüseyin Haydar’ın Kaşgarlı ve Divanü Lügat-it Türk üzerine gerçekten büyük tat alarak okuduğum bilimsel incelemeleri var. Fazıl Hüsnü Dağlarca’mızın “Kaşgarlı Mahmut Anıtı” başlıklı anıt şiiri de yayımlanmış. Gürül gürül, haykıra haykıra okuyacağınız, kana kana içeceğiniz bir şiir! Ayrıca çorbada benim de tuzum var.

Kapitalizmin Şafağında

Dillerin yapısı ve tasnifi üzerine eser verenler ve ansiklopedist dediğimiz büyük yazarlar, Avrupa’da üç-dört yüzyıl sonra dünyaya geliyor. İşte “Kaşgarlı Mahmut’taki Şaşzaman” diye başlığa yansıttığım saptama budur. Avrupa’nın bilim tarihi gözlükleriyle baktığınız zaman, bu adam nereden çıktı diyorsunuz.

Batı’dan bakınca güneşin erken doğduğu sanısına yol açan bu olay, yalnız Kaşgarlı Mahmut için değil, İbn Haldun, El Cabir, İbn Sina, Birunî, El Harezmî, Ömer Hayyam gibi büyük bilim adamları için de geçerli.

Peki nasıl oluyor da, Ortadoğu veya İslam dünyasında, Kaşgarlı Mahmut ve İbn Haldun gibi, Avrupa’da benzerleri ancak kapitalizmin erken dönemlerinde görülen bilim adamları yetişebilmiştir?

Burada aslında şaşıracak bir şey yok. Ancak Avrupalı gözlüğünüzü çıkarmanız gerekiyor. İslam ve Çin ortaçağına baktığımız zaman, Asya’nın gelişmiş feodal toplumlarının 8-15. yüzyıllarda neredeyse kapitalizmin eşiğine geldiğini görürüz. Çin ortaçağı, başlıbaşına bir olay, ona girmiyoruz, ancak Bilim ve Ütopya’nın eski sayılarında bu konunun tartışmasına başlanmıştı. Almanya’nın ünlü başbakanlarından Helmut Schmidt de, son

yazdığı kitabında, Çin'in ortaçağ sonlarında Avrupa'dan çok ilerde olduğunu kabul etmektedir.[113]

113 Helmut Schmidt, Die Maechte der Zukunft, Siedler Verlag, 2004.

Arapların, Farsların ve Türklerin ortak sayılabilecek bir uygarlık havzasında birbirlerine harmanlandıkları İslam ortaçağına bakacak olursak, Claude Cahen'in deyişiyle Abbasi devriminden[114] sonra Selçuklular ve hatta Osmanlıların erken dönemlerinde, feodalizmin gelişmiş dönemlerine denk düşen bir meta ekonomisi görebiliyoruz. 8-15. yüzyıllar arasında, El Cabir'ler, El Harezmî'ler, İbn Sina'lar ve Kaşgarlı Mahmut'lardan İbn Haldun'lara kadar bilimde ulaşılan doruk da, bu gelişmiş meta ekonomisine denk düşmektedir. Bu dönem, Batı Avrupa'nın 15-18. yüzyılları ile karşılaştırılabilir özellikler taşımaktadır.

114 Bkz Claude Cahen, İslamiyet –Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar–, çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, 1. basım, Ankara, Ağustos 1990, s.50 vd.

Özellikle Moğol istilasına kadarki 8-13. yüzyıllar arasına baktığımız zaman, insanlığın kapitalizme doğru ileri atağı Türk-Fars-Arap coğrafyasında gerçekleşecek gibi görünür.

Kaşgarlı Mahmut'lar ve İbn Haldun'lar, işte o koşulların ürünüdür. Bu nedenle onlar, Avrupalılar açısından bakıldığında zamanlarının dört-beş yüzyıl ilerisinde, yani şaşzamanlı (anakronik) gibi gözükürken, İslam uygarlığı içinden baktığınızda tarihsel süreçle uyumludurlar.

Akdeniz ticaretinin çökmesi ve okyanuslar üzerinden ticaretin gelişmesi sonucu, uygarlığın merkezi, Akdeniz'den açık denizlere hükmeden Batı Avrupa coğrafyasına kaymıştır. Kapitalizm de önce İspanya-Portekiz, arkasından Hollanda ve daha sonra İngiltere ve Fransız Devrimi önderliğinde gelişmiştir.

Kaşgarlı Mahmut'un "Milliyetçiliği"

Prof. Dr. Reşat Genç, Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası başlıklı kitabında, Kaşgarlı Mahmut'un "Ne kadar büyük bir milliyetçi" olduğu değerlendirmesinde bulunur.[115]

115 Prof. Dr. Reşat Genç, Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s.8.

11. yüzyılda Milliyetçilik olur mu? Aslında olmaz. Kaşgarlı Mahmut’un “milliyetçi” olduğu savı da bir şaşzamandır (anakronidir). Ancak gerçekten de Kaşgarlı Mahmut’taki bazı fikirler, Avrupa ortaçağının sonlarında, kapitalizmin eşiğinde görülebilecek türdendir. Kaşgarlı Mahmut, ortaçağın feodal bölünmelerini değil, merkezî devleti ve millet denmese bile kavimsel bir bütünlüğü savunur. Bu açıdan Kaşgarlı Mahmut’ta, feodal parçalanmışlığı tasfiye ederek merkezî devlet kuran 16. yüzyıl Fransa krallığı döneminin siyaset teorisyenlerinden Jean Bodin veya İtalya’da prensliklerin bir hükümdar tarafından birleştirilmesini savunan Machiavelli ile karşılaştırılabilecek görüşlere rastlanır.

İslam coğrafyasındaki merkezî imparatorluklar, Avrupa ortaçağının feodal parçalanmışlığına göre daha ileri bir toplumsal-ekonomik gelişme zeminine dayanıyorlardı. Gelişmiş ticaret ve meta ekonomisi, her zaman merkezî devleti gerekli kılmıştır ve merkezî devletin zeminini oluşturmuştur. Bu nedenle merkezî krallıklar, feodalizmin ileri dönemlerinde veya kapitalizmin şafağında ortaya çıkmışlardı. Kaşgarlı’nın “Milliyetçilik” olarak değerlendirilen görüşleri, böyle bir tarihsel aşamaya işaret etmektedir. Ancak İslam ortaçağının bu gelişmişliği kapitalizme doğru evrilemediği için, merkezî krallık ideolojisi de Milliyetçiliğe doğru evrilememiştir.

Devlet ve Ordu Kuruculuğunun Uygarlığın İnşasındaki Önder Rolü

Kaşgarlı Mahmut’lar olgusu, uygarlığın ve gelişmişliğin tanımı sorunsalını yeniden önümüze koymaktadır. Bu konu tartışılırken nedense devlet ve ordu kuruculuğunun rolü üzerinde durulmaz. Uygarlık deyince genellikle akla gelen, ekonomi ve sanattır. Oysa, uygarlığın inşasında belirleyici olan, devlet ve ordunun inşasıdır. Çünkü insanın topluma, bu arada ekonomiye müdahalesi belirleyici olarak devlet üzerinden olur.

Uygarlığa geçiş, bir paket programdır. Özel mülkiyetin ve ticaretin gelişmesi, zenginliklerin bir azınlık elinde toplanması, toplumun sınıflara

ayrılması, böylece yağmayı önleyecek, özel mülkiyetin ve para ekonomisinin güvenliğini sağlayacak bir devlet ve ordunun oluşması; uygarlık atağının başlıca unsurlarını oluşturur. Büyücülüğün ayrışarak sanat ve bilime dönüşmesi, daha doğrusu sanat ve bilimin doğması, uygarlaşmanın verileri içindedir. Eğer uygarlaşmanın motoru nedir, uygarlaşmanın önder gücü nedir diye soracak olursak, devlet ve ordunun rolü konusunu açmamız gerekecektir. Bunun üzerinde pek durulmaz. Oysa para ekonomisinin gelişmesi, ticaretin gelişmesi, özel mülkiyetin güvenliğinin sağlanması, bunlara bağlı olarak bilimin ve sanatın gelişmesi, devlet ve ordu sayesindedir. Sumer, Çin, Mısır, Atina, Roma, İslam uygarlıklarının motoru, Sumer, Çin, Mısır, Atina, Roma, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı devletleri ve ordularıdır. Kapitalist uygarlığın önder gücü de, devrimle yeniden örgütlenen İngiliz, Fransız ve Amerikan devletleridir. Sanat ve bilim adamına boş zaman sağlayan, onları besleyen ve onların önüne büyük uygarlık şaheserleri diye bildiğimiz işleri koyan da, hep o devletlerdir.

Burada Kaşgarlı Mahmut meselesiyle bağlantılı olarak Türklerin devlet kuruculuğu ve ordu inşasındaki birikimleri konusunu açmak yerinde olur. Devlet ve ordu örgütlemek, uygarlık meselesinde hep es geçilmiştir. Oysa devleti kurmakla uygarlığa geçmek, tarihsel olarak eşzamanlıdır. Daha basit anlatımla toplumlar, devlet kurarak uygarlığa geçerler veya uygarlığa geçebilmek için devlet ve ordu kurmaya mecburdurlar. Dolayısıyla devlet ve ordu kuramayanlar, uygarlık da kuramaz. Uygarlaşmanın başlıca örgütlenme biçimi ve aracı devlettir ve devletin temel unsuru olan ordudur. Her yeni sistem, devlet önderliğinde kurulur. Atina ve Roma gibi köleci uygarlıklar, Sumer'den İslam uygarlığına kadar bütün feodal uygarlıklar, kapitalist uygarlıklar ve 20. ve 21. yüzyılın sosyalist uygarlık deneyimleri, hep devletle olmuştur ve başka türlü de olamazdı. Bizim en son Kemalist Devrim'le gerçekleştirdiğimiz çağdaş uygarlık atağı, Cumhuriyetle, yani yeni bir devlet örgütleyerek olmuştur. Yine bugün çok sık anılan Çin mucizesi denen olay da, Çin Komünist Partisi'nin 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurmasının ürünüdür.

Devlet, uygarlığa geçişin biricik örgütlenmesidir. Ancak ihtiyarlamayan ve çürüyen devlet de, her gericileşmenin başlıca dayanağıdır. Uygarlığa ve çeşitli aşamalardaki uygarlık ataklarına önderlik eden de devlettir; o atakları boğan da devlettir. Biri yeni, genç, kurucu devlet; diğeri ise eskiyen, çöken,

boğucu devlet. Uygarlık atağına önderlik eden yükselen sınıflar, eskiyen devleti yıkıp yeni devleti örgütleyerek bu atılımı yönetirler.

Türklerin devlet ve ordu kuruculuğu, hep uygarlaşma sorunundan koparılarak ele alınmıştır. Dahası, devlet ve ordu kuruculuğu, uygarlaşma ile bağdaşmayan bir olgu olarak bile görülmektedir. Bunlar yukarda açıkladığımız gibi, tarih bilincinden yoksun, bilimle en küçük bağlantısı olmayan, "barışçı" görüntülü, anarşizan kafalı, biraz da hümanizme bulaşmış safsatalardır.

MÖ 1000 yılından MS 1000 yılına uzanan dönemin Orta Asya bozkırlarına bakacak olursak, burada yaşayan kavimlerin ve özellikle de bu kavimlerin en dinamiği olan Türklerin (ve Ön-Türklerin) uygarlaşma ataklarını, dolayısıyla devlet ve ordu kuruculuğunu görüyoruz. Hunlardan başlayarak, MS 552'de Türk (genellikle Göktürk diye anılıyor), daha sonra Uygur, Hazar, Karahanlı, Oğuz Yabgu ve Selçuklu konfederasyon ve devletlerine uzanan bu süreçte, Türk beylerinin kurduğu devlet ve ordu örgütlenmelerinin[116] ve 13. yüzyılda Moğol devlet ve ordu örgütlenmesinin, birer uygarlık harikası olarak ayrıca incelenmesi gerekir. Bu konu bu açıdan doğru dürüst işlenmemiştir.

116 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek/ Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri, geliştirilmiş 5. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2003.

Kaşgarlı Mahmut ve İbn Haldun Çağı

Dönelim Kaşgarlı Mahmut ve İbn Haldun'ların çağına. İbn Battûta Seyanatnamesi'nin tam metni Türkçe olarak ilk kez 2000 yılında yayımlandı.[117] İbn Battûta, İbn Haldun ile çağdaş. 1304 yılında Fas'ın Tanca şehrinde doğuyor. İbn Haldun ve İbn Hace gibi zamanın bilim adamları, İbn Battûta'dan söz ederler. Onun Seyahatnamesi'ni mutlaka okumanızı öneririm, Türk ve İslam tarihi açısından önemli bir kaynaktır. İbn Battûta'nın 14. yüzyıla ait gözlemlerini okuduğunuz zaman, şunu görüyorsunuz: O çağda Doğu Akdeniz'den Orta Asya'ya kadar uzanan topraklarda kurulan bütün devletlerin başında Türk hanedanları bulunmakta

ve o devletlerin orduları da özellikle Türk modeline göre örgütlenmektedir. Büyük bilim adamı İbn Haldun, Mukaddime'de Türklerin devlet ve ordu örgütlemedeki yeteneğine övgülerde bulunarak, o zamanın gerçeğini saptamaktadır.

117 Çok özenli çeviri ve inceleme için bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnamesi, c.I ve II, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

İşte Kaşgarlı Mahmut'u açıklayan önemli tarihsel olgulardan belki de en önemlisi budur. Nerede gelişmiş bir devlet ve ordu varsa, orada gelişmiş bilim ve sanat vardır. Kaşgarlı Mahmut, İran Selçuklu devletinin bütün İslam dünyasına hükmettiği dönemin bilim adamıdır.

Türklerin ve sonra Moğolların 200-300 bin askerden oluşan orduları binlerce kilometre öteye taşıdıkları dönemlerde, Avrupa'daki küçük krallıklar, ancak 30-40 bin kişilik orduları birkaç yüz kilometre taşıyabiliyorlardı. Fark, bir kahramanlık farkı değildir kuşkusuz veya insan kaynaklarının çokluğuyla da bağlantılı değildir. Çünkü insan kaynağını yaratan ve örgütleyen de, aslında fetihtir, yani devlettir, ordudur ve elbette ekonomik örgütlenmedir. Fark, silahlı gücün dayanağı olan ekonominin örgütlenmesinde, devletin ve ordunun örgütlenmesindedir. Bu bir uygarlık farkıdır. Kaşgarlı Mahmut'a ve İbn Haldun'a dört yüzyıllık bir öncelik sağlayan fark işte buradadır.

Türklerin devlet ve ordu örgütleme yeteneği, devlet teorisi ve askerlik sanatına ilişkin eserlere de yansımıştır. Kaşgarlı'nın çağdaşı olan Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün Siyasetname'si, Machiavelli'nin ünlü Hükümdar (Prens) adlı eserinden yine dört yüzyıl öncedir. 11. yüzyılda devlet yöneten Nizamülmülk'ün siyaset teorisi alanındaki birikimi, 15-16. yüzyılda İtalya'da Floransa Prensliği'nde görev yapan Machiavelli'nin gerisinde değil, ilerisindedir. 11. yüzyılın Selçuklu imparatorluğu ile İtalya'nın henüz birleşmediği çağdaki Floransa Prensliği arasındaki fark, bir bakıma Nizamülmülk ile Machiavelli arasındaki farktır. Machiavelli, Floransa Prensi'ne İtalya'yı kuvvete dayanarak birleştirme yolunu göstermektedir. Selçuklular ise, o işi başarmış ve İslam coğrafyasını kuvvete dayanarak birleştirmişlerdi. O nedenle Nizamülmülk, Machiavelli'nin henüz yaşamamış olduğu bir tecrübeye sahipti. Gerçi kapitalizm, Selçukluların Ortadoğusu'ndan değil, fakat İtalya'nın da içinde bulunduğu Avrupa'dan filizlendi ve gelişti. Ancak bu fark, 11 veya 15. yüzyılları değil, ancak daha

sonrasını açıklar. Bu konular araştırılmalı, Siyasetname ve Hükümdar kitapları siyaset bilimine ve özellikle devlet teorisine katkıları açısından karşılaştırılmalıdır. Bu iş de yapılmamıştır.

Yine Kaşgarlı Mahmut ile çağdaş olan Balasagunlu Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig adlı büyük eseri, hep edebi açıdan ve bir öğüt kitabı olarak ele alınmıştır. Ona bakarsanız, Machiavelli'nin Hükümdar'ı da öğüt kitabı gibi değerlendirilebilir. Kutadgu Bilig'in devlet teorisi açısından karşılaştırmalı bir incelemesi de, önümüzdeki görev olarak durmaktadır.

Yusuf Has Hacip'in yaşadığı çağa bakıyorsunuz, yine 11. yüzyıl! Yani Kaşgarlı'nın yüzyılı. Kutadgu Bilig, 1069-1070'te yazılıyor, Divanü Lügat-it Türk ise 1074'te. Aynı yıllar!

Tarihçiliğimizin Tıkandığı ve Dayandığı Yer

Bu satırların yazarının ve bazı bilimsel sosyalist bilim adamlarının az sayıda çalışmaları dışında, Türk tarihi daha çok kendisini sağcı ve muhafazakâr olarak kabul eden bilim adamları tarafından incelenmiştir. Yusuf Akçura ve Fuat Köprülü gibi bilim adamlarımızı onlardan saymıyorum. Çünkü her ikisi de tarih yönteminde materyalistti; Fransız Sosyal Tarih Okulu'nun, Mignet'lerin, Thierry'lerin, Guizot'ların açtığı çığırı izlemişlerdi; hatta Tarihsel Materyalizmden de etkilenmişlerdi; dolayısıyla tarih araştırma ve incelemelerinde solculardı. Nitekim daha sonra gelen muhafazakâr tarihçiler onların ilerisine geçememiş, gerisinde kalmışlardır. 1945'lerde başlayan karşıdevrim, tarihçiliğimizi de etkilemiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur bölgesindeki Karız denen yeraltı su kanalları olayı[118] da göstermiştir ki, Türk tarihini tarihsel materyalistlerin incelemesi gerekiyor. Tarih incelemelerinin atılım yapması, teorik birikimle ve yöntemle ilgilidir. Teori ve doğru yöntem, tarih biliminin, toplam olarak toplumsal bilimlerin ilerlemesinin temel şartıdır. Şu an tarihçiliğimizin tıkandığı ve dayandığı nokta burasıdır.

118 Bkz. “Orta Asya Tarihi Yeniden Yazılacak”, Bilim ve Ütopya, sayı 123, Eylül 2004.

Kaşgarlı Mahmut Okumanın Büyük Mutluluğu

Eşinize, dostunuza, çocuklarınıza bir takım Divanü Lügat-it Türk alınız. Yurtdışındaki sevdiklerinize Kaşgarlı Mahmut yollayınız. Eşsiz bir hazinedir. Hepsi dört cilttir. Türk Dil Kurumu Yayınları'ndan çıkmıştır, ucuzdur. Çocuğunuzun başucuna koyunuz o ciltleri. Ama önce siz okuyunuz. Tadını aldığınız zaman göreceksiniz, Kaşgarlı Mahmut'u kana kana okumak, büyük bir mutluluktur. Türkçemizin derinliklerine ineceksiniz, evrenleşen büyük olanaklarını keşfedeceksiniz ve milletinizin büyüklüğüne ve uygarlık birikimine güveneceksiniz.

Sayfaları durdurulamaz bir merakla çevirirken, sizi şaşırtan bilgilerle de karşılaşacaksınız. Örneğin futbolu İngiliz icadı bilirdik değil mi, hayır, 11. yüzyıl Türkleri tepük oynuyordu. Kaşgarlı Mahmut, I. cildin 386. sayfasında şöyle yazıyor: "Kurşun eritilerek iğ ağırsağı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar."

Divanü Lügat-it Türk'te, çok görmüş ve geçirmiş bir milletin atasözleri de var: "Alın arslan tutar, küçin sıçgan tutmas." Bugünkü Türkçeyle: "Al ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz."[119] Al sözcüğü, bugün de Anadolu'da kullanılır, hile anlamına geliyor. Kuvvetin yetersiz olduğu yerde hile yeterli olabiliyor. Hazine bulacaksın orada diye, arslanı AB kapısına hileyle bağlamadılar mı?

119 Divanü Lügat-it Türk, c.III, s.412.

Peki bir çıkış yolu yok mudur?

Her zaman bir çıkış yolu vardır. "Kaynar öküz keçiksiz bulmaz", yani coşkun su geçitsiz olmaz![120]

120 Divanü Lügat-it Türk, c.I, s.390.

Her engelin bir geçiti vardır. Dağları yarıp geçecek kuvvet, bağrında Kaşgarlı Mahmut'lar yetiştiren o büyük milletin büyük birikimindedir.

V - OSMANLI'YA KALAN ORTA ASYA UYGARLIK MİRASI

Osmanlı‘nın yağmacılığa karşı feodal bir sistem oluşturduğu çok açıktır. Zaten Selçuklu ve Osmanlı dinamizminin sırrı da buradadır. Türklerin Anadolu'da üretim ve pazar güvenliğini sağlayarak gerçekleştirdikleri atılım, özetle meta ekonomisinin atılımıdır. Bu açıdan Osmanlı'nın kuruluşu için, "imparatorluktan imparatorluğa" demek daha doğru olur. Selçukluların imparatorluk atağı, Osmanlı'yla yeni bir açılım yapmıştır.

Feodal İlişkiler ve Devlet Mirası

Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin tartışmalar, bir yönüyle, hatta esas yönüyle Orta Asya mirası üzerinedir. Örneğin bazı bilim adamları, Osmanlı‘nın kuruluşunu "Yağmadan İmparatorluğa" başlığıyla açıklıyorlar.[121]

121 İskender Savaşır'ın yönetiminde gerçekleşen Maddî Tarih tartışmalarında, tarihçi Timuçin Binder, 2004 yılının Mayıs-Haziran aylarında, "İlk Osmanlılar: Yağmadan İmparatorluğa" başlıklı bir seminer verdi. Bu seminerle ilgili olarak, Doğu Perinçek ile Timuçin Binder arasındaki Osmanlı'nın kuruluşuna ilişkin tartışma, Bilim ve Ütopya dergisinin Ocak 2005 tarihli 127. sayısında yayımlandı.

Türklerin MÖ 1000'lerden başlayıp MS 1000'lere kadar süren kabile toplumundan feodalizme ilerleme sürecinin daha erken aşamalarında, "yağmadan imparatorluğa" geçişten söz edilebilir. Örneğin Hun konfederasyonunun veya Türk konfederasyonunun (Göktürkler) kuruluş dönemleri için bu nitelemeler daha kolay kullanılabilir. Ancak 13. yüzyıl

için, hele Selçuklu İmparatorluğu'ndan sonra bu kavramlaştırma, biraz zamanı şaşırmış (anakronik) oluyor.

Anadolu'ya göçenlerin daha Orta Asya'da iken, sınıflara bölündükleri ve meta ekonomisinin belli bir gelişme aşamasına vardıkları kesindir. Orta Asya'da uygar toplumu temsil eden şehirler ile kırsal alandaki göçebe örgütlenmeleri bir arada bulunuyordu. Kurulan hakanlıklar, meta ekonomisinin gelişmesine önderlik etmiş, yeni şehirler kurmuş ve geniş kırsal alanları da meta ekonomisine eklemlemişlerdi. Bu konuda yeni ve çok önemli bilgilere ulaşmış bulunuyoruz. II. ve III. bölümlerde belirttiğimiz gibi, Göktürk parasının bulunması ve Turfan'daki 2 300 yıllık yeraltı sulama kanalları, Orta Asya tarihinin yeniden yazılmasını gerektirecek önemdedir.

Türkler, daha Orta Asya'da iken, hatta Hunlar zamanından beri şehirler kuruyorlardı. Bu kitabın III. Bölümünde Karız kanalları anlatılırken, Hunların, daha sonra Göktürklerin ve Uygurların yönettiği Turfan havzasındaki çok gelişmiş şehir kültürüne ve yeraltında 5 bin kilometre uzunluğunda su kanalları yapan yerleşme iradesine değinmiştik.

Orhun Yazıtları, Göktürk Kağanlığı'nın kentleri fethettiğini ve yönettiğini anlatır. Öneğin Tonyukuk Yazıtı'nın birinci taşında şöyle yazar: "(Kağanımı) Şantung şehirlerine, denize kadar götürdüm. (Kağanım) yirmi üç şehri zaptetti."[122] Yine Orhun Yazıtları'nda Göktürk Kağanlığı'nın ikinci kuruluşu anlatılırken, Bilge Kağan'ın ağzından şöyle yazılmıştır: "'(İlteriş) başkaldırıyor' diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış."[123] Bilge Kağan Yazıtı'nın bir başka yerinde ise, Beş Balık'a, yani Beş Şehir diye anılan bölgeye yapılan sefere değinilir.[124]

122 Talat Tekin, Orhun Yazıtları, Simurg Yayınları, İstanbul, 1995, s.87.

123 Aynı eser, s.65.

124 Aynı eser, s.73.

Anadolu'ya gelen Oğuz (Türkmen) kitleleri de, daha Orta Asya'da şehirleşmişlerdi. İbn Fadlan'ın aktardığı üzere İdrisî, "Oğuzların şehri çoktur. Bunlar kuzeye ve batıya uzanmaktadır" saptamasıyla Oğuz şehirlerinin yaygınlığına değinir.[125] Türk kağanlıkları, daha Orta Asya'da iken, ticaret yollarına hükmetmiş ve ticaret uygarlığı kurmuşlardı. Bu konuda Prof. Dr. Faruk Sümer'in Eski Türklerde Şehircilik başlıklı kitabında geniş bilgi verilmektedir.[126]

125 İbn Fazlan, Seyahatname, yayınlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1995, s.45.
126 Bkz. Faruk Sümer, Eski Türklerde Şehircilik, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994. Yine bkz. Dr. Cengiz Alyılmaz, "Eski Türk Şehirleri ve Semerkant", Bilim ve Ütopya, sayı 123, Eylül 2004, s.23.

Orta Asya'da şehirler ve göçebe yaşamın geçerli olduğu bozkır, yan yanaydı ve birbirini tamamlıyordu. Ancak Orta Asya'ya hükmetmenin kuralı, şehirlerin ve ticaret yollarının ele geçirilmesiydi. Bu nedenle kurulan kağanlıklar, aynı zamanda şehir uygarlığına yönelişi ifade ediyordu. Bu yönelişin devletleşme sürecine denk düştüğü biliniyor.

MÖ 1000'den MS 1000'e kadar 2 bin yıl boyunca kurulup dağılan "kabile konfederasyonları"nı, 1973 yılında yazdığım Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek adlı kitabımda, devletin oluşması yönünde dalga dalga gelen örgütlenmeler olarak açıklamıştım. Ancak o zamandan bu yana, Avrupa merkezci bilgilendirmelerin dışına taştıkça ve somut gerçekliğe yaklaştıkça, bu görüşün gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna vardım. Orta Asya'da "Karız" denen sulama kanallarını ele alan III. bölümde ve "Kaşgarlı Mahmut'taki Şaşzaman" başlıklı IV. bölümde değindiğim gibi, Orta Asya'daki devlet ve ordu örgütlenmesi, Avrupa'daki benzerleriyle karşılaştırdığımız zaman, hayranlık veren bir düzeydedir. Tek başına bu olgu bile, "kabile konfederasyonu" diye adlandırdığımız örgütlenmelerin bazı bakımlardan Batı'daki devletlere göre daha gelişmiş özelliklere sahip olduğuna işaret eder.

Osmanlı Sistemini Feodaller Kurdu

Özetlediğimiz bu tarihsel gerçeklere dayanarak kesinlikle söyleyebiliriz ki, Osmanlı devletini yağmacı bir aşiret veya aşiretler grubu kurmadı; kuramazdı zaten. Kabile örgütlenmesi, Selçuklu'nun veya Bizans'ın yerini alamazdı.

Orta Asya'da tarihsel sürecin kenarında kalmış, dağlarda, ormanlarda veya yaylalarda kabileler halinde yaşayan milyonlarca göçebenin varlığını elbette inkâr etmiyoruz. Hatta onlar, Anadolu'da 18., 19. ve 20. yüzyıllarda

bile yaşıyorlardı. Ancak Osmanlı'nın kuruluşuna önderlik eden onlar değildi ve olamazlardı. Gelişmiş bir meta ekonomisi toplumunu onlar kuramazlardı. Çünkü imparatorluğun kurucu birikimine, kurucu örgütlenmesine ve kurucu ideolojisine sahip değillerdi. Osmanlı devletini Dadaloğlular değil, Osman Bey'ler kurdu. Kuruculardan söz ediyoruz, yoksa yeni toplumsal kuruluşun içine çekilenlerden değil.

Osmanlılar, Selçuklu'nun uç beyleriydi, feodallerdi. Yağmacı olsalardı, hükmettikleri bölgede pazar güvenliğini sağlayamazlardı; tarım için gerekli güvenlik koşullarını yaratamazlardı. İbn Battûta'nın tam çevirisi yeni çıkan Seyahatname'sine bakalım. Orada 14. yüzyılın başlarında Anadolu'daki bütün beyliklerin saraylarıyla, medrese ve ulemalarıyla, hamamları, çarşıları ve pazarlarıyla tam anlamıyla feodal bir düzen içinde yaşadıklarını ve yağmaya izin vermeyen bir sistem kurduklarını ayrıntısıyla görürüz. Büyük bir zevkle okunan bu kitabın Anadolu'yla ilgili bölümleri, bir bakıma Osmanlı'nın ve o zamanki Türk beyliklerinin uygarlık birikimini ve gelişmişliğini anlatır.[127]

127 Bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnamesi, çeviri inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, I ve II. cilt, İstanbul, 2004.

"Yağmadan imparatorluğa" teorisini üreten tarihçiler, Osmanlı devletinin kuruluşunu açıklarken, "askerî demokrasi"ye denk düşen bir yağma faaliyetine gönderme yapmaktadırlar. Oysa bir siyasal örgütlenmenin yağma faaliyetinde bulunduğunu kanıtlamak, o örgütlenmenin devlet öncesine denk düştüğünü açıklamak için yeterli değildir. Elbette her feodal sistem, dışa karşı "yağma" yapar. Ama yağma eylemi ile bir sistem olarak yağmacılığı birbirinden ayırmak gerekir.

Yağmacılık, toplumun yeterince sınıflara bölünmediği, meta ekonomisinin yeterince gelişmediği kabile toplumuna, "askerî demokrasi"ye denk düşer. İmparatorluk ise, meta ekonomisinin çok gelişmesinin veya kuvvetli bir gelişme eğiliminin ürünüdür. Geniş topraklara hükmetmeyi sağlayan biricik birleştirici harç, metadır; meta ekonomisidir. İmparatorluk, aslında meta ekonomisinin imparatorluğudur. Nitekim para ilişkisinin yeterince gelişmediği sistemlerin silahlı yayılmaları kalıcı değildir. Fethedilen toprakları belli bir hâkimiyet altında bir arada tutan ticarettir ve para

ilişkileridir. Bu açıdan her imparatorluk, yağmaya karşı çok kararlı yasalarla ve uygulamalarla, yeni bir asayiş ve iç barış sistemiyle kurulur ve gelişir.

Osmanlı devletinin kuruluşu dönemine ait bilgilerimiz, gerçekten de yetersizdir. Ancak tarihte neyin olabilip neyin olamayacağı konusunda bazı teorik bilgilerimiz var. Mesela Dede Korkut Hikâyeleri'nin kahramanlarından Bamsı Beyrek'in Sanayi Devrimi'ne önderlik edemeyeceğini biliyoruz. Medrese ve hamam olan yerde yağma sistemi olamayacağını da biliyoruz.

Osman Bey soyunun etnik kökeni pek önemli değildir. Önemli olan Anadolu'daki beyliklerin hemen hepsinin Oğuz kökenliler tarafından kurulmuş olmasıdır. Kurulan şey, toplumdur. Orada kurucu hanedanın etnik kökeni değil, kurulan toplumun birikim ve yeteneği belirleyicidir. Yani incelenen toplumun (hanedanın değil) yaşadığı bir tarihsel süreç var. O topluma o tarihsel sürecin dışından bir şey aşılanamaz. Her toplum, yapabileceği kadarını yapar; ona yapamayacağını hiçbir güç yaptıramaz.

Türklerin veya Ön-Türk adı verilenlerin aşağı yukarı 2 bin yıllık bir "yağmadan imparatorluğa" veya "kabileden feodal topluma" geçiş süreçleri vardır. Bu süreç, elbette dalgalar halinde ve iniş çıkışlıdır. Geri dönüşleri de içeren bir süreçtir. Bu süreçlerde imparatorluk atağının öncüsünü oluşturan aristokrasi, Mao Tun, Bilge Kağan, Cengiz Han vb örneklerde görüldüğü gibi, hep içte meta ekonomisini geliştirmek ve yağmayı yasaklamak, pazar güvenliğini sağlamak çizgisinde olmuşlardır ve olmak zorundadırlar.

Cengiz Yasaları nedir örneğin? Meta ekonomisini geliştirme yasaları değil mi? Elbette her sürecin içinde bazı sapmalar ve terslikler vardır. Bu da geçiş dönemlerinin özellikleridir. Yeni bir toplum oluşurken, eski de zaman zaman direncini gösterir. Osmanlı'nın kuruluşu bu sürecin artık aşağı yukarı tamamlandığı bir aşamadır.

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk'ü 1074'te yazıyor. Böyle bir kitap –basit bir sözlük değil, dillerin yapısını inceleyen karşılaştırmalı bir bilimsel eser– ancak kapitalizmin doğuş döneminde yazılabiliyor. Kuzey Afrikalı İbn Haldun da öyledir. Demek ki, Türk ve İslam Uygarlığı, 8-15. yüzyıllarda feodalizmin bir hayli gelişmiş bir evresine ulaşmıştı. Hatta o dönemin içinden baksak, kapitalizm sanki o coğrafyadan fışkıracak gibi görülebilir. Çok gelişmiş olmak, her zaman, bir aşama sonraki gelişmenin filizlenmesini getirmiyor. Çok gelişmişlik, bazen ve hatta genellikle bir kabuk oluyor. Mükemmellik, arkaya baktığınız zaman aşırı gelişmişliktir.

Ancak önünüze baktığınız zaman, kendisini aşma olanaklarını boğan bir zırh olmaktadır. Gelişme, yeni atağını, en gelişmiş alandan değil, daha az gelişmiş, dolayısıyla kabuk bağlamamış olan kenardan yapıyor.

Osmanlı'nın yağmacılığa karşı bir sistem oluşturduğu çok açıktır. Zaten Selçuklu ve Osmanlı dinamizminin sırrı da buradadır. Asya'dan gelen Moğol istilası olmasaydı, belki süreç kesintiye uğramayacak, daha da hızlı ilerleyecekti. Osmanlı kesintiye son veren, kesintinin aşılmasını sağlayan yeni atılımı örgütlüyor. Bu atılım, özetle meta ekonomisinin atılımıdır. Atılımı yapan önderlik ve toplum, yağma dönemini bir hayli arkada bırakmıştır. Bu açıdan Osmanlı'nın kuruluşu için, "imparatorluktan imparatorluğa" demek daha doğru olur. Selçuklu feodal atağı, Moğol istilasıyla kesintiye uğramış, arkasından kilidi Osmanlı atağı açmıştır. Selçukluların imparatorluk atağı, böylece Osmanlı'yla yeni bir açılım yapmıştır. 600 yıllık, Selçuklu'yu da katarsak 900 yıllık bir imparatorluk, ancak sağlam bir meta ekonomisi temelinde kurulur ve yaşayabilirdi. Selçuklu-Osmanlı devletlerinin bu 900 yıllık toplam ömrü, aslında güçlü bir meta ekonomisinin varlığını göstermek için, tek başına yeterli kanıttır.

Osmanlı Devletinde Ganimet

Osmanlı devletinin kuruluşunu açıklama iddiasındaki "Yağmadan imparatorluğa" teorisi, yağma ve imparatorluk kavramlarını belli toplumsal kuruluşları sınıflandıran isimlendirmeler olarak sunuyor. İmparatorluk, devlete, köleci veya feodal sistemlerin devletine denk düşen bir siyasal örgütlenmeyi ifade ediyor. Peki aynı teorinin ilk ayağını oluşturan "yağma" kavramı, hangi sınıflandırma içinde düşünülebilir? Bu teoride yağma, herhangi bir toplumsal kuruluşa eklemlenen bir ekonomik faaliyeti mi anlatıyor, yoksa bir toplumsal kuruluşu mu?

Eğer yağma, kabile toplumunda, askerî demokrasilerde veya feodal toplumlarda görülen bir ekonomik uğraş olarak görülseydi, o zaman kurulan teorinin "Yağmadan imparatorluğa" diye özetlenmesi yanlış olur. Çünkü "Yağmadan imparatorluğa" özetlemesinde, bir toplumsal kuruluştan diğerine geçiş iddası vardır. Eğer yağma bu teoride, bir toplumsal kuruluş

olarak görülmüyorsa, peki o zaman niçin “Yağmadan imparatorluğa” denmektedir? Kaldı ki, Osmanlı devletinin “Yağmayla kurulan bir imparatorluk” olduğu tezi de doğru değildir. Yağma faaliyeti ile elde edilen birikimin imparatorluğun kuruluşunda önemli bir rol oynadığı görüşü de tartışılır, biraz ilerde tartışacağız.

Önce şu tarihsel gerçek saptanmalıdır: Bütün imparatorluklarda, fetih ve ganimet, dolayısıyla savaş yoluyla mallara ve insana (köle) el konması olayı vardır. Bu nedenle Osmanlı devletinin kuruluş döneminde elde edilen ganimetlerle ilgili bütün somut kanıtları, Roma ve Bizans imparatorluklarının gelişmiş dönemlerinde de görebiliyoruz. Hatta kapitalizmin kuruluşunda başı çeken İspanya ve Portekiz imparatorlukları, Güney Amerika’yı fethederek Aztek ve İnka İmparatorluklarını yağmalamış, büyük miktarlarda altına el koymuşlardı. Haçlı seferlerinin tarihi de, bir yönüyle yağma tarihidir. Latin şövalyelerinin 1204 yılında İstanbul’da yaptıkları yağma, dünya tarihine geçmiştir.

Yalnız burada yağma kavramı yerine ganimet kavramını yeğlemek daha doğru olur. Türkçemizde ve tarih biliminde ikisi aynı değildir. Yağma veya çapul, her zaman rastlansa bile, daha çok devletin oluşmadığı kabile toplumlarının niteliğine uygun düşüyor. Ganimet ise, devletlerin ve imparatorlukların savaşla elde ettikleri kazançlar için kullanılabilir.

Osmanlı’nın kuruluş döneminde hâlâ kabile sisteminin olduğunu kanıtlamak için, yağma faaliyetinin varlığına değinilseydi, anlamlı olurdu. Ancak o zaman da şu sorun çıkacaktır: Osmanlı devleti kuruluş döneminde devlet değil miydi? “Yağmadan imparatorluğa” diye özetlenen teori, ister istemez bu soruları davet etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunda yağmanın belirleyici bir rol oynadığı savına gelince, gerçeklere uymuyor. Osmanlı devleti, hâkim olduğu topraklarda yağmaya izin vermediği, ticaret için gerekli düzeni, yani mal alışverişi için gerekli güvenliği sağladığı için kurulabilmiş ve büyük bir imparatorluğa dönüşebilmiştir. Osmanlı devletinde ganimetin varlığını reddediyor değiliz. Doğrudur, ganimet, belli zenginliklerin Osmanlı beylerinin elinde toplanması ve bir imparatorluğun kuruluşunun maddî temeline sınırlı katkıları açısından belli bir rol oynamıştır. Ancak imparatorluğun oluşmasındaki esas etken, ganimet değil, fakat ganimetin paylaşılmasını bile düzene bağlatan meta sistemidir; başka deyişle çapula izin verilmemesidir. Nitekim birçok örnekte de görüleceği üzere, Osmanlı

devletindeki ganimet ve haraç, fethedilen toprakların düzenlenmesinde, iki ayrı vergilendirme seçeneği gibidir. Ganimet, fetihten sonra bir bakıma bir defaya mahsus olarak alınan cezalı bir servet vergisi gibi bir içerik kazanmıştır.

Osmanlı devletini kuranların savaş yoluyla ganimet ele geçirmesi, tıpkı Roma imparatorluğu veya Portekiz ve İspanya örneklerini hatırlarsak, diğer Akdeniz ve Avrupa devletlerinde olduğu gibi, feodal kuruluşun ayrılmaz bir parçasıdır. Burada yağma veya ganimet olayının hangi sisteme eklemlendiği önemlidir. Osmanlı'da ganimet, kabile sisteminin bir uzantısı değil, feodal savaş sisteminin bir kurumudur.

Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin Önderlik Ettikleri Üretim Patlaması

Ganimet ile çapul arasındaki fark, ünlü devlet teorisyeni Oppenheimer'ın Devlet kitabında yer alan o öğretici benzetmesiyle, ayı ile arıcı arasındaki farktır. Ayı, bal kovanını dağıtır; yani kabileler arasında yapılan savaşlardaki çapulcuyu temsil eder. Arıcı ise, kovanı dağıtmadan balı alır; yani devleti temsil eder.[128]

128 Franz Oppenheimer, Devlet, çev. Alaattin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.75.

Selçuklu ve Osmanlı devletleri, ayıya değil arıcıya benzemektedir. Ganimetin düzenlenmesindeki kaygı dahi, arıcının kaygısıdır. Yani bu düzenleme, kovanı dağıtmadan balı almak amacıyla yapılmaktadır.

Bizans İmparatorluğu ile yükselen Selçuklu ve Osmanlı arasındaki fark da burada idi. Bizans, son dönemlerinde, kovanın yağmalanmasını önleyemiyordu. Köhneyen Doğu Roma imparatorluğu, soygunculuğu ve korsanlığı engelleyemediği için Anadolu'da tarım üretimi yapılan alanlar daralmış ve üretim sistemi ağır darbe yemişti. Bu nedenle zenginlik birikemiyor, soyguncular tarafından yağmalanıyordu.

Selçuklu ve Osmanlı devletleri, tarım ve ticaretin güvenliğini sağlayarak, geniş tarım alanlarını üretime açtıkları için, zenginlik birikimi için gerekli ortamı yarattılar ve Anadolu'da bir üretim patlaması gerçekleştirdiler. Bu tarihsel olgu, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarının kuruluş sırrının

yağma faaliyetinde değil, tam tersine çapulu engelleyen güvenlik sisteminde bulunduğunu haklı çıkarır.

Nitekim Claude Cahen gibi Batılı tarihçiler de, bu gerçeği saptamış ve Türklerin Anadolu'da kurdukları feodal sistemle gerçekleştirdikleri ekonomik gelişmeyi bütün kanıtlarıyla ortaya koymuşlardır. Selçuklu hâkimiyeti, özellikle 12. yüzyılda meta ekonomisini geliştirerek, şehir hayatında kuvvetli bir canlanmaya önderlik etmişti. O kadar ki, Cahen'in de saptadığı gibi, Bizans'ın son yüzyıllarında yıkıma uğrayan şehir hayatı, 14. yüzyılın eşiğine gelindiği zaman, Türklerin yönetiminde çok üst düzeye ulaştırılmıştı.[129]

129 Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1994, s.190 vd.

İşte Osmanlı feodal devleti, Anadolu'da bu miras üzerine kuruldu; bu dinamiğin önünü açtı; tarım ve zanaat üretiminde gerçekleştirdiği büyük sıçrama sayesinde büyük imparatorluğa dönüştü.

Selçuklu ve Bizans Mirası

Osmanlı toplum ve devletinin Selçuklu'nun devamı olmadığı yönündeki tezler de, gerçeğe uymuyor. Selçuklu ile Osmanlı arasında tarihsel bir devamlılık var. Osmanlı, bir bakıma Moğol istilasıyla mola veren Selçuklu kuruluşunun yeni bir atağıdır. İnsan unsuru, yani toplum aynıdır. Toplumsal kuruluş da devam ediyor. Yalnız merkez değişiyor; yeni tarihsel koşullarda Konya'dan Söğüt'e ve derken Bursa'ya taşınmış oluyor. Olay, "Hanedan değişikliği" kadar basit bir olay değil. Vurgulamak istediğimiz, Osmanlı devletinde, Selçuklu'nun toplumsal kuruluşunun esasta devam ettiğidir. İki devletin hâkim sınıfları ve halkları aynıdır; üretim ilişkileri ve kültür de aynıdır. Osman Beyler, Selçuklu devletinin parçalanmasıyla ortaya çıkan beylikleri yeniden birleştirerek, sistemi yenileyerek sürdürüyorlar ve Batı'ya doğru genişletiyorlar.

Osmanlı devleti, Selçuklu ve Bizans gibi biri genç ve dinamik, diğeri eskimiş iki büyük feodal imparatorluğun topraklarında ortaya çıkıyor ve o iki feodal imparatorluğun halkını (toplumunu) düzene sokuyor. O

toplumlar, feodalleşmiş toplumlardır, yağma toplumları değillerdir. Osmanlı, bu açıdan özellikle ve öncelikle Selçuklu İmparatorluğu'nun (ve elbette toplumunun da), biraz da Bizans'ın devamıdır. Öncelikle Selçuklu'nun devamıdır. Çünkü Selçuklu genç, yükselen ve kurucu bir imparatorluktur. Bizans ise, artık köhnemiş ve yıkıcı karakter kazanmıştı. Bu açıdan Osmanlı, Bizans'ın çok ilerisindedir. Bizans, hâkim olduğu topraklarda haydutların yağmalarını önleyemezken, tarımın ve ticaretin güvenliğini sağlayamazken, Osmanlı bunu sağlayabilmiş ve tarımdaki büyük üretim patlamasının koşullarını yaratmıştır. Bu nedenle Bizans yağmayı önlemeyen ve üretici güçlerin gelişmesine ket vuran bir rol oynarken, Osmanlı, genç ve dinamik Selçuklu'nun devamı olarak, meta ekonomisindeki gelişmeye yeni bir ivme kazandırmıştır. Osmanlı, bir bakıma Selçuklu dinamiğini yeni bir atakla sürdürebilmek için, köhneyen Bizans'ı yıkmıştır. 600 yıllık bir imparatorluğun herkesi şaşırtan dayanıklılığının temelinde işte bu birikim vardır.

VI - TÜRKLERDE İMPARATORLUK MİRASI

> "Tengri tek Tengri yaratmış Türk Bilge Kağan."
>
> Bilge Kağan[130]

130 Talat Tekin, Orhon Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

> "Sonsuz Tanrı'nın buyruğudur bu; gökte ancak bir sonsuz Tanrı vardır. Yeryüzünde de ancak bir sahibin olması gerekir. O da Cengiz Han'dır."
>
> Mengü Han[131]

131 Moğol Hakanı Möngke'nin Fransa Kralı IX. Luis'ye mektubundan aktaran: Rubruquis (Lászlo Rásónyi, Tarihte Türklük, s.52).

> "Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa, yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir."

Timur[132]

132 Bilim ve Ütopya, Mayıs 2005, sayı 131, Timur sayısı.

Krallar Dike Dike Okyanusun Kıyısına Kadar

"Turkland'da (Türk ülkesinde) on iki krallık ve bir krallar kralı vardı. Kentte on iki bey vardı. Bu beyler yiğitlikte her bakımdan dünyanın gelmiş geçmiş bütün diğer erkeklerinden çok daha üstündüler. (…) O kralların soyundan Odin, arkasında genç, yaşlı, kadın, erkek kalabalık bir grupla dünyanın kuzeyine doğru yola çıktı. Hangi ülkede, nereden geçerlerse geçsinler haklarında övgüyle söz ediliyordu. Onların insandan çok tanrılara benzedikleri söyleniyordu. Saxland'a (Saksonya) gelinceye dek durmadılar. Odin burada uzun bir süre konakladı ve buraların büyük bir bölümünü egemenliği altına aldı. Ülkenin korunmasını üç oğluna verdi. Birincisinin adı Vegdeg idi. Çok güçlü bir kraldı. Doğu Saksonya'ya hükmediyordu. Odin'in oğullarından bir diğerinin adı Beldeg idi. O, bizim şimdi Vastfalen dediğimiz ülkenin sahibi oldu. (…) Odin'in üçüncü oğlunun adı Sige'ydi. Onun oğlu Rere'ydi. Bu aile de şimdi Frankland (Fransa) dediğimiz ülkeye egemen oldu. İşte Vôlsungar (Volsoğulları) adıyla anılan hanedan bunlardan geliyor. Odin daha sonra yolunu kuzeye sürdürdü ve Reidgotfaland'a (Danimarka'da Yurtland) geldi. Burayı oğlu Sköld'ün korumasına bıraktı. Sköldsungar (Sköldoğulları) soyu da bunlardan geliyor. Onlar Danimarka kralları oldular. Odin duzeye doğru yolunu sürdürdü. Bugün Svitjod (İsveç) dediğimiz ülkeye geldi. Oranın kralının adı Gylfe idi. Aslav denen Asyalıların geldiğini duyan Gylfe hemen davrandı; Odin'e baş eğerek ülkesinin egemenliğini sundu. Nereden geçseler bu mutluluk sürdü ve buralara mutlu yıllar ve barış geldi. (…) Her yere Türk geleneklerine uygun ve eskiden Truva'da var olana benzer adalet getirdi. Daha sonra kuzeye doğru yola çıktı. (…) Bugün Norveç denen bu yere de oğlu Saming'i kral yaptı. Haleyja Anlatısı'nda belirtildiği gibi, bütün Norveç kralları, vezirleri ve diğer büyük adamlar onun soyundan türemişlerdir. (…) Asyalıların dili bütün bu ülkelerin içinde konuşulan dil oldu.[133]

133 Snorres Edda'dan bu bölümler için bkz. Prof. Sven Lagerbring, İsveççenin Türkçe ile Benzerlikleri, çev. ve haz.: Abdullah Gürgün, Kaynak

Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.75 vd.

Bu satırlar, İskandinav efsanelerinden, Snorres Edda'dan. Benzer anlatılar Hervavar Saga veya Bosa'da veya başka efsanelerde de var.

İskandinav efsanelerine göre, Asya'dan, Turkland'tan (Türk ülkesinden) Odin'in önderliğinde bir Türk boyu Avrupa'ya geliyor, Almanya'ya, Fransa'ya, Danimarka'ya, İsveç'e ve Norveç'e krallar dike dike Kuzey Denizi'nin kıyısına kadar ilerliyor.

Masallar veya efsaneler kuşkusuz tarih değil, ama her zaman gerçekle bir bağlantıları vardır.

Biraz da tarih kaynaklarına bakalım. İbn Batuta, ünlü Seyahatname'sinde 13. yüzyıl Kuzey Afrika'sını, Ortadoğu'sunu, Asya'sını ve Rus bozkırlarını anlatıyor. O zaman dünya uygarlığının merkezi olan bu coğrafyada yirmi kadar devlet var. Bu devletlerin hepsinin başında Türk hanedanları bulunuyor.[134]

134 İbn Batuta, Seyahatname, çev.: A. Sait Aykut, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Türklerin devlet kurma ve büyük ordular yönetme yeteneği Marx ve Engels'in de dikkatlerini çekmiştir. Mektuplaşmalarında bunların nedenlerini tartışıyorlar.[135]

135 Friedrich Engels: "Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie"; Marx-Engels, Rezensionen aus der "Neuen Rheinischen Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", Zweites Heft, Februar 1850; Friedrich Engels, Dialektik der Natur, Einleitung; Friedrich Engels: "Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft", in: Karl Marx/Friedrich Engels - Werke. (Karl) Dietz Verlag, Berlin. Band 19, 4. Auflage 1973, unveränderter Nachdruck der 1. Auflage 1962, Berlin/DDR. S. 189-201. Ayrıca Marx ile Engls arasındaki mektuplaşmalar.

İmparatorluk Kuruculuğu

Türk kavimlerinin imparatorluk eğilimini en vurgulu yansıtan, Fransız tarihçisi Roux olmuştur:

"Türkler, sözcüğün tam anlamıyla yeryüzünün hükümdarlarıdır."[136]

136 Jean-Paul Roux, Türklerin Tarihi, çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınları, 3. basım, İstanbul, Temmuz 2007, s.41.

Roux, ekonomik-toplumsal temeli üzerinde pek durmaksızın Türklerde "Bütün halkları birleştirme, dünyayı uyumlu bir yönelime ve barışa kavuşturma" idealine gönderme yapıyor ve bu olgudan Türklerin imparatorluk eğilimi ve kültürü diye söz ediyor.[137]Önemli olan bu eğilimin kurumlaşmış ve bir tarihsel mirasa dönüşmüş olmasıdır. Göktürk hakanları, gökte tek olan tanrının yerdeki tek oğullarıdır. Yine Timur'un "Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa, yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir" düşüncesi, aslında bu büyük mirasın teorileştirilmesidir.

137 Aynı eser, s.34 ve 269.

Bu tarihsel mirasın pratik gücü ise, birçok Batılı tarihçide hayranlık yaratmıştır ve açıklanmaya muhtaçtır. Roux, Avarların bir zamanlar "Bizim demirci kullarımız değil misiniz" diye küçümsediği Tukiue (Türk)'lere imparatorluk kurmak için yirmi yılın yettiğini saptıyor. Aslında bu olağanüstü hızlı örgütlenme, her zaman Göktürk örneğindeki kadar olmasa bile geçerlidir. Çünkü kuruluş yepyeni değildir; köklü bir mirasa dayanmaktadır. Bozkırdaki çeşitli kavimlerden boylar, bu gönüllü işbirliğine yatkındırlar.[138] Üstün otoriteyi kurmak için şiddet, zaman zaman gündeme gelse bile bütün Bozkırın yaşamını sürdürmek ve zenginleşmek için, huzur ve güvenliği sağlayacak üstün otoritenin kurulmasına ve "gönüllü işbirliğine" ihtiyacı vardır.

138 Aynı eser, s.101-106.

Merkezi otoritenin şiddeti, "gönüllü işbirliği"nin güvencesidir. Herhangi bir boylar topluluğu (bodun) o işbirliğini bozar veya işbirliğine başkaldırırsa, merkez onu bastıracak ve hepsinin ihtiyacı olan büyük beraberliği yeniden kuracaktır. Merkez, şiddet yoluyla değiştirilebilir. Ama üstünlüğü ele geçiren boylar topluluğu, yine o büyük beraberliğin merkezidir. Nitekim Hiungnu ve Avarlardan Göktürklere kadar 1000 yıl boyunca Orta Asya'da kurulan kağanlıkların merkezi, hep Ötüken kenti olmuştur. Bu olgu etnik kökeni veya soyu ne olursa olsun, Orta Asya'da birbirinin mirasçısı olan bir imparatorluk veya devlet geleneğinin oluştuğunu kanıtlar.

Bozkır imparatorluklarının merkezi otoriyeti sağlamak ve yaymak için kullandığı şiddet ile kurduğu düzen arasındaki çelişme, aslında İlk ve

Ortaçağın bütün devletleri ve imparatorlukları için geçerlidir. Kurulan imparatorluğun gücü, dayanıklılığı ve istikrarı, hem şiddetini, hem de kurulan düzendeki uyumun ve barışın boyutlarını belirler. Pax Romana (Roma Barışı) deyimi anlamlıdır. Pax Romana'yı sağlayan şiddetin örgütlü gücü ve kararlılığı, aynı zamanda barışın istikrarını ve dayanıklılığını da belirlemiştir.

Türk imparatorlukları için, tarihçilerin yaptıkları saptamalar da, bu çelişmeyi yansıtır. Şu çarpıcı ifadeler Roux'dan:

> "Türklerin serüveni talanlardan, kandan, ırza geçme olaylarından, yanan kentlerden, kafatası kulelerinden oluşuyor. (…) Ama aynı zamanda dinginlikten, barıştan, düzenden, örgütlenmeden, ölçülülükten, bilgelikten, yakarışlardan, hoşgörü ve dostluktan, kardeşlikten, ince zevkten, olağanüstü gizemcilik coşkularından, çok güzel sanat ve duygu ifadelerinden oluşuyor. Bu serüven, sıradan olanın üstüne çıkan her şey gibi, karşıtlıklar, aykırılıklar ve aşırılıklardan oluşuyor."[139]

139 Aynı eser, s.20.

Asya bozkırındaki kabileler arası anarşi ile merkeziyetçi büyük devlet arasındaki çelişme, MÖ 1000'den MS 1000'e uzanan iki bin yıl içinde, hep uygarlık atılımlarıyla, yani merkeziyetçi, güçlü devletler yönünde çözülmüştür. Merkezi büyük devlet kurma yönündeki imparatorluk kültürü, merkezkaçtan yana olan halkın kültürü ile sürekli çatışma içindedir. Kuşkusuz, bu imparatorluk kültüründe Asya bozkırının güneyindeki ve batısındaki uygarlıkların önemli etkileri vardır. Bu olgu, hem Türklerin alım yeteneğini göstermekte, hem de bu komşu uygarlıkları fethedip tepesine oturma olanağını da sunmaktadır. Asya bozkırı ile güneyindeki büyük uygarlıklar arasındaki bu ilişki ve etkileşim, bazen büyük sentezler yaratmış, kimi zaman da sayıca çok az olan bozkır fatihlerinin fethettikleri Çin ve Hint'te eriyip gitmeleriyle sonuçlanmıştır.

Bu öyle bir birikimdir ki, yalnız silahlı güç üstünlüğüyle açıklanamıyor. Türkler memlük (köle) olarak bulundukları ülkelerde bile, Mısır Memlukları ve Tulonoğulları örneklerinde görüldüğü gibi, bir süre sonra yönetme yetenekleri ve dinamizmleri ile ülke yönetimine gelmekte, yerli hanedanları devirmekte ve kendi hanedanlıklarını kurmaktadırlar. İbn Havkal, onlardan yetenekleri nedeniyle "Dünyanın en pahalı köleleri" diye söz ediyor.[140]

140 Aktaran: Roux, age, s.183.

Türklerin devlet geleneği, gelişmiş ve pratik bir bürokrasi örgütlemelerine de yansımıştır. Türk imparatorluk arşivlerinde bulunan “yüz milyondan fazla belge” kuşkusuz devletin yazıyla yönetilmesindeki titizliği gösterir ve tarihçilerin dikkatini çekmiştir.

Roux, geçmiş çağların eserlerine Türkler kadar meraklı bulunmadığını belirtiyor. Bu “antika” ve “koleksiyon” merakı, kuşkusuz tarihsel tecrübelere ve uygarlık birikimine ilgiyle açıklanabilir. Roux, Süleymaniye Kütüphanesi’nde 56.483 eser bulunduğunu, oysa Fransa Kralı Charles’ın kitaplığında öldüğü zaman ancak 1.200 eser olduğunu hatırlatıyor.[141] Elli kata yakın bu fark, aynı zamanda bir uygarlık karşılaştırmasıdır.

141 Roux, age, s.42 vd.

İmparatorluk ve ordu örgütleme kültürü denince bunun halkla bir ilgisinin bulunmadığı gibi yanlış bir kanı edinmemek gerekir. İmparatorluk kültürü hâkim kültürdür ve yönettiği bütün sınıfları, bütün toplumu biçimlendirir. Sınıfsal karşıtlıklara ve bu karşıtlığın belirlediği karşıt kültürlere rağmen, Türkler kavim olarak o imparatorluk kültürünün izlerini, kuşaktan kuşağa taşımışlardır.

Fransız tarihçi Roux bu kültürün çeşitli özelliklerini şöyle özetlemektedir:

> “Maddi ve manevi sağlamlık, yüksek onur, verilen söze sadık kalmak, ihanet edenlere karşı acımasızlık, ırkçılıktan uzak oluş, vurgulu bir askeri anlayış ve buna uygun erdemler, gözü peklik, savaşanlar arası dayanışma, üste kesin itaat, kendisinin ve başkalarının yaşamını hiçe saymak, idarecilik ve muhasebe anlayışı, arşivleme becerisi, toplumsal sınıfların çok güçlü bir biçimde yapılandırılmış olmasıyla birlikte aralarında geçiş yapma kolaylığı, bilim ve sanat sevgisi, büyük mimarlık başarıları, İslamiyet’in ancak çok yavaş bir süreçle yok edebildiği kadınların toplum içindeki şaşırtıcı sağlam konumları, din alanında bitmek tükenmek bilmeyen bir merak ve kiliseleri örgütleme çabası, hoşgörü, tasavvuf merakı ve bir tür alaycı kuşkuculuk. Zihniyet dilin yansıması (ya da dil zihniyetin yansıması) olduğuna göre, bu özellikler aynı zamanda Türkçenin özellikleridir.”[142]

142 Aynı eser, s.27.

Büyük Ordular Örgütleme Birikimi

İmparatorlukların toplumsal-ekonomik temeli, kuşkusuz ticarettir ve ticaret yollarına egemenliktir; ticaretin güvenliğini sağlamaktır. O nedenle imparatorluk güçlü ordu anlamına gelir. Paranın gücü ile silahın gücü, imparatorlukların gücünü oluşturur.

Çin imparatorluk kaynakları, Bizans, Arap, Rus kaynakları ve çağdaş tarihçiler, Türklerin ordu örgütlemedeki üstün yetenekleri üzerinde birleşirler.

Barthold, Cahen, Gumiliev, Koppers, Eberhard, Marx, Engels, Ligeti, Vladimirstov, Radloff, Németh, Menghin, Schmidt, Roux, Rásónyi, Toynbee gibi çok sayıda bilim adamı, Türk kavminin askeri örgütlenme birikimini vurgulamış ve bunun nedenlerini tartışmışlardır.

Türklerin örgütlenme ve düzen kurmadaki yeteneği Türk dilinin diğer dillerle etkileşimine de yansımıştır. Uygur araştırmacılarından değerli dostumuz Rukiye Hacı'nın Çincede devlet örgütlenmesine ait Türkçe kökenli kavramlar üzerine yazdıkları Bilim ve Ütopya dergisinde yayımlandı ve ilgi çekti.

Türkçede örgütlenmeyle ilgili orta, ordu vb. sözcüklerin türediği "or" kökünün Hint-Avrupa dillerini etkilemesi Gumiliev gibi büyük tarihçilerin de dikkatini çekmiştir.[143]

143 Gumiliev, Hunlar.

Or-gan (organ), or-ganization (örgütlenme), or-der (emir), Or-dnung (Almanca = düzen) gibi kavramların hep Türkçe or köküyle bağlantısı, Türklerin örgütlenme alanındaki evrensel etkilerinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Aynı şekilde eski devlet halinde örgütlenmelerin Türkçeye akraba toplumlarda Ur köküyle başlaması da, araştırılmaya muhtaçtır: Sumer başkenti Ur, Hurriler, Ur-artu, Divanü Lûgat-it Türk'te zenginlik ve devlet anlamına gelen ogur (bugün: uğur), Utrigur, Uygur vb. ve ogur kavramının boyların birliğini ifade eden oguz kavramıyla ilişkisi, tarihçilerin ve dilbilimcilerin önündeki sorunlardır.

Orta Asya imparatorluklarının, kimi zaman yüz binlerce savaşçıyı kapsayan büyük orduları, binlerce kilometre uzaklıklara taşıyabilmesi,

olağanüstü bir örgütlenme yeteneğinin belki de en önemli kanıtıdır. Hiçbir ilkçağ ve ortaçağ devletinde buna rastlanmıyor.

Çin kaynaklarına göre, Göktürklerin Kağanı İstemi, 6. yüzyılın ortalarında Turfan bölgesindeki Gaochang devletine ve diğer kent devletlerine 100 bin askerle saldırmıştı. MS 740'ta Kırgızlar Uygur Generali Julomoh ile birlikte oluşturdukları 100 bin kişilik atlı kuvvetiyle Uygur başkentini ele geçirdiler.[144]

144 Li Sheng, age, s.20 36, 37.

Son zamanlarda Türkçe çevirileri de yayımlanan ünlü Çin imparatorluk tarihi kayıtlarında Türk (Göktürk) kuvvetlerinin 1 milyon asker civarında olduğu düşünülüyor. Bazı tarihçiler bunu abartılı bulurlarken, Roux, Türklerde "her erkeğin en ileri yaşlara kadar asker" olduğunu belirterek, gerçeğe uygun görüyor. Yine On Oklar'ın (Maveraünnehir'deki Oğuzların kökeni) cepheye 300 bin asker sürdüğünden söz ediliyor. Hazarlar, Bizans imparatorluk ordusuna 40 bin asker vermektedir. 1402 Ankara Meydan Savaşı'nda Timur ve Yıldırım Beyazıt'ın ordularında toplum 1 milyon asker çarpışmıştı. Roux, o iki ordunun gelmiş geçmiş "en muhteşem ordular" olduğunu belirtiyor.[145]

145 Roux, Türklerin Tarihi, s.133, 331.

Cengiz'in çoğunluğu Türk olan orduları da tarihin tanıdığı en büyük, en savaşçı, en örgütlü orduları arasındadır. Cengiz ordusu 1219 yılında Barthold'a göre, 150-200 bin askerdi. Batu Han'ın ordusu 100 bini Türk olmak üzere 150 bin askerdi.[146]

146 Aynı eser, s.277-282. Aynı şekilde Raşit, Moğol ordusunun 13. yüzyıl başlarında 139 bin askerden oluştuğunu belirtiyor. (Bkz. Tarih Kolleksiyonu, c.I, II. Bölüm, s.362'den aktaran Li Sheng, age, s.34.

Fransız tarihçi Roux da, birçok tarihçi gibi, Türk ordularının "öfkeli bir grup vahşi olmadığını", "düzenli ve iyi yönetildiğini" belirler. Komutanların tartışılmaz otoritesi, harekâtı dışarıdan yönetmeleri askerlerin dayanıklılığı, fedakârlığı ve azla yetinmeleri, ordunun on, yüz, bin, on bin savaşçıdan oluşan birlikler halinde örgütlenmesi, süvari birliklerinin "birinci sınıf" nitelikleri, yay, ok, kılıç gibi silahların üstün özellikleri, son derece yaratıcı savaş strateji ve taktikleri herkes tarafından kabul edilmektedir. "İslamiyet Türklere bir din ve uygarlık verirken, Türkler de

bu dine ordularını vermişlerdi."[147] Oysa o büyük ordular da, ancak uygarlıkların kurup örgütleyeceği tarihi kurumlardı.

147 Aynı eser, s.131, 157, 277, 282.

Nitekim Türk ve Moğol İmparatorluklarının bu kadar büyük orduları örgütleyebilmesini, Marx ve Engels de aralarındaki mektuplaşmalarda uygarlık etkenlerine bağlamışlardı. Bu ordular Marx ve Engels'e göre, meta ekonomisi sayesinde çok uzak coğrafyalara sefer yapabiliyorlardı. Ordularla birlikte hareket eden geniş bir tüccar ve zanaatkâr kesimi, orduların ihtiyacı olan besinleri ve diğer malları parayla topluyor ve orduya satıyorlardı. Tarihte hiçbir imparatorluk, bu kadar yetkin bir sefer örgütlenmesine sahip değildi.[148]

148 Marx ve Engels, yukarıda 6. dipnottaki eserlere bkz.

Devlet ve Ordu Geleneğinin Toplumsal-Ekonomik Etkenleri

Türklerde devlet ve ordu örgütleme yeteneği ile atlı çoban kültürü arasındaki bağlantı konusunda, özellikle Koppers ve Menghin'in açıklamaları dikkat çekiyor. Asya'nın göçebe kültürü üzerine derin araştırmaları olan bu bilim adamları, atlı hayvan yetiştiriciliğinin göçebe kültürünün en ileri aşaması olduğunu vurgularlar. Bu kültürü Türklerin en eski ataları yaratmışlardır. Öntürklerin komşuları olan eski İndogermenler ve Sami kavimleri atlı hayvan yetiştiriciliğini Öntürklerden öğrendiler.[149]

149 Koppers, agy ve Rásónyi, Tarihte Türklük, s.17.

Göçebeliğin ilkel aşamalarında olan toplumlar örgütlenme açısından geri konumdadırlar. Ancak atlı hayvan yetiştiriciliği, göçebeliğin en ileri aşamasıdır ve üstün bir örgütlenme birikimini gerekli kılmaktadır. Savaşçı çoban kültürü bu aşamanın ürünüdür.

Menghin, Schmidt ve Koppers gibi bilim adamları atlı hayvan yetiştiriciliğinin en gelişmiş örneğinin Türklerin atalarında görüldüğünü saptıyor ve "olağanüstü devlet kurma yeteneğinin" bu kültür sayesinde geliştiğini, tarih, halk bilimi ve arkeolojinin bulgularına dayanarak açıklıyorlar. Onlara göre, "Eskiden çalışkan, fakat devlet kurmaya yetersiz çiftçi kavimlerle dolu büyük ırmaklar çevresinde de yüksek kültürler, ancak

savaşçı çoban kavimlerin akımlarıyla oluştu. Dünyanın başka yerlerinde de nerede güçlü ve sürekli devlet kurulmuş ise, orada kesin hayvan yetiştiren ögeler bulunmaktadır. Bunun kökü araştırılırsa, sonuçta Ural-Altaylı kavimlerin etkileri ile ilgisi görülür."[150]

150 Rásónyi, Tarihte Türklük, s.18 vd.

Atlı çoban kültürüne sahip olan toplumlar, büyük sürüleri yönetmekte, geniş alanlarda dolaşmaktadırlar. Otlakların paylaşılmasında kaçınılmaz olarak çatışmalar çıkmaktadır. Bütün bunların yanında göçebelik ve hayvan yetiştiriciliğinin gerekli kıldığı bütün nitelikler, örgütlenme yeteneğini geliştirmektedir. Bu hayat, toplumun ufkunu genişletmekte, cesaret kazandırmakta, oymağa bağlılık bilincini güçlendirmekte, hükmetme gururu vermekte, özetle devlet kurmak için bütün nitelikleri geliştirmektedir. "Bu ruhsal yetenek ve becerilerle yetişen insanlar", çiftçi kavimleri yendikten sonra sürülerini barındırma olanaklarına da kavuşmakta ve devlet kurucusu oluvermektedirler.[151]

151 Menghin, Archeologiai Ertesitö, 1928, s.35-38'den aktaran: Rásónyi, Tarihte Türklük, s.19 vd.

Menghin, bizim de 1980'lerde yaptığımız yayınlarda saptadığımız gibi, Ural-Altay kavimlerinin bu örgütlülüğünün kendisini iki eğilimde gösterdiğini belirliyor: Yapıcılık ve yıkıcılık. Menghin, Moğolların ikinci eğilimi temsil ettiğine işaret ediyor.[152]

152 Doğu Perinçek, Osmanlıdan Bugüne Toplum ve Devlet, "Politik Toplum Sivil Toplum" bölümü, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1991.

İngiliz tarihçisi Toynbee de, göçebe yaşamın çiftçiliğe üstünlüğü üzerinde durmuştur. Hayvanların evcilleştirilmesi yabani bitkilerin evcilleştirilmesinden üstün bir beceridir. Hayvancılığın zor doğa koşullarında yapılması, askeri yetenekleri de geliştirmektedir. Çoban kavimlerde ileriyi görüş, sorumluluk duygusu, fiziki ve ahlaki sağlamlık gibi özellikler daha iyi gelişmektedir.[153]

153 Toynbee, A Study of History, c.III, s.8, 13, 18'den aktaran: Rásónyi, age, s.19 vd.

Gelişmiş örgütlenme yeteneğini ayrım yapmaksızın göçebe hayatının her aşamasına değil de, atlı hayvan yetiştiriciliği ve çoban savaşçılığı denen en gelişmiş aşamaya bağlamak yerinde olur.

Savaşta atı ve yüksek at arabasını kullanmak; üzengiyi, eyeri ve pantolonu keşfetmek; süvari birlikleri kurmak; demiri ve madenleri işlemek; en sivri okları ve en uzağa atan yayları üretmek; Türkler büyük üstünlük sağlamıştı. Ancak bütün bu keşifler, yüz binleri harekete geçiren bir örgütlenme birikimiyle birleşince, Orta ve Kuzey Asya'da karşı konulması zor bir kuvvet ve devlet geleneği oluşmuştur.

Atlı çoban kültürüyle kurulan devlet, kaçınılmaz olarak ticaret yolları üzerinde egemenliğe yönelmektedir. Bozkırın gelişmiş düzeyde örgütlenmiş dinamiğinin hedefi, kentlerdeki zenginliklerdir ve ticaretin denetimidir.

Yine unutulmaması gerekir ki, atlı çoban kültürü, her zaman gelişmiş maden işleyiciliğiyle birlikte olmuştur. Bu olgu da atlı hayvan yetiştiriciliğinin, sıradan bir göçebe hayatı olmadığını gösterir.

Tarihçilerin en önemli vurgularından biri, Türk fetihleri ve göçleri ile ticaret arasındaki bağlantılardır. Roux'nun da saptadığı gibi fetihler ve göçler, kuşkusuz rastgele ve plansız değildi; beyler, komutanlar ve tüccarların bilgi alışverişiyle kararlaştırılıyor ve hazırlanıyordu. Asya yollarına gönderilen kervanların edindikleri ekonomik, coğrafi ve toplumsal bilgiler değerlendiriliyordu. O nedenle fetihler ve göçler, "bilinmeyen topraklara" yapılan macera seferleri değildi. Türk seferleri, "nereye gittiklerini, nelerle karşılaşacaklarını ve oralarda ne bulacaklarını çok iyi bilen" önderlikler tarafından planlanıyor ve yürütülüyordu.[154]

154 Roux, Türklerin Tarihi, s.15 vd, 126.

Türk devletlerinin yayılma yönlerini, büyük ticaret yollarına egemenlik tasarımı belirlemektedir. Ticaret yolları, üretim fazlasına, zenginliklere götüren yollardır. İmparatorluk eğilim ve ülküsü bozkırdan çıksa da ticaret yollarına egemenlik ülküsüdür.

Kuşkusuz Orta ve Kuzey Asya'nın büyük hayvan sürüleri üzerinde mülkiyete dayanan ekonomisi aynı zamanda geniş otlaklara da ihtiyaç duyuyordu. Ancak fetih ve göçlerde, bu yönelişin ikincil olduğunu görüyoruz.

Bu olgular, göçlerin ve fetihlerin, hayvancılıktan tarıma ve zanaatlara, kırlardan kentlere, doğal ekonomiden meta ekonomisine doğru bir yol izlediğini göstermektedir. Bu nedenle fetih ve göçlerin bir uygarlaşma atılımı olduğu saptanabilir.

On binlerce tomar belgeler, Uygurların çok gelişmiş bir hukuk sistemine sahip olduklarını, ticaret ve borçlar hukukunun çeşitli akitlerini bildiklerini, bono ve poliçe gibi senetleri kullandıklarını göstermektedir.

Kaldı ki, Orta Asya halklarının ekonomisi, geniş otlaklardaki hayvan yetiştiriciliği yanında madenlerin işlenmesini de içeriyordu. Birçok tarihçi, Türklerin "dünyanın en eski maden işleyicileri" ve "iyi sanatçılar" olduğunu saptamaktadır.[155] MS 552 yılında Türk (Göktürk) devletini kuran Aşina boyunun demirciler olması üzerinde pek durulmaz. Bu çok önemlidir. Göktürk İmparatorluğu'nu kuran önderliğin maden işleyicileri olması, aslında imparatorluğun yönünü de ifade etmektedir.

155 Aynı eser, s.47 vd.

Maden işleyen önderlik, atlı çoban kavimlerin olağanüstü dinamizmini harekete geçirmiş, 20 yıl gibi bir sürede dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuştur. Kuşkusuz bu olağanüstü hız, yalnız savaş yeteneğiyle ilgili değildi. Bozkırın çeşitli etnik kökenlerden gelen kabileleri gönüllü olarak birleşme eğilimindeydiler. Bu gönüllü birleşme, onlara ekonomik çıkar sağlıyordu ve Orta Asya devlet geleneğini besleyen çok önemli bir etkendi.

Halkları Birlikte Yaşatma Geleneği

İmparatorluk kültürü, bir yönüyle çeşitli etnik toplulukları birlikte yaşatma kültürüdür. Türk imparatorlukları, bütün imparatorluklar gibi, "halk mozayiği idi" ve "halkları uyum içinde bir arada yaşatmaya çalışıyorlardı. (…) Fetih hakkı olarak en yüksek görevler kendilerinin olduğu halde, ele geçirdikleri ülkelerin insanları onlardan uygarsa, yerli halkı güven gerektiren görevlere getirmekten çekinmemişlerdir."[156]

156 Aynı eser, s.40 vd.

"Gökyüzündeki tanrı gibi yeryüzünde de tek bir hükümdar olması" ideolojisi, kanbağına dayanan etnik kültürün aşılması ve çeşitli halkların tek bir otorite altında toplanmasını ve bir düzene sokulmasını ifade ediyordu. Daha Orta Asya döneminde ortaya çıkan bu ideal, İslamiyetin ümmet kültürüyle devam etti. Ümmet, kanbağına dayanan kabile ilişkilerinin

aşılmasıydı; kavimleri bir araya getiren bir feodal imparatorluk sisteminin halk unsurunu tanımlıyordu. Bu Orta Asya'nın konfederasyon ve imparatorluk geleneğinde çok daha önceden vardı. İskitler olsun, Hiungnular olsun, denetledikleri coğrafyalardaki halkları kaynaştıran bir süreci başlatmış ve yürütmüşlerdi.

Pasifik Okyanusu'ndan Hazar'a, hatta Karadeniz'e uzanan çok geniş bir alanda, halkları denetim altında tutan büyük tecrübeler, etnik ve ırkçı bağnazlığı reddeden bir kültürü geliştirdi. Birçok tarihçi gibi Roux da, Türklerin "savaşlarda hoşgörüsüz görünebildiklerini" ancak etnik bağnazlık örneklerine, "kendiliğinden olaylarda nadir olarak" rastlandığını belirtiyor. Çünkü kurdukları devletler, yalnız zora değil, "gönüllü işbirliğine" ve "herkesin uzlaşmasına" da dayanıyordu.[157]

157 Aynı eser, s.44, 101, 106.

Bu kaşnaşmalar sonucu, Türklerin "karakteristik fiziksel özelliklerini saptama olanağı kalmamıştı, hiçbir ırksal özellikleri yoktu". Türklerin damarlarında, "Moğol, Çinli, İranlı, Yunan, Kafkas, Rus, Afrikalı kanı akmaktaydı". Bu harmanlanma çok eski zamanlarda başlamıştı. Örneğin Kırgızlar, Hint-Avrupa kökenli, Paleo-Asyalı idiler. Öntürklerin hepsi brakisefal (yuvarlak kafalı) değillerdi.[158] Türkçe konuşan halklar, mavi gözlü, sarışın, Hint-Avrupa kökenliler ile Mongolsu Asyalıların sürekli kaynaştıkları bir geçmişten geliyorlardı. Binlerce yıllık bu etnik harmanlanma, Türkler arasında ırkçı anlayış ve eğilimlere zemin bırakmamıştı. Bu nedenle Asya'daki çeşitli halkların Türk mü, Moğol mu, Tunguz mu, İranlı mı, Slav mı, Hint-Avrupa kökenli mi olduğu gibi sorulara ilişkin tartışmaların çoğu zaman içinden çıkılamamaktadır. Mezarlardan çıkarılan kemikler, öncelikle Türkler açısından bu sorunun cevabı için ölçüt olamıyor. Çünkü ırksal özellikler Türk ile örtüşmüyor. Dil, önemli fakat o da kavmin kökeni açısından her zaman geçerli bir ölçü değildir. Çünkü dün şu dili konuşan halkların öbür gün başka dilin yaşam havzasına girdiği görülüyor. Bütün bu süreçler, imparatorlukların başını çektiği bir arada yaşama kültürünü besliyor ve geliştiriyor.

158 Aynı eser, s.27, 29, 53, 88.

Asya'nın bütün imparatorluklarında görülen bu bir arada yaşama kültürünün en köklü olduğu kavim Türklerdi.

İmparatorluk ve Tek Tanrı

Türklerde tek tanrının çok erken bir çağda ortaya çıkmış olması, tarihin esrarını çözecek çok önemli bir olgudur.

Koppers, Türklerin ataları olan Altaylı kavimlerin ve komşuları eski İndogermenlerin başlangıçta tek tanrıya taptıklarını, daha sonra alt tanrıların ortaya çıktığını belirtir.[159]

159 Koppers, "Urtürkentum und Urindogermenentum", Belleten, V, s.481 vd.

Koppers'in bu belirlemeleri Mısır'da ve genel olarak Ortadoğu'da tek Allah'ın ortaya çıkması sürecine ters görünüyor. Bilindiği gibi Mısır'da farklı kabilelerin ilahları, imparatorluk sürecinde merkezi devletin oluşmasıyla ortadan kaldırılmış ve tek Allah aynı zamanda tek merkezi otoritenin ideolojik güvencesi olmuştu.

Koppers, Orta Asya'daki gelişmiş atlı çoban kültürünün yaratıcısının Öntürkler olduğunu belirtir. Buna bağlı olarak aralarında kanbağı da kurulmuş olan Öntürkler ile Eski İndogermenlerin "ortak sosyolojisinde", büyük aile, ataerkil örgütlenme, dünyaya ilk gelenin hukuku, kadın satın alma, güneş efsanesi, ateşe saygı gibi unsurların Öntürklerde daha köklü ve daha saf olarak bulunduğunu saptar. Bu saptamada tek tanrı modelinin Orta Asya'da İndogermenlerden önce Öntürkler içinde oluştuğuna işaret eder.

Bu kadar köklü bir tek tanrı kurumunun dilbilimsel kanıtları da vardır. Bizim bildiğimiz dünyadaki ilk tanrı kavramının Türkçe olması anlamlıdır. İster Sumerce ile Türkçe arasındaki akrabalık nedeniyle olsun, ister Sumercedeki Tingir sözcüğünün Türkçeye geçmesi nedeniyle olsun, Türkçede tanrı kavramının köklerinin bu kadar eski olması, Türklerin uygarlık geleneğinin derinliğiyle ilgilidir. Kaldı ki, Türkçede tanrı kavramının kök hecesi olan "tan" kavramının varlığı, bu sözcüğün Türkçe kökenine de işaret eder.

Türklerin daha Hiungnular öncesinden sahip oldukları tek tanrılı dinleri, bizce merkeziyetçi eğilimlerinin yansımasıdır. Tek tanrı, her zaman kabile sisteminin ötesinde güçlü ve merkezi devletin ideolojisidir. Türklerdeki "Tengri" kavramının köklerinin ta Sumerlerdeki Tingir'e kadar uzaması, bu ideolojik mirasın derinliğini anlatır.

Hiç umulmadık tarihçilerin bile Türklerin dininin “Şamanizm” olduğundan söz etmeleri gariptir. Uygarlık sürecinin kenarında yaşayan ilkel Türk toplulukları kuşkusuz Şamanizme, yani büyücülüğün bir türüne inanıyorlardı. Ancak Türk hakanlarının, beylerinin dinleri vardı. Onlar yeri ve göğü yaratan bir Göktanrının varlığına inanıyorlardı ve o tanrının en azından sözcük olarak ta en eski tanrıya, yani Sumerlerin Tingir’ine kadar uzanan bir geçmişi vardı.

Tanrı, uygarlığın başında ortaya çıkmıştır ve devletin varlığına işaret eder ve imparatorluk kültürünün bir belirtisidir.

İslamiyetin de, diğer Müslüman kavimlere göre, Türklerde en güçlü, en kurumlaşmış ölçülerde yaşaması, kuşkusuz imparatorluk kültürüyle bağlantılıdır. Büyük, güçlü ve sürekli imparatorluklar, halk üzerindeki ideolojik hegemonyasını ancak çok güçlü ve kurumlaşmış dinsel inançlarla sürdürebilir. Devlet ne kadar güçlü ise, sınıf hâkimiyet sisteminin ideolojik aygıtı ve din de o kadar güçlendirilmiş olacaktır.

Timur’un “Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa, yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir” sözünün kökleri, Göktürk Yazıtları’na kadar uzanıyor. Bilge Kağan, bizim bildiğimiz tek tanrı ile hükümdar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan en özlü açıklamayı yapmıştır.

İmparatorluğun getireceği “barış”, halkları bir arada yaşatma ve kaynaştırma kültürü (daha sonra ümmet), Tanrı ile en sağlam ideolojik güvencesine kavuşmuş oluyor. Türkler, Ortadoğu uygarlığının ürettiği Allah’ı, kendi imparatorluk kurma süreçlerinde keşfetmiş ve geliştirmişlerdi. Tartışılmaz ve yasaları kesinlikle uygulanacak bir otorite, kutsallıkla güvence altına alınmış bir düzen kurma birikimi, İslamiyet için kuvvetli bir tarihsel zemin yaratmıştı.

Türk toplumunda dinin gücü ve kurumlaşması da, diğer İslam toplumlarından farklı olarak, kesintisiz büyük devlet ve imparatorluk geleneğiyle bağlantılıdır.

Uygarlık ve Devlet

Kültür, hepimizin bildiği gibi insan emeğinin ürünü olan her şeyin toplamıdır. Özel mülkiyetin derinleşmesiyle sınıflara bölünen toplumların kültürlerine ise uygarlık diyoruz. Uygarlık, tarih sonrası toplumların kültürleri oluyor. İlkokulda "tarih yazıyla başlar" diye öğrenmiştik. "Tarih Sumer'de Başlar" diye kitaplar çıktı. İkisi de doğru. Çünkü ilk yazıya Sumer'de rastlıyoruz. Yazı olması için, toplumun tükettiğinin ötesinde bir üretim fazlası, dolayısıyla gelişmiş bir özel mülkiyet olması gerekiyor. Yazı, zenginliklerin kaydedilmesiyle, ticaretle başlıyor. Değişim ekonomisi paranın icadını gündeme getiriyor. Zenginliklerin belli ellerde toplanması, toplumun sınıflara bölünmesi anlamına geliyor. Bu durumda devlet ve ordu kaçınılmaz oluyor. Marx'ın dediği gibi nerede zenginlik varsa, orada devlet vardır. Ordu da vardır. Çünkü devlet, her şeyden önce silahlı yaptırım gücüdür; silahlı güç tekelidir. Devlet aynı zamanda hukuk demektir. Tarımın, el sanatlarının, ticaretin, bilimin, sanatın gelişmesi, hep devlet ve orduyla olacaktır. Bir üretim fazlasının oluşmasından devlet halinde örgütlenmeye uzanan ve birbirini tetikleyen bütün bu süreçler aslında tek bir süreçtir; ona uygarlık diyoruz.

İlkokulda öğrendiğimiz, "Uygarlık yazıyla başlar" formülünün üzerine "Uygarlık devletle ve orduyla başlar" diye de yazabiliriz. Toplum, henüz devlet halinde örgütlenmemişse, toplumdan ayrı bir silahlı güç oluşturulmamışsa, uygarlık da henüz yoktur. Uygarlık, devleti ve orduyu örgütleme kültürüyle ortaya çıkacaktır. Tarımı, sanayiyi, zenginlikleri geliştirecek bir güvenlik ve barış ortamı devletin gücüyle sağlanacaktır. Ve kuşkusuz o devletin sahibi olan bir hâkim sınıf vardır. O hâkim sınıf, denetimi altındaki üretim fazlasını o devlet sayesinde büyütecek, kurduğu üretim ve bölüşüm sistemini o devletle ve orduyla koruyacak ve geliştirecektir.

Uygarlığa ilişkin ilk bilgileri ve tanımları içeren bu girişi gereksiz bulan okuyucularımız olacaktır. Ne var ki; özellikle bilimsiz solda uygarlık ile devlet arasındaki zorunlu bağlantı hep gözardı edilmiştir. Hatta devlet, ordu ve düzen kavramları, kimi "sol" çevrelerde, uygarlık karşıtı etkenler olarak görülmüştür. Aslında doğuş ve gelişme dönemlerinde devlet ve ordu karşıtlığı, her zaman uygarlık karşıtlığına denk düşmüştür. Çünkü uygarlığı geliştiren koşullar ve süreçler, ancak ve ancak devletle ve orduyla sağlanır. Devlet ve ordu, tıpkı özel mülkiyet ve değişim ekonomisi gibi, uygarlığın olmazsa olmazıdır.

Uygarlıkların Özgünlüğü

Söylemek gerekli mi, ama söylemeden geçemiyoruz: En büyük üretici güç insandır. Teknolojiyi yaratan da insandır.

Üretim fazlasının koşullarını oluşturan teknolojilerden ve değişim ekonomisinden devlet ve orduya kadar uygarlığın çeşitli etkenleri, her uygarlıkta farklı ağırlıklarda gözüküyor. Örneğin, Sumer uygarlığı deyince, aklımıza ilk gelen, Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde kurulan bentlerdir. Sulama teknolojisindeki bu önemli gelişme, tarım üretiminde büyük patlamaya, üretim fazlasına, değişim ekonomisinde büyük gelişmeye yol açmış ve Sumer uygarlığı, kendisinden sonraki bütün uygarlıkları etkileyen ilk örnek olarak ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bütün uygarlıklar, üretim fazlasından devlete doğru bir seyir izler. Ancak bu süreçte, değişik toplumlarda değişik uygarlık etkenlerinin öne çıktığı görülüyor. Her uygarlığın özgünlüğü adına söylenecekler de burada başlıyor.

Örnekler üzerinde konuşmaya devam edersek, Atina uygarlığı dendiği zaman, akla deniz ticareti gelir. Sumer'de de sulama teknolojisinin oynadığı rol, Atina'da deniz ticaretindedir. Atina uygarlığı, başka uygarlıkların ürettiği artı ürünleri Akdeniz'de taşıyarak, olağanüstü gelişmiş bir meta ekonomisi yaratmıştır. Bu meta ekonomisi Roma örneğinde de görüleceği gibi, insanın kendisini de alınan satılan bir meta haline getirmiş ve Batı'da hâlâ hayranlıkla anılan bir köleci uygarlık kurmuştur.

Roma uygarlığı deyince ilk akla gelen hukuktur ve elbette devlet düzenidir. Çok gelişmiş bir değişim ekonomisi, olağanüstü yetkinlikte bir özel mülkiyet ve ticaret hukuku yaratmıştır ki, kapitalizmin gelişme yıllarında o Roma hukuku yeniden keşfedilmiş ve "para-mal-para" formülüyle özetlenen kapitalist meta ekonomisinin hukuk sistemine kaynak olmuştur.

Büyük ırmakların çevresinde doğan Çin, Hint ve Mısır uygarlıkları, Anadolu uygarlığı, İslam uygarlığı ve en son kapitalist uygarlıkların özgünlükleri üzerine de daha ilk bakışta söylenecek gözlemler vardır.

Türklerin Uygarlığa Katkısı

Peki Türkler, daha doğrusu Türk kavminin yaşadığı süreçler, uygarlığın neresindedir?

Önce Türk kavramını hatırlayalım.[160] En nesnel tanım, bugün Türkçe dediğimiz dili konuşan halkların Türk olarak kabul edilmesidir. Türkçe, hiç kuşkusuz Türk kavramının ortaya çıkmasından önce de vardı. Çin ve Rus kaynaklarında Jonglar, Tiler, Beitiler, Tieleler, Citiler, Dinglingler, Kırgızlar vb. diye anılan kavimlerin, Türk kavramından önce tarih sahnesinde görülen, Türkçe konuşan halklar oldukları saptanmaktadır. Hiungnu (Hun)'ların da Çin'in kuzeyindeki kavimlere hükmettikleri biliniyor ve Türkçe konuştukları yaygın kabul görüyor. Bugün Rus bilim çevrelerinde de önemsenen bazı Çin tarihçileri, yazdıkları Türk tarihlerine İskitler'le başlıyorlar. Daha derinlere gidilecek olursa Sumerler, Hurriler, Mitanniler ve Urartular gibi Mezopotamya ve Anadolu'da büyük uygarlıklar kurmuş halkların Türkçe ile akraba, bitişgen diller konuştukları, bilim çevrelerince saptanmıştır.

160 Türklük kavramı konusunda bu kitabın I. bölümüne bakınız.

"Türklüğü" tartışma konusu olan uygarlıkları ve halkları bir kenara bırakıyoruz. Hunlardan başlayacak olursak, Türk veya Öntürk diyebileceğimiz kavimlerin en önemli özellikleri, geniş coğrafyaları denetim altına alan büyük devletler ve büyük ordular örgütlemedeki olağanüstü birikimleridir.

Bu bölüme o nedenle İskandinav efsaneleriyle başladık. Asya'dan Turkland'dan birkaç kabileyle Güney Almanya'ya gelen Odin adındaki "bilge ve kahraman", Almanya'nın, Fransa'nın, Danimarka'nın, İsveç'in başına kendi oğullarını kral dike dike okyanus kıyısına kadar geliyor, oraya Norveç'in tepesine de bir kral dikiyor. Bir tek okyanusa kral atamıyor. İskandinav söylenceleri, Odin'in geldiği Turkland'ın on iki krallıktan oluştuğunu, başlarında da bir krallar kralı bulunduğunu belirtiyor. Ve Türk ülkesinin kralları (hakanlar) yalnız yiğitlikleriyle değil, ondan önce bilgelikleri, becerileri ve erdemleriyle tanımlanıyor. "Onların insandan çok tanrılara benzedikleri söyleniyor." İskandinav söylencelerine kadar giren, bir örgütlenme birikimi, bütün büyük tarihçilerin dikkatini çekmiştir.

Öncelikle belirtelim: Hiçbir ilkel toplum, büyük ordular, geniş alanlara hükmeden konfederasyonlar ve imparatorluklar örgütleyemez. Nasıl barajlar, zenginlik, altın, yazı, demiri işlemek, para, ticaret, geometri,

matematik, felsefe, gelişmiş sanat birer uygarlık alameti ise, güçlü devletler ve büyük ordular örgütlemek de, en önemli uygarlık kanıtlarındandır. Çünkü zenginlik olmadan, meta ekonomisi ve ticaret olmadan imparatorluklar ve büyük ordular da olmaz; olamaz. Bütün imparatorlukları var eden, değişim ekonomileridir. Ve bütün fetihler de, en sonunda üretim fazlasını kontrol etmek ve ticaret yollarına egemen olmak içindir.

Türklerin evrensel uygarlığa katkısı, dünya tarihinde atlı çoban kültürünün ilk yaratıcısı olmaları yanında devlet ve ordu örgütlemedeki tecrübeleridir. Bu birikim, büyük zenginliklere hükmetmek ve kendine özgü bir sınıflaşma ile kuşkusuz bağlantılıdır. Başka türlü de olamaz. Çin kaynakları, Orta Asya'nın Seyhun-Ceyhun ırmakları arasında MÖ 10-7. yüzyıllar arasında aşamalı olarak sınıflı topluma geçildiğini saptıyorlar.[161] Bu temelde kurulan büyük örgütlenmenin giderek devletin, imparatorluğun en önemli eylemi Orhun Yazıtları'nda söylendiği gibi "tüz etmek" ve "kop etmek"tir; yani düzene sokmak ve bütünleştirmek!

161 Lisheng, *age*, s.4.

"Tüz etmek" ve "kop etmek" sayesinde, özel mülkiyetin ve ticaretin gelişmesi için güvenlik koşulları yaratılmaktadır. "Tüz etmek" ve "kop etmek" eylemi, bozkırdan çıkan halkların büyük imparatorluklar kurmalarındaki sırrı vermektedir.

MÖ 1000'lerden, İskitler ve Hunlarla başlatılabilecek Orta Asya bozkır konfederasyonları-imparatorlukları birikimi, Orta ve Kuzey Asya'da sürekli bir örgütlenme geleneği yaratmıştır. Büyük başlıkları esas alırsak, İskitler, Hunlar, Avarlar, Eski Türkler (Göktürkler), Uygurlar, Hazarlar, Kırgızlar, Karahanlılar, Gazneliler, Oğuzlar, Selçuklular, Moğollar, Timurlular diye devam eden büyük örgütlenmeler, aslında büyük bir mirasın tek bir gelenek halinde yüzyılları aşarak sürüp gelmesi olayıdır. Anadolu Selçukluları, Osmanlılar, Altınordu gibi Orta Asya coğrafyasının dışındaki imparatorluklar da kuşkusuz Orta Asya mirasıyla bağlantılıdır.

Bazı farklılıklar taşısa da, sonuç olarak Çin'in kuzeyindeki, Türk, Moğol, Tunguz vb. Asya halkları büyük konfederasyonlar içinde ve aynı geleneği bir sonraki atılıma taşımaktadır. Bu büyük örgütlenmelerin başına kim geçerse geçsin, en sonunda Türkçe konuşan veya Türkleşen hâkim sınıfların, beylerin, hanedanların hükmetmesi de çok önemli bir tarih gerçeğidir.

Birçok Batılı ve Doğulu tarihçinin Türklerin devlet ve ordu birikimlerinin büyük bir uygarlık mirası olduğuna dikkat çektiğini görüyoruz. Batı merkezli önyargılardan kurtulan herkesin, Türk kavimlerinin uygarlık birikimleri konusunda varacağı görüşlerin aynı gerçekler üzerinde oluşması doğaldır.

Uygarlaşma ve Türkleşme İlişkisi

Türk kavramı, Türkçe konuşan halklar içinde, önce bir kabilenin (boyun), hatta belki de bir soyun adı iken, Çinlilerin Tukiue/Tucyu dedikleri Türük kağanlığı ile hızla Türkçe konuşan halkların hepsini kapsayan geniş bir içerik kazandı. Hatta yabancılar, Rus bozkırlarına kadar uzanan büyük coğrafyadaki bütün halklara dışarıdan “Türk” diyorlardı.

Tarihçiler, bu süreci gözlemleyerek, Türklerin “asla etnik olmadıklarını” saptarlar. Türkler, “rastladıkları her kavimle” karışmışlardı. Dilleri çok büyük bir çekim gücüne sahipti. Bu da bir kaynaştırma ve özümleme etkeniydi. Rus tarihçisi Gumiliev 6-14. yüzyıllar arasında Pasifik Okyanusu’ndan Marmara Denizi’ne uzanan ticaret yollarıyla ilişkili halkların hızla Türkleştiklerini belirler. Çünkü bu yollarda konuşulan geçerli dil, Türkçe idi. Bu tarihsel tecrübeler, yani Türkçenin bir imparatorluk ve ticaret dili olması, kurallarının sağlamlığını ve gelişmişliğini de açıklar.

İmparatorluk süreçleri, Türk kavramına etnik anlamlar yükleyen bütün yorumları geçersiz kılmış ve siyasal içerik kazandırmıştır. Hiungnu (Hun) kağanı Maotun, MÖ 176’da Çin İmparatoru’na yazdığı mektupta 26 ülkeyi ele geçirdiğini ve halklarını Hiungnu yaptığını söylüyordu. Bozkır imparatorluklarına isimlerini veren İskit (Saka), Hiungnu, Türk gibi topluluklar, başlangıçta etnik anlamlar taşısalar bile, tarih sahnesine çıkıp bir konfederasyon ya da devlet adına dönüştükten sonra etnik çeperlerini parçalayarak siyasal anlam kazanmışlardır. Bu siyasallaşma, aynı zamanda kavimlerin hızla harmanlanması süreciyle birlikte yaşanıyordu. Etnik harmanlanma, siyasallaşma ve uygarlaşma süreçleri birbirini ateşliyordu ve iç içe geçmişti.

Ancak bu etnik harmanlanmanın da bir yasası vardı. Özümlenme Orta Asya'da devlet modelini kurmuş ve uygulamış olan Türklere doğru idi. Moğolların ve diğer Orta ve Kuzey Asya kavimlerinin devlet ve ülke yönetiminde Türk tecrübelerini örnek aldıklarını tarihçiler genellikle saptamışlardır. Yeni konfederasyon veya imparatorlukların başında hangi kavmin boyları bulunursa bulunsun, Türkler hızla yönetici kesim içinde yer alıyorlardı. Bu olayla birlikte yeni devletin yöneticilerinin Türkleşmesi süreci de başlıyordu.[162]

162 Barthold, Tarihte Türk Dünyası, çev. M.A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, Temmuz 2008, s.15 ve 65; Roux, age, s.268 vd.

Bu olgulara dayanarak, bu kitabın ilk basımında Türkleşme ile uygarlaşma arasındaki ilişkiye dikkat çekmek istemiştim.

Türk kavramının kendisi, bir siyasallaşma, devlet kurma, dolayısıyla uygarlaşma sürecinde tarih sahnesinde görüldü. MS 5-6. yüzyıl öncesinde kuşkusuz daha sonra Türk diye isimlendirilen kavimler vardı, ancak onlara o zaman Türk denmiyordu. Türk denseydi, bu kuşkusuz en başta Çin kaynaklarına yansıyacaktı. Bugün Çin tarihçileri, eskiden Tiler, Beitiler, Jonglar, Tieleler, Citiler, Hiungnular, Dinglingler, Kırgızlar vb. diye adlandırdıkları halkların sonradan Türk üst başlığıyla isimlendirildiğini saptıyorlar. Türük (Göktürk) kağanlığının kurulmasıyla başlayan yeni siyasallaşma ve uygarlaşma dalgası burada bir dönüm noktası oluyor. Daha sonra Asya bozkırında kurulan yeni kağanlıklar da, uygarlaşmanın göreli kenarlarında yaşayan çeşitli halkları, devlet halinde örgütlenmenin, meta ekonomisinin, zenginleşmenin, özetle uygarlaşma süreçlerinin içine kattı. Bu yaşanırken, o güne kadar Türk olmayan, Türkçe konuşmayan bazı halkların hızla Türkleştiği görülüyor. Çünkü Türk dilini konuşan halklar, Orta Asya devlet geleneğinin en etkili örneklerini yaratmışlardı, bu geleneğin merkezinde bulunuyorlardı. O nedenle hangi halkı kucaklarsa kucaklasın, Orta Asya devlet geleneği, esas olarak Türk damgalı idi. Moğollar'ın, Kitanlar'ın, Altınordu'nun devletleşirken, hızla Türk devlet birikimi ile buluşması kaçınılmaz olmuştur.[163]

163 Roux, age, s.156 vd, 168 vd, 271, 286 vd.

Türk tarihi de göstermektedir ki, devlet kurma, ordu örgütleme, uygarlaşma süreçleri, aynı zamanda kan bağının çözülmesi ve etnik çeperlerin parçalanması sürecidir. Şöyle de söylenebilir: Etnik yalnızlık veya etnik tutarlılık varsa, uygarlık yoktur. Uygarlık varsa, o toplum artık etnik olarak soyutlanmış değildir; başka kültürlerle alışverişe girmiş, kaynaşmış ve karışmıştır.

Uygarlık ile fetih arasındaki ilişki ayrıca incelemeye değer. Mezopotamya, Anadolu, Çin, Hint, Mısır, Yunan, Roma, İslam, Orta Asya vb., bütün Eski ve Ortaçağ uygarlıkları bu açıdan çok öğreticidir. Uygarlıkları fatihler kurmuşlardır ve her kurulan uygarlık, fatih olmuştur. O nedenle İlkçağın ve Ortaçağın fetihlerini, demokratik devrimlerin ulusal kaderi tayin hakkı veya insan hakları açısından ele almak, tarihin dışına düşmek anlamına geliyor. Tarih Vakfı gibi Batı ülkelerinden verilen kaynaklarla işletilen kurumlarda başlatılan, "Türklerin Anadolu'yu işgalleri"ne ve genel olarak "fetihlere" ilişkin tartışmalar, tarihin dışındaki tartışmalardır ve bugünkü emperyalist "fetihlerin" psikolojik savaş görevleriyle bağlantılıdır.[164]

164 Gündüz Vassaf'ın Tarihi Yargılıyorum başlıklı kitabı ve Halil Berktay'ın Türklerin Anadolu'yu fetihlerini "işgal" olarak tanımlayan tezleri ekseninde bu tür metafizik tartışmaların yürütüldüğü görülüyor. Bir örnek: Ayşe Alan, "Tarihi Yargılıyorum", Tarih Vakfı Eğitim Bülteni, Toplumsal Tarih, Haziran 2008.

İlkçağın ve Ortaçağın fetihleri, demokratik devrimlerle başlayan çağdaş dünyanın işgalleri ile karıştırılmamalıdır. İşgal, vatan ve millet sonrasına ait bir kavramdır. Fetih ise, sınıflara bölünmüş, başka deyişle uygarlaşmış toplumların kurdukları devletlerin, başka toplumların üretim fazlalarına el koymak için başka ülkeleri askeri yöntemlerle ele geçirmeleridir. Bu açıdan her fetih ve eski tipte sömürgeleştirme (kolonizasyon), Finike, Atina, Kartaca ve Roma'dan Asyalı örneklerine kadar uygarlaşma süreçlerinin devamıdır ve nesnel olarak uygarlıklar arasında yeni etkileşimlere yol açmıştır. Şurası da bir gerçektir: Bugün dünyanın hiçbir ülkesinin halkı, o toprakların eski yerlileri değildir. Herkes, her kavim, bulunduğu coğrafyaya

sonradan göç ederek, orada yaşayanları bazen sürerek, bazen onlarla kaynaşarak yerleşmiştir. Bunun istisnası bulunmuyor veya biz bilmiyoruz.

Dünyanın en geniş alanlara göç eden, fetihler yapan kavmi olması, Türkleri evrensel tarihle ve uygarlıkla kaynaştırmıştır. Birçok tarihçi gibi Roux da, "Evrensel tarihin Türklerle kucaklandığını" belirtiyor.[165] Türkleri çıkardığınız zaman evrensel bir tarih yazılamayacağını söyleyen tarihçiler de olmuştur. Göçler ve fetihler yoluyla dünyanın neredeyse bütün uygarlıklarıyla alışveriş içine girmeleri, Türklerin tarihini olağanüstü çekici hale getirmiştir.

165 Roux, age, s.19.

Bu özellik, Türkleri farklı uygarlıklardan öğrenme, farklı kültürlerin kurum ve ilişkilerini alma (Reception = İktibas) ve benimseme konusunda olağanüstü becerikli hale getirmiştir. Türklerin dünyanın neredeyse bütün yaygın dinlerini şu veya bu tarihte kabul etmiş olmaları da kuşkusuz bu tarihle bağlantılıdır. Bu nedenlerle Türk tarihi, sürekli güçlü merkezi otoriteyi besleyen tutucu bir imparatorluk kültürü ile yine o imparatorluğun farklı kültürlerde alışverişe giren yenilikçiliği arasındaki çelişmelerin tarihidir. İmparatorluk olgusu, bir yandan istikrarlı düzeni gerekli kılmakta, bir yandan da fetihlerle yeni gelecek arayışlarına girmektedir. Bu çelişmeler, Türklere aynı zamanda uygarlıklar arasında köprü rolleri vermiş, çeşitli uygarlıkları kaynaştıran pratik ve deneyci özellikler de kazandırmıştır.

Sonuç: Asya'nın İmparatorluklar Mirası, Çağdaş Devrim Coğrafyasını Belirliyor

Peki, Türklerin imparatorluk kültürü, bugün hangi kurum ve ilişkilerde yaşamaktadır? Emperyalizm ve devrimler çağına baktığımız zaman, Mazlumlar Dünyası'nda veya kapitalizme geç giren Doğu ülkelerinde, dört önemli devrim coğrafyası görüyoruz: Rusya, Türkiye, İran ve Çin! Onlara benzeyen bir de Hindistan var. Bu dört coğrafya aynı zamanda Asya'nın büyük imparatorluklar mirasını taşıyan coğrafyalardır. Emperyalizme karşı büyük direnişlerin, büyük devrimlerin bu ülkelerde yaşanması rastlantı mıdır?

1905 Rus Devrimi, 1908 Genç Türk Devrimi, 1907-1909 İran Devrimi, 1911 Çin Demokratik Devrimi 20. yüzyılın başındaki birinci dizi demokratik devrimlerdir.

1917 Şubat ve Ekim'deki Rus Devrimleri, 1920 Türk Devrimi, 1927-1949 Çin Devrimi ve Hindistan'ın sömürgeciliğe karşı mücadelesi Doğu'nun ikinci devrim dizisidir.

Bugüne bakıyoruz; Rusya, Çin, İran, Hindistan arasındaki Avrasya yakınlaşmasında, Türkiye'nin kaçınılmaz olarak yer alacağını herkes görmektedir. Dünya dengelerini değiştirecek büyük Avrasya ittifakının bileşenlerine bakıldığı zaman, yine Asya'nın büyük imparatorluk mirasıyla karşılaşıyoruz. Çünkü imparatorluk Eski ve Ortaçağ uygarlıklarının siyasal biçimidir. O uygarlık mirası, çağımızda başı dik ve bağımsız yaşamak, kendisine güvenmek, eskiyi yıkmak, yeniyi kurma birikimi olarak, kurumlarda ve halkların bilincinde kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve gelmektedir. Kuruculuk, yapıcılık, sistemler oluşturmak, uygarlık yaratmak için zorunlu yeteneklerdir.

Türklerin dünya imparatorluklar tarihindeki yeri ve birikimi, 20. ve 21. yüzyılın büyük devrim pratiklerinde kendini göstermiştir ve göstermeye devam edecektir.

Kuruculuk ve yapıcılık ile devrim arasındaki zorunlu bağlantı üzerinde pek durulmaz. Oysa devleti ve toplumu yeniden kuramayacak herhangi bir girişim, eskiyen sistemi yıkamaz. Devrim, yıkmak için değil, kurmak ve yapmak içindir. Çünkü toplumun çarkı dönecektir. Üretim güçlerini boğan eski kurum ve güçlerin yıkılması, yenilerinin kurulması ve yapılması içindir. Tarihin yasalarından biridir: Yeniyi kuramayacak olan eskiyi yıkamaz. Bu yasa, bir anlamda toplumların yaşama eğilimlerinin şaşmazlığıyla bağlantılıdır.

İmparatorluk ve ordu örgütleme birikimi, her zaman bir kurma ve yapma birikimidir. Başka deyişle, bir devrim birikimidir. Türklerin tarihinde bu birikim, fazlasıyla vardır.

Devlet birikimi olmayan ülkelerde, kalıcı devrim ve sosyalizm tecrübelerine rastlanmıyor.

Emperyalizm çağının milli demokratik devrim ve sosyalizm tecrübeleri, eski imparatorluklar mirasını biriktiren büyük milletlerin yaşadığı coğrafyalarda gerçekleşti ve dünyayı etkileyen örnekler yarattı. Büyük gelecekler, büyük uygarlık mirasıyla yaratılıyor. Türklerin imparatorluklar

ve ordular örgütleme yeteneği, bir uygarlık ve devrim mirasıdır. 20. yüzyıl tarihi bunu kanıtlamıştır.

21. yüzyıl da aynı gerçeği bir kez daha insanlığın değerlendirmesine sunacaktır.

SONUÇ - TÜRKLERİN UYGARLIK MAYASI

Türklerin uygarlık mayasını oluşturan üç etken göze çarpıyor: İmparatorluk kuruculuğu, ticaret yolları üzerindeki egemenlik ve Türk dilinin gücü. Orta Asya’da birçok boylar topluluğu, uygarlık sahnesine çıkarken Türkleşiyorlar. Tarih eşiğini aşarken Türkleşme olayı, Orta Asya’da bir model oluşturmuştur. Uygarlaşmak ile Türkleşmek arasındaki bu bağlantı, Türk kavramını ve Türk mayasını açıklayan en önemli olgudur.

Çamura Üflenen Ruh

Kutsal kitaplarda, Tanrı’nın insanı, çamuru üfleyerek yarattığı anlatılır. O çamura verilen tanrısal ruh, efsanelere göre, hayatın da kaynağı oluyor.

Kavimlerin ve milletlerin de bir maddesi, yani hamuru vardır; bir de ruhsal şekillenme denen mayası, daha yaygın bir ifadeyle kültürel etkeni vardır. Tabii hiçbir milletin hamuruna o maya, herhangi bir doğaüstü güç tarafından üflenerek konmuyor. Milletlerin mayası, başka deyişle kültürel birikimi tarih içinde oluşuyor. Benzetmede hata olmaz; çamura ruhu üfleyen, tarihin kendisidir; başka deyişle hayat denen maddî süreçlerdir.

Türklerin hamurunu, bu kitapta inceledik. O hamur, çok çeşitli etnik kökenlerin karışmasıyla oluşmuş. Türkler, belki de dünyanın en çok göç eden ve en çok fetheden kavmi olarak, aynı zamanda çeşitli etnik gruplarla en çok harmanlanan, en çok özümleyen kavmi de olmuş. Elbette başkasını

özümlerken, kendisi de o başkasına özümlenmiş. Türk, maddî olarak bu hamurun adıdır.

Türklerin mayasına gelince, Türklerin uygarlığa sıçrama ve uygarlıklar kurma tarihi, o mayayı oluşturuyor. Türklerin yaptığı, ürettiği bütün maddi ve manevi değerler, başka deyişle Türklerin kültürü de diyebiliriz buna, veya Türklerin uygarlık birikimi!

Peki bu uygarlık birikimi nasıl özetlenebilir? Kuşkusuz her toplumun, benzer süreçlerde diğer toplumlarla benzer içerikte olan, ancak biçimsel açıdan kendine özgü diyebileceğimiz bir kültürü var. Bu kültüre, devletli toplumlarda uygarlık diyoruz. Türklerin mayası ya da kültürü derken, Türk uygarlığının öne çıkan etkenlerini kastediyoruz.

Üç etken göze çarpıyor:

Bir: İmparatorluk kuruculuğu.

İki: Ticaret yolları üzerindeki egemenlik.

Üç: Türk dilinin gücü.

Bu üç etkeni, sırasıyla ve kısaca özetlemek istiyoruz.

Bir: İmparatorluk Kuruculuğu

Türk kültürünün mayasını oluşturan en önemli etken, imparatorluk kuruculuğudur, yani siyasal etkendir. Türkler, Hint ve Çin'in kuzeyinde kalan bütün Asya halklarını bir araya getiren konfederasyonların ve imparatorlukların örgütlenmesinde başka kavimlerle karşılaştırılmayacak bir rol üstlenmişlerdir. Bu miras, daha sonra Ortadoğu, Anadolu, Kuzey Afrika, Urallar, Rus bozkırları ve Kırım merkezli, Akdeniz'i içine alan ve Avrupa içlerine kadar uzanan imparatorluklarda da devam etmiştir.

İmparatorluğa sıçrama sürecinde oluşan boylar örgütlenmesi (Ogur veya Oguz veya Bodun), o dönemin askerî teşkilatı olan orda (ordu) ile birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Beylere bağlı olan bodunun askerî teşkilatı orda idi. Boylardan oluşan oguz (veya bodun) ve onların askerî örgütlenmesi olan orda, zamanla devlete ve orduya dönüştü. Batı dillerinde örgütlenme anlamına gelen organ ve organisation gibi sözcüklerin Türkçemizdeki or ile aynı kökten gelmesi, burada hemen akla geliyor. Göktürk parasını ele

aldığımız II. bölümde daha ayrıntılı olarak incelediğimiz kavramlar buluşmasına, burada bir kez daha dikkat çekmek istiyoruz. Or, ok, okuz, orda, bodun, il, töre gibi tarihöncesinden gelen kavramlar, Türklerin devlet kuruculuğu dönemlerinde birbiriyle bağlantılı anlamlar kazanıyor. Zenginlik, mülk, boy, boylar topluluğu, halk, ülke, ordu, örgütlenme, görenek ve hukuk gibi anlamlara gelen bu kavramlar, tarihsel süreç içinde yeni anlamlar yüklenmiştir. Kavramların buluştuğu eksen ise, devletleşme, imparatorluk kurma, hukuk yaratma ve uygarlığa sıçramadır. Bu kavramların değişme ve gelişme sürecini incelemek, bir bakıma Türk kavimlerinin devlet kurma ve uygarlaşma sürecini incelemektir.

İki: Ticaret Yolları Üzerindeki Egemenlik

İkinci uygarlık etkeni, birinciye bağlı olarak Türklerin ticaret yolları üzerindeki egemenliğidir. O kadar ki, ticaret, Hunlardan Osmanlılara uzanan neredeyse 2 bin yıllık bir dönemde, Asya'nın doğusundan Ortadoğu'ya kadar, Türk imparatorluklarının denetiminde yapılıyordu. Ticaretin, başka deyişle meta ekonomisinin uygarlığa geçişteki belirleyici önemine II. bölümde geniş olarak değindik. Bu egemenlik, yani ticaretin güvenliği, Türk mayasının ikinci önemli etkenidir.

Ticaret, her zaman barışla birliktedir. Kervanların başındaki tüccarlar, birbirlerini "selam", yani barış diye selamlarlar. Ancak o barışı sağlayan, silahlı güçtür; yani ordudur. Barış, her zaman üstün bir otoritenin silahıyla sağlanmıştır. Türkler, bunu iyi örgütleyebildikleri için, büyük zenginliklere hükmedebilmişlerdi. Ticareti örgütleyebilmek için, orduyu örgütlemek gerekir. Orduyu örgütlemek için de, zenginlik gerekir. Türklerin devlet ve ordu kurmadaki birikimleri, nedense hep Türklerin zenginlik birikiminden koparılarak ele alınmıştır. Oysa tarihteki her büyük çaplı cengâverliğin kaynağında büyük zenginlik birikimi ve büyük örgütlenme yeteneği vardır.

Üç: Türk Dilinin Gücü

Üçüncüsü, Türk dilinin gücüdür. Türk dilinin gelişmesi, kuşkusuz büyük imparatorlukların ve ticaretin gücünden besleniyordu. Türkçenin kıtalararası bir dil haline gelmesi ve diğer dilleri kendi içinde eritmesinin tanihsel nedeni de budur.

Bir dil, yerelliği aştığı ölçüde uygarlık dili olur. Tarihe baktığımız zaman, Türk dili çok geniş alanlarda ve derin lehçe farklarına bölünmeden konuşulmuştur. Örneğin çok ilginçtir, Batı Türkleri içinde konuşulan Türkçedeki lehçe farkları, kapitalizmin ileri milletlerinden olan Almanlara göre daha azdır. Bunu Osmanlı devletine kadar ulaşan bir tarihsel sürece ve en son Cumhuriyet Devrimi'ne borçlu olduğumuz söylenebilir.

Türk dilinin Orta Asya'daki tartışılmayan üstünlüğünün kökünde büyük olasılıkla ta Sumerlere, İskitlere (Sakalara), Kafkaslar'ın ve Anadolu'nun bitişken dil konuşan diğer halklarına kadar uzanan bir dil alışverişi ve bir dil mirası yatmaktadır.

Çeşitli bulgular, Türk diye anılan kavimlerin, Pasifik'ten Ural'lara kadar bütün Kuzey Asya, Kuzey Çin, Orta Asya, Hazar ve Kafkas kökenliler ile Ortadoğu (Anadolu ve Mezopotamya) kökenlilerin karışımından oluştuğunu göstermektedir. Bu harmanlanma, yalnız Türkler Kafkaslar'a, Ortadoğu'ya ve Anadolu'ya geldikten sonra değil, binlerce yıl öncesinden başlayarak gerçekleşmiştir. Yeni bulgular, yalnız Asya içlerinden batıya doğru değil, aynı zamanda batıdan Asya'ya doğru göçler olduğunu da göstermektedir. Türkçe ile İndogermen veya Ariyen denen diller arasındaki ilişkinin köklerinin çok eskilerden geldiği görülmektedir.[166]

166 Türklerin çok eski ataları ile İndogermenlerin ataları arasında Orta ve Güneybatı Asya'daki karışma ve ilişkiler konusunda Koppers'in çalışmaları ilgi çekiyor: Koppers, "Urtürkentum und Urindogermanentum", Belleten, V, s.481-525; Die Indogermanenfrage im Lichte der historischen Völkerkunde", Anthropos, XXX, 1935; Pferdeopfer und Pferdekult der Indogermanen, Wiener Beitraege IV, 1936, s.304 vd.

Sumerce ile Türkçe arasındaki akrabalıklar, Sumercenin bütün uygarlık dilleri üzerindeki etkileri, İskitlerin ve Hunların bir yandan Hint-Avrupa kavimlerini de kucaklamaları, İran'la, Çin'le ve Hint'le bağlantı ve ilişkileri, Türklerin Slavlar ve Araplarla iç içe yaşamaları ve harmanlanmalar vb., çok zengin dil alışverişlerinin de ortamını yaratmıştır.

Kökleri ve kuralları dayanıklı olan bu dilin diğer dünya dilleri ile şu an çok esrarlı görünen ilişkileri henüz yeterince açıklanabilmiş değildir. Bitişgen dillerden olan Türkçenin bu yapısını korumakla birlikte yapısal olarak kendisine benzemeyen Hint-Avrupa dilleri ile alışverişinin sanıldığından çok daha eski ve yoğun olduğunu gösteren belirtiler bulunuyor.

Bunca göç, bunca fetih ve yayılıma, bunca alışveriş ve macera içinde, insana hayret veren, Türk dilinin yapısı ve kurallarıyla bu kadar sağlam kalabilmiş olmasıdır.

Türk dilinin istisnalara pek yer vermeyen olağanüstü kuralcı yapısı ile yine çağlar boyu kesintisiz sürüp gelen imparatorluk geleneği arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Bu büyük tarihsel miras, bu büyük kültürel harmanlanma, Türkçenin büyük gücünü yaratmıştır. Bu yaygın dil alışverişi içinde, sağlam bir temelin, bir omurganın bugüne kadar bozulmadan geldiğini görüyoruz. Bu, hayranlık uyandıracak bir olaydır.

Türkçenin bu gelişmişliği veya daha kapsamlı ve çok boyutlu bir deyişle Türk uygarlık birikimi, başındaki soy başlangıçta hangi etnik kökten gelirse gelsin, Orta Asya'da kurulan hakanlıkları, hızla Türk dilinin etki alanı içine çekmiştir. Türk uygarlık birikimi ve Türk dili, etnik kökeni farklı toplulukları da kendi içinde eritmiş ve onları Türk dilli halklara dönüştürmüştür.

Ünlü Alman dilbilimcisi Max Müller, 1861'de yayımlanan eserinde, Türkçenin açıklığını ve düzenliliğini vurguladıktan sonra, "ünlü bir doğubilimci"nin değerlendirmesini aktarıyor: "Türkçe öyle düzenli, öyle uyumludur ki, insanda bir seçkin bilginler kurulunun yaratımıymış gibi bir izlenim uyandırır." Ancak Müller'in Türkçeye hayranlığı daha da ileridir: "Hiçbir kurul böylesine güzel bir dil yaratamazdı" diye ekler.[167]

167 Müller'in Leçons sur la science du langage (1864) başlığıyla Fransızcaya çevrilen Dilin Bilimi Üstüne Dersler başlıklı eserinden aktaran: Prof. Dr. Tahsin Yücel, Türkçenin Kurtuluş Savaşı, Istanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000, s.7-8.

Prof. Dr. Tahsin Yücel'e göre, Muller'in adını vermeden görüşünü aktardığı "ünlü doğubilimci", çok büyük bir olasılıkla, 1790 yılında,

Eléments de la langue turque (Türk Diline Giriş) başlıklı Türkçe dilbilgisi kitabını yazmış olan Pierre-François Viguier'dir.

Türkçenin "matematik bir dil" diye nitelenen son derece gelişmiş kuralları ve gelişme yeteneği, tarihin derinliklerinden gelen bir uygarlık mirasına dayanmaktadır.

Bu uygarlık mirası, en başta büyük devletler kurma yeteneğidir. Geniş siyasal birlikler, kuralları sağlam ve istikrarlı bir dilin temelini oluşturmaktadır. Yine geniş coğrafyalara hükmeden bu imparatorluklar, Türk lehçelerinin birbirinden farklılaşmalarını da önlemekte, dil birliğini sağlamaktadır. Çuvaşça ve Yakutça dışında, Türkçenin bütün lehçeleri birbirine yakındır.[168]

168 Roux, Türklerin Tarihi, s.31.

Tarih Eşiğini Türkleşerek Aşmak

Orta Asya'da birçok boy veya boylar topluluğu, tarih sahnesinin eşiğinde iken, Orta Asya'nın şu veya bu kavmindendir; ancak tarih ya da uygarlık sahnesine çıkarken Türkleşiyorlar. Aslında bu tarih eşiğini aşarken Türkleşme olayı, Orta Asya'da bir model oluşturmuştur bile denebilir. Uygarlaşmak ile Türkleşmek arasındaki bu bağlantı, Türk kavramını ve Türk mayasını açıklayan en önemli olgudur.

Bu tarihsel gerçeğin açıklanması gerekir. Özellikle Türklerin uygarlık birikimini hafife alan tarihçilerin de bu konuda bir açıklamaları olmalıdır. Nasıl olmaktadır da, uygar görmedikleri bir kavim, Orta Asya'nın diğer halklarını kendi içinde eritmekte ve Orta Asya'nın uygarlaşma ataklarına çoğu zaman kendi damgasını vurmaktadır? Nasıl olmaktadır da Türkçe, Asya ile Ortadoğu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yollarının ve imparatorlukların dili haline gelmektedir?

İmparatorluk, ticaret ve ticaretin ihtiyaçlarına cevap veren bir dil: Bu üç unsur, ancak uygarlık başlığı altında toplanabilir. Büyük miras, işte budur.

KAYNAKÇA

AFETİNAN, Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. basım, Ankara, 1988.
ARTAMANOV, M.İ., Hazar Tarihi, Rusçadan çeviren: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004.
Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.1-24, Kaynak Yayınları.
AZİZ, Seyfeddin, Türklerin Müslümanlığa Geçişi/ Satuk Buğra Han, çev. Prof. Dr. Rukiye Hacı, Kaynak Yayınları, Şubat 2000.
BARTHOLD, Tarihte Türk Dünyası, çev. M.A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, Temmuz 2008.
BORAK, Sadi, Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997.
CAHEN, Claude, İslamiyet –Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar–, çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi Yayınevi, 1. basım, Ankara, Ağustos 1990.
CAHEN, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1994.
DİYARBAKIRLI, Nejat, Eski Türklerde Kültür ve Sanat, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını.
DURMUŞ, İlhami, İskitler, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
DURMUŞ, İlhami, Sarmatlar, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
EBERHARD, Wolfram, Çin'in Şimal Komşuları, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. basım, Ankara, 1996.
ENGELS, Friedrich, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, çev. Kenan Soner, Sol Yayınları, 3. basım.
ERGİN, Muharrem (hazırlayan), Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, 20. basım, İstanbul, Nisan 1996.
GENÇ, Reşat, Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.
GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, c.I, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003.
GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Eski Türkler, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, genişletilmiş 2. basım, İstanbul, 2002.
GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Etnogenez Halkların Şekillenişi Yükselişi ve Düşüşleri, İngilizceden çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003.

GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Hazar Çevresinde Bin Yıl, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.
GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Hunlar, Rusçadan çeviren D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.
GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Muhayyel Hükümdarlığın İzinde, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur. Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.
GUMİLİEV, Lev Nikolayeviç, Son ve Yeniden Başlangıç, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2004.
HASSAN, Ümit, Osmanlı/ Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
İBN BATTÛTÂ, İbn Battûta Seyahatnamesi, c.I ve II, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
İBN FAZLAN, Seyahatnâme, yayınlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1995.
İNAN, Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976.
KAŞGARLI MAHMUT, Divan-ü Lügat-it Türk Tercümesi, çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1941, c.I.
Klysthorny-Sultanov, Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı, Rusçadan çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003.
KOPPERS, "Urtürkentum und Urindogermenentum", Belleten, V.
LAGERBRING, Prof. Sven, İsveççenin Türkçe ile Benzerlikleri/ İsveçlilerin Türk Ataları, haz.: Abdullah Gürgün, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.
Lİ, Sheng, Çin'in Xinjiang Bölgesi, Geçmişi ve Şimdiki Durumu, Başçevirmen: Xu Xinyue, Xinjiang Halk Yayınevi, Urumçi, 2006.
LIGETI, L., Bilinmeyen İç Asya, Macarcadan çev. Sadrettin Karatay, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. basım, Ankara, 1986.
MACKERRAS, Collin, Uygurlar, çev. Prof. Dr. Şinasi Tekin, Denis Sinor'un derlediği Erken İç Asya Tarihi içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
O⁄UZ, Burhan, Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, c.I.
OPPENHEIMER, Franz, Devlet, çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
ÖGEL, Bahaeddin, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. basım, Ankara, 1984.

PERİNÇEK, Doğu, Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, genişletilmiş 5. basım, Kaynak Yayınları, Şubat 2003.
PERİNÇEK, Doğu, Kemalist Devrim-3/ Altı Ok, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1999.
PERİNÇEK, Doğu, Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1986.
RÁSÓNYI, Lászlo, Tarihte Türklük, 2. basım, çev.: H.Z. Koşay, T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, Haziran 2008.
ROUX, Jean-Paul, Türklerin Tarihi, çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yayınları, 3. basım, İstanbul, Temmuz 2007.
SCHMIDT, Helmut, Die Maechte der Zukunft, Siedler Verlag, 2004.
SERTKAYA, Osman F., "Eski Türkler Okur Yazar mıydı", Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2001.
SİNOR, Denis (derleyen), Erken İç Asya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
SÜKÜN, Ziya, Farsça-Türkçe Lügât, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1984, c.3.
SÜMER, Faruk, Eski Türklerde Şehircilik, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
TAŞAΛL, Ahmet, Çin Kaynaklarına Göre Türk Boyları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
TAŞAΛL, Ahmet, Göktürkler, I, II, III, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995, 1999, 2004.
TEKİN, Talat, Orhun Yazıtları, Simurg Yayınları, İstanbul, 1995.
THOMSEN, V., Çözülmüş Orhun Yazıtları, çev. Vedat Köken, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
TOGAN, A.Z. Validi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1981.
TRAM-SEMEN, Sofi, Atalaramız Hunlar, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
Türk Tarihinin Ana Hatları, Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Mayıs 1996.
VLADİMİRSTOV, B.Y., Moğolların İçtimaî Tarihi, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944.
WITTFOGEL, Karl August, Wirtschaft und Gesellschaft Chinas, Verlag von C.I. Hirschfeld, Leipzig, 1931.

YASİN, Yüsüpcan, “Türk Kültürünün Çin Kültürü Üzerindeki Etkileri”, Bilim ve Ütopya, sayı 169, Temmuz 2008, s.47 vd.
YÜCEL, Tahsin, Türkçenin Kurtuluş Savaşı, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000.

DİZİN